Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 5 студзеня 1990 г. № 1 (3515) ⊙ Цана 10 кап.

Надзённая цытата

«На парозе 1990-ы год—год вялікіх надзей і практычных дзеянняў па рэвалюцыйнай перабудове сацыялізму. У новым годзе нам будуць неабходны рашучасць і цвёрдасць у нашай рэвалюцыйнай рабоце, спалучэнні ўсіх сіл, якія выступаюць за перабудову. Нам жыццёва неабходны розум і дабрата, цярпенне і цярпімасць, тое галоўнае чалавечае, што ёсць, я ўпэўнен, у кожным чалавеку.

Мы маем сапраўды ункальныя магчымасці: вельмі багаты інтэлектуальны і працоўны патэнцыял, велізарныя прыродныя рэсурсы. Выкарыстоўваючы іх, мы можам і павінны ў 1990 годзе пераламаць сітуацыю да лепшага. Але для гэтага ўсім нам трэба добра, сумленна папрацаваць».

(З Навагодняга звароту да савецкага народа Генеральнага сакратара ЦК КПСС, Старшыні Вярхоўнага Савета СССР М. С. ГАРБАЧОВА).

Утворана краязнаўчае таварыства

У Мінску 25—27 снежня адбыўся форум краязнаўцаў рэспублікі. (Ён задумваўся і пачынаў працу як канферэнцыя, але потым абвясціў сябе з'ездам). На ім быў заслуханы шэраг навуковых дакладаў, з якімі выступілі Г. Каханоўскі («Краязнаўства ўчора, сёння, заўтра»), М. Чарняўскі («Часопіс «Наш край» і адраджэнне краязнаўства»), М. Ткачоў («Гістарычныя сімвалы нашага краю»), А. Мальдзіс («Краязнаўства на сутоку навук») і інш.

З'езд вырашыў адрадзіць Беларускае краязнаўчае таварыства (спыніла сваю дзейнасць у 30-ыя гады), прыняў статут, выбраў кіруючыя органы БКТ. Старшынёй Таварыства стаў Г. Каханоўскі.

Справаздачу аб рабоце з'езда мяркуецца надрукаваць у адным з бліжэйшых нумароў «ЛіМа».

НАШ КАР.

ПАСЛАННЕ МІТРАПАЛІТА

З навагодняй поштай рэдакцыя газеты атрымала каляднае пасланне мітрапаліта Мінскага і Гродзенскага **Філарэта**, патрыяршага экзарха Беларусі.

У пасланні, у прыватнасці, гаворыцца: «Мінулы год у жыцці Рускай Праваслаўнай Царквы і нашай Беларускай епархіі быў пазначаны гістарычнымі падзеямі. Мы адзначылі 400-годдзе Патрыяршаства на Русі. У Маскве Сабор Архіерэяў адрадзіў нашыя старадаўнія епіскапскія кафедры ў Полацку, Магілёве і Пінску. Беларуская мітраполія атрымала статус Экзархата. Адрадзілася Мінская Духоўная семінарыя ў Жыровіцкім манастыры, адбыўся першы выпуск Духоўнага вучылішча пры Мінскім Епархіяльным упраўленні, зноў адчыняецца старадаўні Спаса-Ефрасінеўскі жаночы манастыр у Полацку. Усе гэтыя перамены ажыўляюць дух нашага народа, прыхіляюць яго да маральнага ўдасканальвання.

Сёння, калі абнаўляецца ўсё наша грамадства і вырашаецца лёс беларускага народа, хай ніхто з вас не застанецца збоку ад усяго таго, што датычыцца ўмоў жыцця і працы нашых грамадзян.

У рэспубліцы востра адчуваюцца наступствы трагедыі Чарнобыля. Наша шматпакутная зямля, не раз абмытая крывёю бацькоў і дзядоў, і далей забруджваецца шкоднымі адкідамі і адчувае неахайныя да сябе адносіны. Няхай кожны з вас возьме годнасны ўдзел у служэнні сваім братам і сёстрам і ўсяму грамадству».

«Музыканцікі, рэж!» Выступае салістка Дзяржаўнага народнага хору БССР імя Г. Цітовіча Святлана СУСЕДЧЫК. Фота Ул. КРУКА.

У НУМАРЫ:

ПЛАТФОРМА

Камуністычнай партыі Беларусі да выбараў народных дэпутатаў Беларускай ССР і мясцовых Саветаў рэспублікі

1. АСНОЎНЫЯ МЭТЫ І НАПРАМКІ ПАЛІТЫКІ КАМПАРТЫІ БЕЛАРУСІ ПА ПАГЛЫБЛЕННІ ПЕРАБУДОВЫ

Кампартыя Беларусі будуе сваю дзейнасць на асноватворных прынцыпах марксізму-ленінізму, на інтэлектуальным і маральным патэнцыяле ідэі пабудовы гуманнага, свабоднага і дэмакратычнага грамадства. Яна прыхільная да сацыялістычных ідэалаў, рашуча адкідвае ўсё тое, што скажала і дэфармавала сацыялізм, праводзіць палітыку глыбокага абнаўлення грамадства, разам і зыходзячы з інтарэсаў рабочага класа, сялянства, інтэлігенцыі, усіх слаёў насельніцтва, прадстаўнікоў усіх нацый і народнасцей, якія пражываюць у рэспубліцы.

У цэнтры сваёй дзейнасці Кампартыя Беларусі ставіць задачу ажыццяўлення ідэй перабудовы, падрыхтоўку да XXVIII з'езда КПСС і XXXI з'езда КПБ, галоўную ўвагу ўдзяляе клопатам аб чалавеку, яго матэрыяльным дабрабыце, духоўным і маральным развіцці. Яна настойліва дабіваецца паляпшэння жыцця насельніцтва рэспублікі на базе сацыяльнай пераарыентацыі эканомікі, пераходу на самакіраванне і самафінансаванне, павышэння эфектыўнасці народнай гаспадаркі. Асаблівую ўвагу Кампартыя сканцэнтроўвае на няўхільным і паслядоўным выкананні Дзяржаўнай праграмы ліквідацыі ў рэспубліцы вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Кампартыя Беларусі — за рэальны суверэнітэт Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў абнаўляемай адзінай савецкай федэрацыі. Яна выступае за новы статус Кампартыі саюзнай рэспублікі ў саставе абноўленай КПСС, за ўмацаванне яе самастойнасці, за права вырашаць арганізацыйна-структурныя, кадравыя, фінансавыя і іншыя пытанні ў межах Праграмы і Статута КПСС. Яна актыўна падтрымлівае працэсы нацыянальнага адраджэння, прынцыпы ўзаемапавагі і свабоднага развіцця народаў, вядзе барацьбу з праяўленнямі нацыяналізму, сепаратызму, іншымі антысацыялістычнымі плынямі. Удзельнічае ў выпрацоўцы і рэалізацыі стратэгіі і тактыкі КПСС.

Кампартыя Беларусі дабіваецца шырокай дэмакратызацыі ўнутрыпартыйнага жыцця, развіцця самастойнасці і ініцыятывы пярвічных партарганізацый, творчай актыўнасці і высокай адказнасці камуністаў, забяспечвае калектыўнасць кіраўніцтва, галоснасць і адкрытасць у рабоце. Сваю аб'ядноўваючую і авангардную ролю яна зацвярджае выпрацоўкай і ажыццяўленнем палітычнай лініі, якая адпавядае інтарэсам народа, канкрэтнымі справамі па абнаўленні сацыялістычнага грамадства.

Кампартыя Беларусі паслядоўна і настойліва ажыццяўляе дзейнасць у імя рэалізацыі ленінскага міралюбівага знешнепалітычнага курсу ў духу новага мыслення.

Свой палітычны курс Кампартыя Беларусі праводзіць практычнай работай у масах, дзейнічаючы ў рамках Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР праз партыйныя камітэты, пярвічныя партарганізацыі і камуністаў, якія працуюць у Саветах народных дэпутатаў, гаспадарчых органах, грамадскіх арганізацыях, працоўных калектывах.

2. КУРС — НА АБНАЎЛЕННЕ САЦЫЯЛІЗМУ І НАЦЫЯНАЛЬНАЕ АДРАДЖЭННЕ

Кампартыя Беларусі цалкам падтрымлівае ўзяты КПСС курс на духоўнае абнаўленне грамадства і ў сваёй дзейнасці ставіць наступныя асноўныя задачы:

поўнае аднаўленне, творчае развіццё і ажыццяўленне ленінскай канцэпцыі сацыялізму;

навуковы аналіз гістарычнага мінулага нашай рэспублікі і Кампартыі Беларусі, непрыманне любых спроб фальсіфікацыі, аднабокага тлумачэння падзей і фактаў мінулага, прыніжэння сусветна-гістарычнай ролі Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі і сацыялістычных заваёў, іх значэння для лёсаў беларускага народа, стварэнне на гэтай аснове падручнікаў і іншай літаратуры па гісторыі БССР і Кампартыі Беларусі;

— духоўна-маральнае ўзбагачэнне чалавека, фарміраванне марксісцка-ленінскага светапогляду, высокіх маральных якасцей, усталяванне зацікаўленых адносін да працы, прафесіяналізму, кампетэнтнасці, дысцыпліны і адказнасці, інтэрнацыяналісцкіх і патрыятычных якасцей, увекавечанне памяці загінуўшых у барацьбе з фашызмам, пры выкананні інтэрнацыянальнага абавязку, ахвяр сталінскіх рэпрэсій.

Кампартыя Беларусі будзе настойліва ажыццяўляць ленінскія прынцыпы патрыятызму і інтэрнацыяналізму, дружбы народаў, адзінства савецкай федэрацыі, цвёрда стаяць на платформе КПСС па нацыянальнай палітыцы ў сучасных умовах.

У галіне народнай адукацыі, развіцця нацыянальнай школы Кампартыя Беларусі накіроўвае сваю дзейнасць на вырашэнне наступных першачарговых задач:

— забеспячэнне выканання заканадаўчых актаў па народнай адукацыі;

— павышэнне грамадскага статуса і прэстыжу народнай адукацыі, узвышэнне аўтарытэту настаўніка, дэмакратызацыі школы, гуманізацыі і дыферэнцыяцыі навучання і выхавання; поўнае задавальненне адукацыйных і нацыянальна-культурных запатрабаванняў, стварэнне ўмоў для эстэтычнага выхавання навучэнцаў і студэнтаў; узмацненне ролі і адказнасці сям'і, працоўных калектываў і грамадскасці ў духоўна-маральным выхаванні падрастаючага пакалення, забеспячэнне да 1995 года патрэбнасцей насельніцтва ў дашкольных установах;

— значнае павелічэнне долі расходаў на народную адукацыю ў нацыянальным даходзе рэспублікі, прыцягненне для гэтых мэт сродкаў працоўных калектываў, арганізацый, ведамстваў, вывад вучэбнай і даследчай базы народнай адукацыі на сучасны ўзровень.

У нацыянальна-культурнай сферы Кампартыя Беларусі лічыць неабходным:

— распрацоўку канцэпцыі развіцця нацыянальнай культуры і мастацтва, выключэнне праяўленняў адміністравання ў галіне мастацкай творчасці;

— прыняцце рэспубліканскай праграмы захавання і развіцця беларускай гісторыка - культурнай спадчыны «Спадчына» і культур прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, якія жывуць на тэрыторыі БССР, поўную роўнасць у правах жыхароў Беларусі пры задавальненні нацыянальных культурных запатрабаванняў, барацьбу з пранікненнем у культуру і мастацтва чужых сацыялізму ідэалаў і маралі;

— перабудову механізма кіравання сферай культуры, значнае павелічэнне асігнаванняў на яе патрэбы, умацаванне матэрыяльнай базы для арганізацыі вольнага часу людзей, правядзення работ па рэстаўрацыі гістарычных помнікаў;

— усямерную падтрымку дзейнасці творчых саюзаў і іншых арганізацый, якія садзейнічаюць далучэнню народа да культурнай спадчыны;

— павышэнне якасці падрыхтоўкі кадраў мастацкай інтэлігенцыі, паляпшэнне ўмоў іх дзейнасці, расшырэнне сеткі дамоў творчасці, мастацкіх майстэрань, інтэрнатаў і жылых дамоў для творчай моладзі;

— паглыбленне культурнага супрацоўніцтва з іншымі рэспублікамі, зарубежнымі краінамі, шырокае азнаямленне насельніцтва з сусветнай культурнай спадчынай, умацаванне сувязей з суайчыннікамі, якія жывуць за рубяжом, адкрыццё беларускіх культурных цэнтраў у брацкіх рэспубліках і зарубежных краінах;

— безумоўнае выкананне ленінскіх прынцыпаў у адносінах да рэлігіі і яе арганізацый, падтрымку іх дабрачыннай і міратворчай дзейнасці.

У галіне моўнай палітыкі Кампартыя Беларусі выказваецца за:

— наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай пры поўным забеспячэнні права карыстання рускай мовай — мовай міжнацыянальных зносін народаў СССР, свабоднага і раўнапраўнага развіцця іншых нацыянальных моў насельніцтва рэспублікі, распрацоўку і прыняцце дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у БССР;

— усямерную падтрымку дзейнасці «Таварыства беларускай мовы» імя Ф. Скарыны і іншых культурна-асветных таварыстваў, якія ставяць на мэце прапаганду беларускай мовы і моў людзей іншых нацыянальнасцей, што пражываюць на тэрыторыі Беларусі.

У рабоце са сродкамі масавай інфармацыі Кампартыя Беларусі выступае за:

— канструктыўнае, дэмакратычнае і зацікаўленае ўзаемадзеянне партыйных камітэтаў з рэдакцыйнымі калектывамі ў справе кансалідацыі ўсіх здаровых сіл грамадства на шляху абнаўлення; развіццё творчай актыўнасці журналісцкіх кадраў, стварэнне ў рэдакцыйных калектывах абстаноўкі прынцыповасці, павышэнне асабістай адказнасці журналістаў за праўдзівасць і дакладнасць публікацый;

— пастаяннае аператыўнае інфармаванне насельніцтва аб дзейнасці партыйных і дзяржаўных органаў праз друк, радыё, тэлебачанне, прэс-групы партыйных камітэтаў, міністэрстваў і ведамстваў, рэгулярныя сустрэчы і выступленні членаў Бюро ЦК КПБ, урада, іншых кіруючых работнікаў у працоўных калектывах, Рэспубліканскім прэс-цэнтры;

— умацаванне эканамічнай, паліграфічнай і тэхнічнай базы газет, выдавецтваў, радыё і тэлебачання.

3. ЭКАНАМІЧНАЯ ПАЛІТЫКА ВА ЎМОВАХ САМАКІРАВАННЯ І САМАФІНАНСАВАННЯ

Кампартыя Беларусі лічыць неабходным на аснове прынцыпаў самакіравання і самафінансавання, пераходу да эканамічных метадаў гаспадарання забяспечыць поўнаўладдзе Саветаў у вырашэнні ўсіх пытанняў сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Кампартыя Беларусі выступае за:

— разнастайнасць форм уласнасці, якія выключаюць эксплуатацыю чалавечай працы;

— за ўсямернае ўмацаванне калгасаў і саўгасаў як галоўных вытворцаў сельскагаспадарчых прадуктаў для народа;

— пабудову эканамічных узаемаадносін працоўных калектываў з органамі кіравання на строга прававой аснове;

— прыняцце законаў аб мясцовым самакіраванні і мясцовай гаспадарцы, аб сацыялістычным прадпрыемстве, аб уласнасці, аб зямлі, аб арэндзе і арэндных адносінах, аб адзінай падатковай сістэме;

— удасканаленне структуры і паляпшэнне грамадскай вытворчасці, павышэнне тэхнічнага ўзроўню і якасці прадукцыі, зніжэнне яе матэрыяла- і энергаёмістасці на аснове навукова-тэхнічнага прагрэсу, умацаванне працоўнай тэхналагічнай дысцыпліны;

— дасягненне ў трынаццатай пяцігодцы прыросту атрыманага нацыянальнага даходу не менш чым на 25 працэнтаў і забеспячэнне ўдзельнай вагі рэсурсаў для спажывання і невытворчага будаўніцтва не ніжэй чым 85 працэнтаў;

— інтэнсіўнае развіццё і эфектыўнае выкарыстанне навуковага патэнцыялу рэспублікі, павелічэнне асігнаванняў і матэрыяльных рэсурсаў на яго патрэбы, умацаванне доследна - эксперыментальнай базы, арыентацыю фундаментальных і прыкладных даследаванняў на паскоранае развіццё народнагаспадарчага комплексу;

— прыярытэтнае развіццё сельскагаспадарчай вытворчасці, перапрацоўчых галін аграпрамысловага комплексу і лёгкай прамысловасці, іх тэхнічнае пераасnашчэнне, перапрафіліраванне і стварэнне новых магутнасцей па вытворчасці тавараў народнага спажывання. Забеспячэнне іх выпуску на неспецыялізаваных прадпрыемствах у аб'ёме не ніжэй фонду аплаты, паскарэнне канверсіі абаронных прадпрыемстваў;

— павышэнне эфектыўнасці работы ўсіх відаў транспарту; павелічэнне аб'ёмаў паслуг насельніцтву ў 13-й пяцігодцы не менш чым у 1,5 раза, у тым ліку сельскаму—у 2 разы;

— эфектыўнае выкарыстанне капітальных укладанняў, змяненне інвестыцыйнай палітыкі, нарошчванне вытворчасці будаўнічых матэрыялаў і базы будындустрыі як неабходнай умовы забеспячэння развіцця ўсіх галін народнай гаспадаркі, вырашэння жыллёвай і іншых сацыяльных праблем; задавальненне да 1995 года патрэбнасцей рэспублікі ў асноўных відах будаўнічых матэрыялаў;

— комплекснае развіццё прадукцыйных сіл і іх рацыянальнае размяшчэнне на тэрыторыі рэспублікі з улікам мясцовых умоў, наяўнасці вытворчага патэнцыялу, прыродных і працоўных рэсурсаў, экалагічнай абстаноўкі; абмежаванне будаўніцтва і расшырэнне энергаёмістых і металаёмістых вытворчасцей;

— стварэнне гібкай сістэмы падаткаў, цэн і тарыфаў, іншых эканамічных рычагоў, накіраваных на павышэнне эфектыўнасці вытворчасці, зацікаўленасці працоўных у выніках сваёй працы;

— расшырэнне сферы дзейнасці спажывецкай кааперацыі, павышэнне яе ролі ў забеспячэнні насельніцтва сельскай мясцовасці харчовымі і прамысловымі таварамі, паляпшэнне нарыхтоўчай дзейнасці, арганізацыі перапрацоўкі сельскагаспадарчай прадукцыі на месцах;

— развіццё кааператываў, якія працуюць у роўных умовах з дзяржпрадпрыемствамі, асабліва тых, што спецыялізуюцца на вытворчасці тавараў народнага спажывання і аказанні паслуг насельніцтву па цэнах, блізкіх да дзяржаўных, спыненне спекуляцыі і атрымання непрацоўных даходаў;

— расшырэнне знешнеэканамічных сувязей, удасканаленне структуры экспарту і імпарту прадукцыі, стварэнне на ўзаемавыгаднай аснове сумесных прадпрыемстваў, міжнародных аб'яднанняў і арганізацый, якія садзейнічаюць павышэнню навукова - тэхнічнага патэнцыялу рэспублікі і павелічэнню выпуску высакаякасных спажывецкіх тавараў.

4. САЦЫЯЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА

Кампартыя Беларусі выступае за:

— паслядоўнае ажыццяўленне мер, накіраваных на рост рэальных даходаў насельніцтва, павелічэнне выплат з грамадскіх фондаў спажывання і ўдасканаленне сістэмы іх размеркавання, ліквідацыю незаконных ільгот, паляпшэнне сацыяльнага забеспячэння пенсіянераў, інвалідаў, мнагадзетных сем'яў і іншых груп насельніцтва з нізкім узроўнем даходаў, вырашэнне ў першачарговым парадку надзённых праблем ветэранаў вайны, воінаў - інтэрнацыяналістаў, стварэнне ў калгасах і саўгасах дамоў адзінокіх састарэлых грамадзян і дамоў сацыяльных паслуг;

— паскарэнне вырашэння харчовай праблемы на аснове пераўтварэння эканамічных адносін у вёсцы, развіцця гаспадарчага разліку, арэнды і іншых эфектыўных форм гаспадарання, умацавання матэрыяльна-тэхнічнай базы калгасаў, саўгасаў і прадпрыемстваў аграпрамысловага комплексу, шырокага выкарыстання прагрэсіўных тэхналогій, дасягненняў навукі, тэхнікі і перадавога вопыту. Развіццё спецыялізацыі і канцэнтрацыі вытворчасці, міжгаспадарчай кааперацыі і аграпрамысловай інтэграцыі. Істотнае расшырэнне базы перапрацоўкі і захоўвання прадукцыі, будаўніцтва малых перапрацоўчых прадпрыемстваў і цэхаў у месцах яе вытворчасці. Стварэнне спрыяльных умоў жыхарам вёскі для вядзення асабістых падсобных гаспадарак. Аказанне ўсебаковай падтрымкі індывідуальным сялянскім гаспадаркам, членам садова-агародніцкіх таварыстваў.

— задавальненне патрэбнасцей насельніцтва ў асноўных прадуктах харчавання, давядзенне да 1995 года спажывання мясных прадуктаў у разліку на аднаго жыхара рэспублікі да 85 кг і малочных—да 450 кг, значнае павышэнне ўзроўню спажывання агародніны, фруктаў і прадуктаў іх перапрацоўкі, хутчэйшае насычэнне рынку прадуктамі дзіцячага харчавання; устанаўленне адзіных цэн на мясапрадукты, рэалізуемыя ў гарадах і сельскай мясцовасці;

— стабілізацыю сітуацыі на спажывецкім рынку, ліквідацыю дэфіцыту тавараў першай неабходнасці і паслуг, паляпшэнне якасці спажывецкай прадукцыі, збалансаванасць росту грашовых даходаў насельніцтва з ростам выпуску таварнай масы, прадухіленне вымывання таннага асартыменту вырабаў. Павелічэнне ў 1990 годзе выпуску тавараў народнага спажывання ў параўнанні з планам мінулага года не менш чым на 10 працэнтаў, аб'ёму рэалізацыі платных паслуг—на 17 працэнтаў, а ў 13-й пяцігодцы—у цэлым за нармалізацыю гандлю таварамі шырокага спажывання;

— мабілізацыю дадатковых рэсурсаў на паскоранае вырашэнне жыллёвай праблемы, павелічэнне аб'ёму уводу жылля ў 13-й пяцігодцы ў параўнанні з бягучай у 1,3—1,5 раза; задавальненне патрэбнасці сельскага насельніцтва ў жыллі да 1995 года;

— значнае павышэнне тэмпаў і паляпшэнне якасці будаўніцтва; рамонту і ўтрымання аўтамабільных дарог, завяршэнне да 1995 года добраўпарадкавання ўсіх сельскіх населеных пунктаў з колькасцю дамоў 20 і больш;

— паскарэнне тэмпаў сацыяльнай перабудовы вёскі, паляпшэнне ўмоў працы і быту сельскіх працаўнікоў, правядзенне шырокай газа- цепла-электрыфікацыі сельскага жыллёвага фонду і вытворчых памяшканняў, за распрацоўку ў кожнай вобласці комплекснай праграмы развіцця малых населеных пунктаў;

— рэалізацыю комплекснай праграмы «Здароўе», істотнае павышэнне якасці аховы здароўя, узмацненне прафілактычнай накіраванасці медыцынскіх паслуг, забеспячэнне насельніцтва лякарствамі, аднаразовымі шпрыцамі і іншым медыцынскім інструментам. Павелічэнне ўводу ў дзеянне бальніц у 13-й пяцігодцы ў параўнанні з бягучай у 1,8 раза, стварэнне на цэнтральнай сядзібе кожнага калгаса і саўгаса ўчастковай бальніцы або ўрачэбнай амбулаторыі, фельчарска - акушэрскага пункта. Накіраванне са згоды працоўных калектываў валютных сродкаў прадпрыемстваў і арганізацый для набыцця дыягнастычнай апаратуры і іншай медыцынскай тэхнікі, а таксама лекавых сродкаў;

— будаўніцтва ў кожнай вобласці спецыяльных жыллёва - вытворчых комплексаў для інвалідаў з цяжкімі парушэннямі апорна - рухальнага апарата і іншымі захворваннямі, паскоранае развіццё і павышэнне ўзроўню сацыяльнага абслугоўвання адзінокіх непрацаздольных грамадзян на даму;

— павелічэнне працягласці штогадовага водпуску ўсім катэгорыям працоўных да 24 рабочых дзён, аплатнага водпуску маці па догляду дзіцяці пры захаванні бесперапыннага працоўнага стажу, паляпшэнне ўмоў працы і быту жанчын.

5. ЭКАЛАГІЧНАЯ ПАЛІТЫКА

Надаючы выключнае значэнне вырашэнню экалагічных праблем у інтарэсах цяперашняга і будучага пакаленняў, Кампартыя Беларусі выступае за:

— удасканаленне і няўхільнае выкананне экалагічнага заканадаўства ў рэспубліцы;

— безумоўнае выкананне Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі ў рэспубліцы вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, арганізацыю пастаяннай інфармацыі аб праводзімай рабоце і радыяцыйнай абстаноўцы ў месцах пражывання і дзейнасці людзей;

— спыненне ў 13-й пяцігодцы скіду неачышчаных прамысловых вод у паверхневыя вадаёмы; выключэнне выкарыстання пітной вады на тэхнічныя патрэбы; скарачэнне выкідаў шкодных рэчываў у атмасферу да ўзроўняў, якія не вырашаюць гранічна дапушчальных; паэтапны пераход на экалагічна чыстыя тэхналогіі;

— увядзенне ў дзеянне эканамічнага механізма, які прадугледжвае ўстанаўленне платы за выкарыстанне прыродных рэсурсаў, забруджванне навакольнага асяроддзя і стымуляванне на гэтай аснове актыўнай прыродаахоўнай дзейнасці;

— прыняцце саюзнымі, рэспубліканскімі міністэрствамі і ведамствамі, кіраўнікамі прадпрыемстваў і аб'яднанняў, гаспадарак, выканкомамі мясцовых Саветаў народных дэпутатаў канкрэтных мер па далейшаму аздараўленню экалагічнай абстаноўкі ў гарадах Магілёве, Гомелі, Мінску, Наваполацку, Бабруйску, Салігорску, Светлагорску, Крычаве, Ваўкавыску, у зоне возера Нарач, іншых населеных пунктах;

— увядзенне экалагічна бяспечнай сельскагаспадарчай вытворчасці, рацыянальнае выкарыстанне мясцовых рэсурсаў, правядзенне комплексных лесааднаўленчых работ, расшырэнне прыродаахоўных і запаведных зон;

— шырокае і публічнае абмеркаванне, незалежную экалагічную экспертызу праграм і праектаў будаўніцтва буйных вытворчых аб'ектаў, якія закранаюць карэнныя інтарэсы насельніцтва;

— інтэнсіўнае развіццё экалагічнай навукі, стварэнне эфектыўнай сістэмы экалагічнага ўсенавуча насельніцтва, падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі кадраў;

— публічны і кваліфікаваны кантроль за экалагічнай абстаноўкай і якасцю сельскагаспадарчай прадукцыі, аб'ектыўную інфармацыю аб фактычным стане навакольнага прыроднага асяроддзя;

— усямерную падтрымку грамадскіх арганізацый, усіх грамадзян, якія выступаюць з канструктыўнымі прапановамі па ахове і аздараўленні навакольнага асяроддзя, умацаванне іх узаемадзеяння з дзяржаўнымі органамі аховы прыроды;

— расшырэнне супрацоўніцтва з зарубежнымі краінамі і міжнароднымі арганізацыямі ў пытаннях удасканалення прыродакарыстання, ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, вырашэння іншых экалагічных праблем, няўхільнае выкананне абавязацельстваў рэспублікі па міжнародных пагадненнях у галіне аховы навакольнага асяроддзя.

6. ПРАВАВАЯ ПАЛІТЫКА

Кампартыя Беларусі лічыць сваім абавязкам памножыць уклад у стварэнне сацыялістычнай прававой дзяржавы, якая гарантуе дасягненне дэмакратычнага сацыялізму з яго прынцыпамі народаўладдзя, гуманізму, сацыяльнай справядлівасці, разглядаючы ў якасці важнейшай задачы распрацоўку новай Канстытуцыі Беларускай ССР.

Кампартыя Беларусі выступае за:

— дэмакратызацыю грамадскага жыцця праз поўнаўладдзе Саветаў народных дэпутатаў, фарміраванне органаў дзяржаўнай улады і кіравання з дакладным раздзяленнем заканадаўчых, выканаўчых і судовых функцый;

— забеспячэнне вяршэнства закона ва ўсіх сферах дзяржаўнага і грамадскага жыцця, захаванне прынцыпу адказнасці не толькі грамадзяніна перад дзяржавай, але і дзяржавы перад грамадзянінам;

— поўную роўнасць усіх перад законам, незалежна ад паходжання, сацыяльнага і маёмаснага становішча, расавай і нацыянальнай прыналежнасці, полу, адукацыі, мовы, адносін да рэлігіі, роду і характару заняткаў, месца жыхарства і іншых акалічнасцей;

— усталяванне прынцыпаў недатыкальнасці асобы, рэальнае ажыццяўленне палітычных, эканамічных, сацыяльных правоў і свабод грамадзян рэспублікі, стварэнне прававога механізма іх абароны законамі БССР;

— павышэнне аўтарытэту суда, забеспячэнне яго незалежнасці і падпарадкавання толькі закону, узмацненне ролі адвакатуры і арбітражу ў абароне правоў і законных інтарэсаў грамадзян і арганізацый;

— стварэнне эфектыўнай сістэмы прававога выхавання і юрыдычнага ўсенавуча насельніцтва, павышэнне ўзроўню прававых ведаў кіруючых кадраў, узмацненне ролі юрыстаў у народнай гаспадарцы, у дзейнасці органаў дзяржаўнай улады і кіравання.

Кампартыя Беларусі ўсямерна падтрымлівае патрабаванне шырокіх слаёў насельніцтва аб умацаванні арганізаванасці і парадку, дысцыпліны і адказнасці. Яна лічыць неабходным рашуча ўзмацніць барацьбу са злачыннасцю і прыняць у гэтым напрамку рад неадкладных мер:

— распрацаваць рэспубліканскую праграму барацьбы са злачыннасцю;

— правесці арганізацыйныя мерапрыемствы па ўмацаванні матэрыяльна-тэхнічнай базы праваахоўчых органаў, іх кадравага саставу, павышэнні прафесіяналізму ў рабоце, у заканадаўчым парадку забяспечыць узмацненне сацыяльна-прававой абароненасці работнікаў суда, органаў пракуратуры, міліцыі.

Кампартыя Беларусі будзе актыўна выкарыстоўваць свае права заканадаўчай ініцыятывы для выпрацоўкі прапаноў па дэмакратычным рэгуляванні важнейшых грамадскіх працэсаў, у тым ліку якія датычаць праблем узаемаадносін партыі і дзяржавы, дзяржавы і асобы, правоў чалавека, па прывядзенні рэспубліканскага заканадаўства ў адпаведнасць з міжнародна-прававымі актамі, удзельніцай якіх з'яўляецца Беларуская ССР.

7. УЗАЕМАДЗЕЯННЕ З ГРАМАДСКІМІ АРГАНІЗАЦЫЯМІ

Кампартыя Беларусі вядзе канструктыўны дыялог з усімі грамадскімі арганізацыямі, рухамі і групамі, якія выступаюць за абнаўленне грамадства на сацыялістычнай аснове, кансалідуе ўсе здаровыя сілы для вырашэння задач палітычнага, духоўнага і сацыяльна-эканамічнага развіцця рэспублікі. Разам з тым яна рашуча асуджае і адхіляе любыя дзеянні, накіраваныя на падрыў і кампраметацыю сацыялістычнага ладу, парушэнне стабільнасці і парадку ў грамадстве, дыскрэдытацыю Узброеных Сіл СССР.

Кампартыя Беларусі заяўляе аб сваёй зацікаўленасці ў моцных, аўтарытэтных, актыўна дзеючых прафсаюзах, здольных забяспечваць сумесна з адміністрацыяй стварэнне неабходных умоў для бяспечнай і высокапрадукцыйнай працы, вучобы і адпачынку працоўных, адстойваць правы і законныя інтарэсы членаў прафсаюза.

Кампартыя Беларусі лічыць неабходным ажыццяўленне цэласнай і дзейснай дзяржаўнай палітыкі ў адносінах да моладзі. Яна разглядае камсамол рэспублікі як самастойную грамадска-палітычную арганізацыю, якая стаіць на адзінай з КПБ палітычнай платформе, і будуе свае адносіны з ім на прынцыпах палітычнага давер'я, таварыскасці, паважлівасці, узаемнай адказнасці і актыўнага ўзаемадзеяння ў вырашэнні задач перабудовы, адхіляючы любыя спробы ізаляваць камсамол, моладзь ад партыі, проціпаставіць пакаленні.

Кампартыя Беларусі выступае за:

— заканадаўчае вырашэнне пытання аб грамадскіх арганізацыях і самадзейных аб'яднаннях грамадзян, гарантуючае іх правы і адказнасць перад народам і дзяржавай;

— распрацоўку эфектыўнага механізма рэалізацыі маладымі грамадзянамі рэспублікі сваіх канстытуцыйных правоў, прыняцце закона БССР аб моладзі, стварэнне ў новым саставе Вярхоўнага Савета Беларускай ССР камісіі па пытаннях маладзёжнай палітыкі, а ва ўрадзе рэспублікі — аддзела па справах моладзі;

— вырашэнне матэрыяльных і сацыяльна-бытавых пытанняў навучэнцаў і студэнтаў, расшырэнне будаўніцтва жылля для моладзі, паляпшэнне ўмоў для працы, адпачынку, заняткаў тэхнічнай і мастацкай творчасцю, фізкультурай і спортам, забеспячэнне надзейнай падтрымкі маладым талентам.

8. ДЭМАКРАТЫЗАЦЫЯ І ПЕРАБУДОВА ЎНУТРЫПАРТЫЙНАГА ЖЫЦЦЯ

Кампартыя Беларусі рашуча выказваецца супраць федэралізацыі КПСС, раздзялення камуністаў па нацыянальнай або сацыяльнай адзнацы, выступае за ідэйнае і арганізацыйнае згуртаванне радоў партыі, дэмакратызацыю кадравай палітыкі. Галоўнымі крытэрыямі ацэнкі кадраў павінны быць ідэйна-палітычная і маральная сталасць, адданасць справе сацыялізму, кампетэнтнасць, уменне працаваць з людзьмі, арганізоўваць іх на канкрэтныя справы. Яна развівае прынцыповую, стваральную крытыку і самакрытыку, дабіваецца авалодання палітычнымі метадамі работы, безумоўнага выканання партыйных рашэнняў.

Для паспяховага вырашэння задач сацыялістычнага абнаўлення з улікам нацыянальна-гістарычных, палітычных, сацыяльных, культурных, эканамічных асаблівасцей развіцця рэспублікі, умацавання яе суверэнітэту Кампартыя Беларусі павінна мець сваю праграму дзеянняў.

Кампартыя Беларусі:

— адраджае ленінскае разуменне прынцыпу дэмакратычнага цэнтралізму: свабоду дыскусій на стадыі абмеркавання пытанняў і адзінства дзеянняў пасля прыняцця рашэнняў большасцю, узмацненне яго дэмакратычнай сутнасці шляхам ажыццяўлення кантролю знізу, недапушчальнасць праследавання тых, хто выказвае іншую думку, улік і абарону пункта погляду меншасці, калі ён не разыходзіцца з патрабаваннямі Праграмы і Статута КПСС;

— дэмакратызуе фарміраванне ўсіх выбарных органаў партыі, забяспечвае адкрытасць і публічнасць у іх рабоце, рэгулярную справаздачнасць перад камуністамі і насельніцтвам, права адклікання з саставу любога кіруючага партыйнага органа людзей, якія не праявілі сябе ў справе, а таксама скампраметавалі сябе;

— забяспечвае дзейсны ўплыў камуністаў на падбор кадраў партыі і фарміраванне выбарных органаў, іх непасрэдны ўдзел у выбарчым працэсе на ўсіх узроўнях — ад партыйнай групы да ЦК КПБ;

— выступае за выпрацоўку новага Статута КПСС, які адлюстроўваў бы сучасны ўзровень развіцця партыі, яе месца і ролю ў савецкім грамадстве ва ўмовах перабудовы;

— увасабляе ў жыццё патрабаванні XIX Усесаюзнай канферэнцыі КПСС аб тым, што ў партыі ні адзін орган, ні адзін камуніст не можа быць па-за крытыкай, па-за кантролем, вядзе паслядоўную барацьбу з бюракратызмам ва ўсіх яго праяўленнях;

— выступае за стварэнне адзінай сістэмы дзяржаўнага і грамадскага кантролю;

— рашуча вызваляецца ад перарадженцаў, двурушнікаў, усіх тых, хто здрадзіў ідэйным прынцыпам КПСС, хто падрывае аўтарытэт партыі;

— павышае персанальную адказнасць камуністаў, якія працуюць у Саветах народных дэпутатаў, у дзяржаўных і гаспадарчых органах, грамадскіх арганізацыях, за практычнае ажыццяўленне палітыкі перабудовы;

— перабудоўвае дзейнасць усіх звенняў рэспубліканскай партыйнай арганізацыі, прыводзіць функцыі і структуру партыйнага апарату ў адпаведнасць з новымі ўмовамі, умацоўвае сувязь з працоўнымі, сістэматычна вывучае і ўлічвае грамадскую думку пры распрацоўцы і прыняцці прынцыпова важных рашэнняў.

Выбарчы клуб «ЛіМа»

□

Пазнаёміўся з платформай КПБ да выбараў народных дэпутатаў у Беларускай ССР і хачу сказаць некалькі слоў у «Выбарчым клубе «ЛіМа».

1. На маю думку, каб уся ўлада рэальна перайшла да Саветаў народных дэпутатаў — патрэбна адпаведнае заканадаўства, якое б выразна размяжоўвала функцыі партыйных, савецкіх і заканадаўчых органаў. У нас да гэтага вышэйшымі за закон былі то так званыя «КУ» (каштоўныя ўказанні), якія даваліся партыйнымі кіраўнікамі, то розныя ведамасныя акты — пастановы, інструкцыі, цыркуляры, якія нярэдка ўступалі ў супярэчнасць з законамі і нават з артыкуламі Канстытуцыі. А пра якое паўнаўладдзе Саветаў, пра іх законную сілу можна было гаварыць, калі нават ігнаравалася Канстытуцыя — Асноўны Закон нашай краіны.

Таму, думаю, правільна ставілася на З'ездзе народных дэпутатаў СССР пытанне аб тым, каб Саветы атрымалі ўладу ва ўсёй яе паўнаце, каб былі акрэслены правы і функцыі ўлады заканадаўчай, выканаўчай і судовай. У падмене і змешанасці іх — адна з галоўных прычын тых бед, якія перажывае наша грамадства.

Лічу правільным, што ў платформе КПБ асобна выдзелены раздзел пад назвай «Прававая палітыка», дзе гаворыцца, што «Кампартыя Беларусі лічыць сваім абавязкам памножыць уклад у стварэнне сацыялістычнай прававой дзяржавы, якая гарантуе дасягненне дэмакратычнага сацыялізму з яго прынцыпамі народаўладдзя, гуманізму, сацыяльнай справядлівасці.., выступае за дэмакратызацыю грамадскага жыцця праз поўнаўладдзе Саветаў народных дэпутатаў, фарміраванне органаў дзяржаўнай улады і кіравання з дакладным раздзяленнем заканадаўчых, выканаўчых і судовых функцый».

2. Збіраюся прыняць самы актыўны ўдзел у выбарах. Па рэкамендацыі камсамольскай арганізацыі свайго канструктарскага бюро я ўведзены ў склад акруговай выбарчай камісіі па выбарах у гарадскі Савет. Лічу ўдзел у рабоце камісіі важным даручэннем і сваім непасрэдным укладам у правядзенне выбарчай кампаніі.

3. Безумоўна, у гэтыя дні я са сваімі таварышамі па працы прыкідваем, як будзе ісці вылучэнне кандыдатаў у народныя дэпутаты, каго б мы хацелі вылучыць. Па праўдзе кажучы, нас тут крыху бянтэжыць фармуліроўка ў Законе аб выбарах са словамі «як правіла». Скажам, вылучым мы ў сваім вытворчым калектыве тую або іншую кандыдатуру, звернемся ў камісію з прапановай зарэгістраваць, а ў Законе няма канкрэтнага растлумачэння, ці ёсць падставы рэгістраваць кандыдатуру чалавека, які не пражывае і не працуе на тэрыторыі данай выбарчай акругі.

Што датычыць канкрэтных імён, то ў дадатак да тых, якія ўжо называліся ў «ЛіМе», я б назваў такіх пісьменнікаў і крытыкаў, як А. Дудараў, В. Каваленка, У. Калеснік, Н. Гілевіч, С. Законнікаў, У. Някляеў, а з партыйных і камсамольскіх работнікаў — А. Русецкага, І. Навумчыка, П. Краўчанку, К. Дзягілева, М. Падгайнага, А. Герасіменку. На маю думку, усе гэтыя людзі, мяркуючы па іх выступленнях і справах, маглі б добра прадстаўляць у Вярхоўным Савеце БССР інтарэсы сваіх выбаршчыкаў, прынцыпова і з веданнем справы змагацца за культурнае і сацыяльна-эканамічнае абнаўленне нашай рэспублікі.

А. ЯЦКЕВІЧ,
інжынер.

г. Мінск.

□

Мой ідэал дэпутата — Васіль Быкаў. Яго жыццё, творы — узор барацьбы з бюракратызмам, жорсткасцю, змагання за правы чалавека. Ён заўсёды ў першых радах змагароў за перабудову.

Хочацца таксама бачыць у парламенце рэспублікі прафесара, рэктара тэатральна-мастацкага інстытута Шаранговіча Васіля Пятровіча, чалавека шырока эрудзіраванага ў пытаннях эканомікі, навукі, культуры, актыўнага грамадскага дзеяча. Сягонняшні дэпутат найперш павінен быць гуманістам. Гэтая рыса — адна з важнейшых у Васіля Пятровіча. Павага да чалавека, абарона яго правоў, хто б ён ні быў — рабочы, селянін, інтэлігент, — галоўны матыў творчасці мастака.

В. ЖУК,
заслужаны настаўнік БССР.

в. Будслаў
Мядзельскага раёна.

□

У газеце «Советская Белоруссия» ад 12.12.89 у адказе на пытанне М. Паўлава адзначаецца, што «Саюз пісьменнікаў мае права вылучаць сваіх членаў кандыдатамі ў дэпутаты як па месцы прапіскі саюза, так і па любой акрузе рэспублікі». Магчыма, што я прыпазніўся, але ўсё ж хачу прапанаваць Саюзу пісьменнікаў (мо разам з іншымі нацыянальна свядомымі саюзамі, калі такія ёсць) дзеля нашай культуры, мовы, свядомасці і ўсталявання сапраўднага інтэрнацыяналізму, гуманізму, дзеля паспяховай перабудовы ва ўсіх галінах грамадскага жыцця вылучыць **ва ўсіх** тэрытарыяльных акругах сваіх кандыдатаў. А там, дзе не ўдасца, дасягнуць гэтага, актыўна падтрымаць сваёй пазіцыяй і аўтарытэтам тых, каму дарога наша Адраджэнне, прапанаваць сваім актыўным чытачам вылучыць свае кандыдатуры ў дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР.

В. ГОЛУБ,
кандыдат фізіка-матэматычных навук.

г. Обнінск.

□

У спісах выбарчых камісій («Вячэрні «Мінск» за 11 снежня 1989 г.) убачылі прозвішча намесніка генеральнага дырэктара нашага НВА «Гранат» Г. У. Прановіча, які стаў членам тэрытарыяльнай выбарчай камісіі Фрунзенскага раёна г. Мінска. Недасведчаны можа падумаць, што яго вылучыў шматтысячны калектыў НВА «Гранат». Аднак...

«Мы не разглядалі кандыдатуру таварыша Прановіча на вылучэнне ў раённую выбарчую камісію», — паведамілі нам старшыня савета працоўнага калектыву завода сродкаў комплекснай аўтаматызацыі У. Бойцік. Аналагічныя адказы атрымалі мы ад старшыні прафкома гэтага завода У. Булата і сакратара парткома А. Каўко. «Упершыню чую!» — адрэагаваў на пытанне старшыня прафкома НВА «Гранат» А. Дарагакупец.

Пацвярджэнні аб невылучэнні Г. Прановіча ў склад тэрытарыяльнай камісіі далі таксама старшыні СПК асобага канструктарскага бюро «Квант» і АКБ «Імпульс».

Засталася яшчэ адна інстанцыя, якая павінна была б нешта праясніць. Гэта — партком НВА «Гранат». Але сакратар парткома Л. Лодаў паведаміў: партком не вылучаў кандыдатуру Г. Прановіча.

І ўсё ж мы высветлілі: Г. Прановіч выбраны ў склад тэрытарыяльнай выбарчай камісіі Фрунзенскім раённым камітэтам ДТСААФ (на яго пасяджэнні прысутнічала 24 чалавекі). А прапанаваў кандыдатуру намесніка генеральнага дырэктара супрацоўнік НВА «Гранат» У. Хадаркевіч. (Дарэчы, старшыня пярвічнай арганізацыі ДТСААФ НВА «Гранат» засведчыў, што Г. Прановіч у склад выбарчай камісіі пярвічнай арганізацыяй не вылучаўся).

Артыкулы 6 і 21 Закона БССР аб выбарах народных дэпутатаў у мясцовыя Саветы сведчаць: выбарчыя камісіі ўтвараюцца з прадстаўнікоў працоўных калектываў і грамадскіх арганізацый. Але няўжо ж сэнс закона ў тым, што калектыў з 24 чалавек, у прыватнасці, мае больш правоў, чым шматтысячны працоўны калектыў НВА «Гранат»?

Г. БАНКЕВІЧ, інжынер, К. БУЛАТКІЧ, інжынер, А. ЛЮБАНЕВІЧ, інжынер, І. ПЛЮСНІН, эканаміст — супрацоўнікі НВА «Гранат».

г. Мінск.

ХАЙ ЖЫВЕ НАШАЕ СЛОВА!

З перадвыбарчага звароту Рэспубліканскай Рады ТБМ імя Ф. Скарыны да рад, суполак, усіх сяброў Таварыства

«ТБМ імя Ф. Скарыны як грамадская арганізацыя, яе рэгіянальныя рады маюць права вылучаць кандыдатаў у дэпутаты Саветаў розных узроўняў. Дык не прамінем жа наш шанц!

Рэспубліканская Рада ТБМ заклікае ўсе рады, суполкі, усіх сяброў Таварыства вылучаць кандыдатамі (на адкрытых пасяджэннях рэгіянальных рад ТБМ) і падтрымліваць у выбарчай кампаніі сумленных, прагрэсіўных, незалежных, аўтарытэтных людзей, якія падзяляюць праграмныя палажэнні Таварыства, г. зн. паслядоўна выступаюць — словам і справаю — за наданне беларускай мове статуса адзінай дзяржаўнай мовы на тэрыторыі БССР...

Беларусь чакае вострая перадвыбарчая барацьба. Нашы кандыдаты павінны быць з народам, якому дарагія ідэі палітычнага і эканамічнага плюралізму, сапраўднага суверэнітэту рэспублікі. Толькі тады яны заслужана здабудуць народны давер. Нельга дапусціць, каб ад імя ТБМ выступалі кандыдаты, якія стаяць на кансерватыўных палітычных пазіцыях, увасабляюць каманднa - адміністрацыйную сістэму, бо гэта будзе дыскрэдытацыяй ідэі адраджэння мовы, ударам па аўтарытэце Таварыства.

Мы заклікаем рады, суполкі, сяброў Таварыства ісці на перадвыбарчы саюз з Беларускім народным фронтам за перабудову «Адраджэнне», з Беларускім экалагічным саюзам, з Беларускім сялянскім саюзам, «Мартыралогам Беларусі», з усімі прагрэсіўнымі сіламі грамадства.

У гэтую гістарычную для нашага народа часіну — гуртуймася!

Хай жыве роднае слова!»

Прыняты 6 снежня 1989 г.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

Трыадзіная мова

Надрукаваны праект Закона аб мовах у Беларускай ССР. Але абмеркаванне моўнай сітуацыі ідзе ўжо даўно, бо гэтае пытанне кранае кожнага жыхара Беларусі.

Здавалася б, што самым справядлівым будзе прыняць той варыянт, на якім настойвае большасць насельніцтва. Але гэта не так, бо тут справа датычыць не столькі інтарэсаў тых ці іншых груп людзей, колькі разумення імі некаторых «вечных ісцін» і жыццёвых каштоўнасцей.

У Мовы (з вялікай літары) тры іпастасі. (Хай даруюць мне веруючыя такое крыху легкадумнае выкарыстанне паралеляў з вучэння аб Святой Тройцы). **Першая іпастась** — мова як сродак зносін паміж людзьмі. З гэтай іпастасі вынікае, што чым менш моў, тым лягчэй згаварыцца ўсяму чалавецтву. Захаванне беларускай і іншых не надта магутных моў з гэтага пункту гледжання здаецца не больш чым дзівацтвам.

Самае прыкрае тут тое, што далей такога вось разумення мовы не ідуць вельмі многія—хто шчыра памыляючыся, а хто і свядома...

Другая іпастась. Мова—аснова культуры, яе першасны элемент. Гэты лозунг адпавядае высакароднай мэце зберажэння непаўторных культурных каштоўнасцей, і цалкам яго ніхто не аспрэчвае. Аднак дадаецца, што ў сучасных варунках агульнага развалу эканомікі, экалагічнай і нават генетычнай пагрозы насельніцтву рэспублікі кінуць усё на зберажэнне культуры і мовы было б неабачліва. Цяжка спрачацца і з тымі, хто згадвае аб некаторых сучасных народах, якія захавалі нацыянальныя традыцыі, асіміляваўшыся па мове з іншым народам.

Агульнае для гэтага падыходу — разгляд мовы як існасці, што абслугоўвае культуру. Самадастатковая каштоўнасць мовы ў гэтым сэнсе не такая ўжо відавочная. Такі падыход, вядома, працуе на зберажэнне мовы, але адсутнасць стопрацэнтнай упэўненасці ў першачарговай неабходнасці гэтага выліваецца ў палавінчатасць мер.

І **трэцяя іпастась** мовы, дзе цалкам рэалізуецца яе самадастатковая каштоўнасць. Мова—гэта спосаб мыслення. Гэта—сінонім Розуму Чалавечага. Чалавек мысліць, фармулюючы паняцці на сваёй **роднай мове, і колькі моў—столькі спосабаў мыслення.**

Навошта нам захоўваць многа спосабаў мыслення? Тут ёсць два адказы. Першы — тлумачальны. Мысленне на пэўнай мове ў адрозненне ад мыслення на другой азначае, што пры выкарыстанні якога-небудзь паняцця і звязанага з ім слова адначасова ў мазгу ўзнікае цэлы спектр асацыяцый вакол яго. Адсюль багацце далейшых шляхоў думкі і нечаканы, можа, нават геніяльны, вынік.

Другі адказ — філасофска - гуманістычны. Ён пераклікаецца з першым. Сёння, здаецца, чалавецтва наблізілася да думкі, што ўсё тое, што мы, зямляне, не маем сілы паўтарыць, рэпрадуцыраваць, усё тое, што з'яўляецца унікальным, мы не маем права знішчыць або даць яму загінуць. Гэта і біялагічныя віды, і старажытныя помнікі гісторыі і культуры, і, нарэшце, мовы.

Якія ж высновы з усяго сказанага?

Па-першае. Дзеля будучыні, дзеля Чалавека ўся моц дзяржавы павінна быць накіравана на захаванне і адраджэнне моў і, у першую чаргу, тых моў, якім пагражае забыццё. Для гэтага трэба, каб на мове размаўляў народ, а народ будзе размаўляць на мове толькі тады, калі ў яе будзе перспектыва. Гэта значыць, што, размаўляючы на роднай мове на роднай зямлі, чалавек не будзе трапляць у дыскамфортныя ўмовы іншамоўнага акружэння. **Таму ўсе дзяржаўныя ўстановы павінны карыстацца толькі беларускай мовай.** На этапе адраджэння мовы да таго часу, пакуль беларуская мова не стане пераважнай у сваёй рэспубліцы, гэта правіла павінна быць катэгарычным. Іншым мовам, якія ўжываюцца на тэрыторыі нашай рэспублікі (ва ўсякім разе, афіцыяльна прызнаным), не пагражае забыццё, і таму ў імя гуманістычных мэтаў носьбіты гэтых моў павінны зразумець неабходнасць паважлівых адносін да беларускай мовы.

Па-другое. Рускай мове надаць статус мовы федэральных зносін. Тэрмін гэты здаецца найбольш адпаведным. Ён адлюстроўвае існуючае сёння становішча (пагэтаму ён па сваёй прыродзе—часовы) у адносінах паміж нацыянальнымі адзінкамі савецкай федэрацыі і гаворыць аб тым, што ў межах усёй краіны заўсёды можна паразумецца на рускай мове. Гэта значыць, што такі статус можа быць абавязковым толькі для разумення, але не для выкарыстання: нельга навязаць народам мову для зносін паміж сабой. Менавіта з гэтых пазіцый тэрмін «міжнацыянальных зносін» — горшы, бо ўпотай прадугледжвае абавязковае выкарыстанне рускай мовы для зносін нават паміж нацыямі, якія спрадвеку жывуць у межах рэспублікі. Для Беларусі гэта азначае далейшае занядбанне роднай мовы. Яшчэ горшы тэрмін «агульнадзяржаўная», бо выгадвае для квітнеючай рускай мовы такія ж меры «адраджэння», як і для гібеючай беларускай. Выжыве ў такіх умовах толькі «трасянка» — варыянт рускай мовы з адметным беларускім акцэнтам, знаёмы нам па выступленнях многіх кіруючых асоб рэспублікі. Досыць, калі чысціню рускай мовы будзе ахоўваць дзяржаўнасць яе ў межах Расіі. Як бы там ні было, у нашай рэспубліцы важна, каб прыняты статус для рускай мовы не даваў магчымасці дзяржаўнаму служачаму абысціся без ведання мовы рэспублікі, дзе ён служыць.

І, нарэшце, па-трэцяе. Патрабуецца поўная дзяржаўная падтрымка ўсіх захадаў грамадскасці па падняццю нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, актыўная прапаганда мовы і гістарычных каштоўнасцей нашага народа.

В. НАВУМЕНКА,
старшыня праўлення Рады ТБМ імя Ф. Скарыны Маскоўскага раёна г. Мінска.

Кнігапіс

В. БЫКАЎ. Знак бяды. Кар'ер. Раман. Аповесць. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

«Па законах праўды і чалавечнасці» — гэтая назва ўступнага артыкула Д. Бугаёва ў многім вызначае сутнасць творчасці Васіля Быкава, як агульначалавечы пафас. Перавыданне вядомых твораў пісьменніка (кніга выйшла ў серыі «Беларуская проза») — яшчэ адна магчымасць адчуць, наколькі глыбока пранікае пісьменнік у характары сваіх герояў, як праўдзіва адлюстроўвае падзеі Вялікай Айчыннай вайны.

І. ПТАШНІКАЎ. Тартак. Мсціжы. Аповесць, раман, апавяданні. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Кнігай Івана Пташнікава папоўнілася серыя «Беларуская проза». Усесаюзны чытач зноў перагорне старонкі вядомых твораў пісьменніка — аповесці «Тартак», рамана «Мсціжы», апавяданняў «Алені», «Львы», «Бежанка» і іншых (пераклад на рускую мову М. Гарбачова і У. Кудзінава). Аўтар прадмовы «Аб прозе Івана Пташнікава» — С. Андраюк.

І. ГУРСКІ. Расцвілі вішні. Апавяданні. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Змест гэтага зборніка склалі творы Ільі Гурскага, напісаныя ў розныя гады. Яны — свайго роду мастацкі дакумент часу, у якім давялося жыць пісьменніку.

П. МІСЬКО. Грот афаліны. На літоўскай мове. Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. Вільнюс, «Вітурыс», 1989.

Кніга Паўла Місько «Грот афаліны» карыстаецца вялікай папулярнасцю ў юных чытачоў краіны (нядаўна яна ўзнагароджана спецыяльным дыпломам на II Усесаюзным конкурсе на лепшую дзіцячую кнігу). На літоўскай мове твор выйшаў у перакладзе Альгімантаса Антанавічуса.

Творчыя саюзы: вопыт, практыка, перспектыва

НЕ СЛОВАМ АДЗІНЫМ...

ПРАЦА пісьменніка ў любой нармальнай краіне, дзе нацыянальная свядомасць народа на нармальна-належным узроўні, а адсюль і адпаведныя адносіны да нацыянальнай культуры, вызначаецца, як правіла, мастацка-прафесійным узроўнем яго твораў. Карацей, пісьменніка ведаюць і ацэньваюць па напісаным. Усюды. Але не ў нас.

Пра беларускіх пісьменнікаў у гэтым плане слушна сказаў Пімен Панчанка: «Мы пішам — а нас не чытаюць». Апраўдваць такую сітуацыю нізкім мастацкім узроўнем беларускай літаратуры, спасылаючыся, скажам, на чытэльнасць твораў В. Быкава, У. Караткевіча, іншых пісьменнікаў,— не выпадае, бо і іх чытаюць пераважна ў перакладах. *Корань зла* — у нашай дэнацыяналізаванасці, у комплексе нацыянальнай непаўнацэннасці, які выпрацоўваўся стагоддзямі шавіністычнай палітыкі то шляхецкай, то імперскай дзяржаў і дасягнуў свайго піку ў гады застою.

Сённяшні, пакуль яшчэ кволы працэс нацыянальнага адраджэння, які ў рэспубліцы вядзецца лепшымі сіламі грамадскасці і, на жаль, пакуль што недастаткова падтрымліваецца дзяржавай, выклікаў і пэўнае павышэнне цікавасці да нацыянальнай гісторыі, культуры, літаратуры.

Гэта адчуваем і мы, пісьменнікі, *што жывуць і працуюць у правінцыі.* Ніколі раней не мелі мы столькі запрашэнняў на сустрэчы з самымі рознымі аўдыторыямі — на заводах і фабрыках, у калгасах, навучальных установах, школах. І ніколі не было такой сцяны непаразумення і адчужанасці паміж творчай інтэлігенцыяй і партыйна-савецкім апаратам, якая ўзнікла апошнім часам. *Хаця,* магчыма, існавала яна і раней, схаваная пад паблажліва-апякунскім покрывам рашэнняў, пастаноў, якія ўтрымлівалі нас на адпаведнай дыстанцыі.

Да гэтага часу, хоць прайшло ўжо некалькі гадоў, перад вачыма стаіць першая наша, афіцыйная — *па загаду перабудовы* — сустрэча з абласным партыйна-савецкім апаратам. Паселі мы з двух бакоў доўгага стала, нібыта прадстаўнікі розных дзяржаў. І гаворка як пачалася на розных мовах (у прамым і пераносным сэнсе), так і скончылася: не знайшлі мы паразумення ў тым, што найбольш нас хвалявала — у пытаннях нацыянальнага адраджэння. І не можам паразумецца да сённяшняга дня. Калі і зробіцца нешта зверху, дык так, што, здавалася, лепш і не рабілася б. З'явіліся ў цэнтры горада над рускамоўнымі назвамі вуліц беларускамоўныя: амаль у два разы большыя, грувасткія. *Мала, што разам* гэта выглядае неэстэтычна,— гэта проста раздражняе: «Ленина» — «Леніна», «Гоголя» — «Гогаля», «Шевченко» — «Шаўчэнка» (ды яшчэ з памылкай). Міжволі ўзнікае думка: а ці не дзеля раздражнення і зроблена ўсё так: глядзіце, куды ідуць народныя грошы!

І ніякіх практычных захадаў *па адкрыцці беларускіх школ:* па-ранейшаму адзін-адзінюсенькі беларускі клас, створаны намаганнямі інтэлігенцыі; адна беларуская група ў дзіцячым садзе, сабраная выхавацелькай В. Куксай.

Як тут быць пісьменніку? Па-ранейшаму, бы манаху-летапісцу, сядзець у буйнапанельнай келлі і фіксаваць для нашчадкаў *падзеі сучаснасці?* Або кінуць «краснае пісьменства» і *выходзіць на мітынгі?*

Кожны павінен вызначыць гэта для сябе сам. Ісціна, што пацвярджае, хай сабе і не багаты, вопыт нашай берасцейскай пісьменніцкай арганізацыі, як заўсёды, недзе пасярэдзіне.

Я зусім не цешу сябе надзеяй, *што абуджэнне грамадскай актыўнасці, а, нярэдка паралельна — і нацыянальнай свядомасці землякоў звязана непасрэдна з нашай дзейнасцю.* Аднак адбываецца яно пры чынным удзеле пісьменнікаў, што выклікае натуральную цікавасць да іх творчасці. Тым *больш, што пэўныя творчыя* набыткі былі ў нас і сёлета.

З новай кнігай «Набліжэнне» выйшаў да чытачоў Алесь Каско. Кнігай, на маю думку, яркай, адметнай. Аднак так ужо ў нас павялося, што дачакацца правінцыялу водгуку на сваю кнігу цяжка...

Няма патрэбы пералічваць глыбокія, вострапалемічныя публікацыі ў рэспубліканскай *перыёдыцы* Уладзіміра Калесніка: многія з іх набылі шырокі грамадскі *рэзананс,* выклікалі дыскусіі, рэхам адгукаючыся ў пісьменніцкіх артыкулах, у допісах чытачоў.

На выхадзе цікавая кніга публіцыстыкі Святланы Курылёвай «Ускорение будущего». Шмат гадоў плённа працуе ў жанры перакладу Ніна Мацяш. Сёлета ў яе перакладчыцкай бібліятэцы побач з «Планетай людзей» з'явіўся «Маленькі прынц». А неўзабаве беларускі чытач зможа пазнаёміцца з раманам *у вершах* украінскай паэтэсы Ліны Кастэнкі «Маруся Чурай».

Падрыхтавалі да друку кнігі перакладаў і новыя члены аддзялення Васіль Сахарчук і Алег Мінкін.

А на падыходзе — новае папаўненне празаікаў: чакаюць выхаду кніг Сцяпан Крываль, Аляксей Філатаў, з першымі публікацыямі ў «Маладосці» выступіла Валянціна Кукса.

Разжыліся мы і на прадстаўніка *такога рэдкага* жанру, як драматургія: Брэсцкі абласны тэатр паставіў спектакль па п'есе Міколы Арахоўскага «Машэка». Гэты твор варты публікацыі, і я спадзяюся, што ці то ў «Полымі», ці ў «Маладосці» чытач з гэтай п'есай зможа пазнаёміцца.

Ажыла пасля даволі шырокай паласы маўчання, загаманіла і маладая берасцейская паэтычная плынь: падаюць галасы Ігар Шарай, Ігар Сідарук, Мікола Сянкевіч.

Таму, натуральна, творы берасцейцаў не абміналі рэспубліканскай перыёдыкі, не губляліся на яе старонках. Было з чым нам выйсці і да людзей.

Пісьменнікі — частыя госці ў рабочых інтэрнатах. Ды ніводнае з пісьменніцкіх выступленняў не абыходзіцца толькі чытаннем вершаў ці гаворкай пра літаратуру. Далёка не ўсім гэта падабаецца. Летась адна з такіх сустрэч у інтэрнаце дывановага аб'яднання закончылася эксцэсам: сакратар парткома аб'яднання палічыла выступленне *пісьменнікаў* «разлагающим умы работниц», у выніку аб'яднаннем на гэты год не заключаны дагавор з Бюро прапаганды мастацкай літаратуры. Ні гарком, ні абком партыі не палічылі патрэбным умяшацца, маўкліва падтрымаўшы «ініцыятыву знізу».

На шчасце, сёння ўжо такія «ініцыятары» — рэдкасць, пісьменнікаў сустракаюць і праводзяць з удзячнасцю, нават пасля вострых дыскусій. Асабліва часта і ахвотна ідзём мы да студэнтаў і школьнікаў, хаця сустрэчы гэтыя, асабліва ў гарадскіх школах, праходзяць няпроста. Тут варта згадаць літаратурны вечар у Дамачаўскай школе на адкрыцці літаратурна-краязнаўчага музея. Ды і сам музей, у стварэнні якога бралі ўдзел педінстытут, пісьменнікі, мастакі, варты добрага слова: зроблены ён з густам, з веданнем літаратуры і гісторыі краю, *пры чынным* удзеле саміх вучняў.

Добры след у памяці пакінулі літаратурна-музычны вечар «Край, дзе ты жывеш» у СШ № 5 горада Брэста, вучнёўская гісторыка-краязнаўчая канферэнцыя *на радзіме* Казіміра Лышчынскага ў Астрамечаўскай школе, літаратурная сустрэча ў Гараднянскай школе Столінскага раёна і цэлы шэраг іншых.

Папулярнасцю ў берасцейцаў *карыстаюцца* творчыя вечары вядомых нашых пісьменнікаў, якія мы рыхтуем сумесна з кафедрай беларускай літаратуры педінстытута, транслюем па рэспубліканскім тэлебачанні. За апошнія гады прайшлі ў лепшых залах Брэста творчыя вечары Янкі Брыля, Ніны Мацяш, Рыгора Барадуліна, Ніла Гілевіча. Іх аўтарытэтнае слова *прымушае* задумацца, а нярэдка і перагледзець свае пазіцыі па многіх актуальных пытаннях жыцця.

Сёлета споўнілася 15 гадоў *нашым* традыцыйным літаратурным сустрэчам з пісьменнікамі Валыні. *Кожная з іх* пашырае геаграфію пісьменніцкіх кантактаў з чытачамі, становіцца асновай творчага супрацоўніцтва з лепшымі гаспадаркамі вобласці. Так, берасцейская частка сёлетніх сустрэч адбылася ў аграфірме «Беларусь» Івацэвіцкага раёна. Што асабліва абнадзейвае *і што сярод* гаспадарнікаў сустракаецца пакуль рэдка — гэта зацікаўленасць старшыні аграфірмы У. М. Рымшы праблемамі адраджэння нацыянальнай культуры. Аграфірма распачала архітэктурна-планіровачныя работы па рэканструкцыі Косаўскага палаца. У перспектыве — адбудова сядзібы Касцюшкаў, стварэнне культурна-гістарычнага комплексу. Па атмасферы — шчырай, добразычлівай, якая панавала на літаратурнай сустрэчы ў адным з клубаў аграфірмы, — можна меркаваць, што ў старшыні шмат аднадумцаў.

Свае маршруты братэрства праклала сёлета і абласное літаб'яднанне, якім кіруе паэтэса Зінаіда Дудзюк. Берасцейцы *запрасілі да сябе* пачаткоўцаў з Жытоміршчыны, наладзіўшы *шэраг літаратурных выступленняў* у Камянецкім раёне. Да сустрэчы выйшла літаратурная старонка ў абласной і раённай газетах. Пазней члены нашага літаб'яднання гасцявалі ў жытомірцаў. Хаця «гасцявалі», напэўна, не тое слова, бо гаспадары імкнуліся максімальна выкарыстаць гэтыя два дні для сустрэч з літаратурнымі гурткамі, студыямі, чытачамі.

Абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў — гэта, на *сённяшні* дзень, дзесяць чалавек. І далёка не ўсё з таго, што хацелася б зрабіць, мы можам адужаць самі. Таму ўжо другі год аддзяленне працуе ў цесным кантакце з грамадска-культурнай сябрынай «Край», а з нядаўняга часу — і з рэгіянальнай радай БНФ. Вынік гэтага супрацоўніцтва — сумеснае правядзенне ў Брэсце такіх народных абрадаў, як Каляды, Купалле, Дзяды, якія атрымалі шырокі рэзананс. Гэта і гарадская дыскусія «Беларусь: гісторыя і сучаснасць», дыскусіі на праблемах нацыянальнага адраджэння на Брэсцкай фабрыцы верхняга трыкатажу і на Брэсцкім панчошным камбінаце.

У нашых планах на наступны год — стварэнне ў абласным цэнтры каардынацыйнай рады творчых саюзаў і грамадскіх арганізацый, якія займаюцца пытаннямі культуры, для сумеснай працы, што магло б даць значны грамадскі эфект. Тым больш, што вопыт такой сумеснай працы з абласным фондам культуры, тэатраламі, мастакамі, кнігалюбамі ў нас ужо ёсць.

Ва ўсіх нашых справах мы адчуваем падтрымку Саюза пісьменнікаў. Хочацца спадзявацца на такую ж зацікаўленасць і падтрымку і з боку партыйных і савецкіх органаў. Прыкра ўжо каторы раз гаварыць, але з 1981 года аддзяленню не знаходзіцца памяшкання. Дрэнныя ў многіх з нас жыллёвыя ўмовы. Аднак перабудовачныя працэсы, якія набіраюць моцы ў рэспубліцы, патроху ўжо закранаюць і правінцыю, дзе таксама, як пісаў Уладзімір Калеснік, «можна жыць».

Мікола ПРАКАПОВІЧ,
сакратар Брэсцкага абласнога аддзялення СП БССР.

ПРЫСВЕЧАНА ВЯРТАННЮ СПАДЧЫНЫ

Адбылося пасяджэнне секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей СП БССР, дзе ішла гаворка пра вяртанне беларускай перакладной спадчыны. У сваім дакладзе па гэтым пытанні А. Верабей зазначыў, што добрай адзнакай нашага часу могуць служыць запланаваныя выданні спадчыны Ф. Скарыны і факсімільнага выдання газеты «Наша Ніва». Ф. Скарыну па сутнасці можна назваць пачынальнікам беларускага мастацкага перакладу, а вывучэнне перакладаў, якія змяшчаліся на старонках «Нашай Нівы», пашырыць наша ўяўленне пра літаратурны працэс пачатку XX стагоддзя. Было сказана, што яшчэ недастаткова поўна даследаваны пераклады «Слова пра паход Ігаравы», зробленыя Янкам Купалам. Неабходна таксама шукаць і выдаць пераклад Б. Тарашкевіча «Іліяды» Гамера, які павінен быў надрукаваны ў 1937 годзе.

Дакладчык падкрэсліў, што пры напісанні ў будучым гісторыі беларускай літаратуры неабходна таксама ўлічваць і мастацкія пераклады, бо, напрыклад, літаратурны працэс 20—30-х гадоў, творчасць асобных мастакоў нельга па-сапраўднаму зразумець і без уліку іх перакладаў.

Гаворку пра выданне беларускай перакладной спадчыны прадоўжыў І. Чарота. Ён выказаў думку, што неабходна даследаваць пераклады на беларускую мову прозы, а лепшае, напрыклад, «Ціхі Дон» у перакладзе У. Хадыкі (1936), і выдаць. Пра значнасць перакладаў для паўнакроўнага развіцця літаратуры гаварыў А. Яскевіч. Л. Казыра заўважыў, што заслугоўваюць увагі пераклады, якія ўзніклі ў эміграцыйнай літаратуры, спаслаўся пры гэтым на Яна Пятроўскага, які выдаў у ЗША ў перакладзе на беларускую мову «Творы» Платона ў чатырох тамах і грэцка-беларускі слоўнік.

Пра вывучэнне беларускіх перакладаў «Бібліі», пра выданне іншамоўна-беларускіх і беларуска-іншамоўных слоўнікаў, і твораў XIX стагоддзя, звязаных з Беларуссю, гаварылі М. Дубянецкі, Я. Саламевіч, аспірант БДУ імя У. І. Леніна М. Хаустовіч.

А. ПАШАНЬКОЎ.

Адам ГЛОБУС

А БЕЛАРУСЫ НІЧОГА НЕ МАЮЦЬ?

Нататкі пра мініяцюру

КВАНТЭМА

Спачатку згадаем такую квантэму Алеся Разанава:

Руіны запарушваюцца
рунь
ўваскрашэнне руны
неба блізка

А цяпер успомнім, як іх сустрэлі—не прыхільнасцю, не з жаданнем зразумець, а са штыкамі крытычных рэцэнзій, якія затрымалі выданне паэтычнага зборніка «Шлях-360» на пяць год. Дзякуючы гэтым штыкам, напэўна, квантэма не змагла прайсці ў «Паэтычны слоўнік», як не прайшлі туды і разанаўскія версэты. Дык чаму такое непрыняцце новых паэтычных форм склалася ў нашым літаратурным асяроддзі? Ці не таму, што няма ў «Словаре литературоведческих терминов»? Тое, што паэт зрабіў адкрыццё, пад увагу не бярэцца. Нездарма ж у рэдактарскім асяроддзі замацавалася пераканане, што яшчэ нікога з работы не знялі за тое. што ён нешта выкрасліў, зняў ці не пусціў, здымаюць толькі тады, калі прапусціш, не выкрасліш, дазволіш... Квантэмы не пускалі, і ківалі на рускую літаратуру. Там няма—і ў нас не павінна быць. Тое, што падобная формы распрацоўваліся паэтамі Літвы, Латвіі і Эстоніі, у разлік не бралася. Тое, што рабілася ў польскай літаратуры, таксама ігнаравалася. Так працэй жыць. У рускіх ямб—і ў нас ямб, у іх харэй—і ў нас харэй. Калі сам Аляксандр Сяргеевіч не пісаў квантэм, значыць, і Аляксандру Сцяпанавічу іх пісаць неабавязкова. Для пэўных асоб гэта было аргументам, а вось для мяне такой аргументацыі недастаткова. І вось чаму. А. Пушкін заўсёды застаецца верным сынам царашанавальнага народа і паклаў не адну цагліну ў культавы манумент Пятра І — тырана і заваёўніка. Калі параўнаць лёс і творчасць Пушкіна з лёсам і творчасцю Адама Міцкевіча, дык мне больш зразумелая барацьба за вызваленне Польшчы, чым пісанне радкоў накшталт — «приют убогого чухонца» ці «назло надменному соседу»... Праўда, тут трэба абавязкова абгаварыць, што для беларускай літаратуры былі і такія часы, калі «нашым класікам» з'яўляўся А. Міцкевіч. А для беларускамоўных літаратараў, што жывуць на Беласточчыне, і зараз гэтае пытанне застаецца адкрытым, як акно ў Еўропу. Таму хай сабе буду не арыгінальным, але скажу, што нашы класікі — гэта Янка Купала, Якуб Колас і Максім Багдановіч, а іхнія паэтычныя зоркі свецяць дастаткова ярка на небасхіле сусветнай паэзіі, каб не блукаць паміж дзвюх руска-польскіх соснаў.

Але вернемся да квантэмы. Яна нарадзілася ў нас, на Беларусі, і ў гэтым яе няшчасце. Бо трэба было радавацца, але радавацца мы не ўмеем, мы больш умеем скардзіцца, ныць, плакаць... Гэта ў крыві, гэта нацыянальная рыса. Вось яе ўзор у класічнай паэзіі — «а беларусы нічога не маюць». І калі раптам нешта з'явілася, дык трэба як хутчэй зрабіць выгляд, што гэта нешта зусім і не нашае—я не я, і хата не мая...

Асабіста маё стаўленне да квантэм А. Разанава неадназначнае. Як чытач, я з вялікім задавальненнем чытаю і перачытваю квантэмы, а вось як паэт не магу пазбавіцца жадання перапісаць іх па-свойму. Пакажу на прыкладзе:

Руіны запарушваюцца.
Рунь.
Неба блізка.

Вось у такім варыянце мне больш зразумела квантэма. Першы радок — антытэза, другі — тэза, трэці — іншасць. Радок «уваскрашэнне руны», на мой погляд, занадта дэкаратыўны, рамантычны, павярхоўны, і таму я здымаю яго. Вяртанне знакаў прыпынку і адпаведна вялікіх літар надае вершу, на мой погляд, большую завершанасць, але разам з тым не пазбаўляе фрагментарнасці і адкрытасці. Але, можа (ні ў якім разе не настойваю), мой варыянт горшы, бо нагадвае спробу ператварыць квантэму ў хайку.

ХАЙКУ

Калі паглядзець на гісторыю з іншага боку, чым гэта зроблена аўтарамі падручнікаў, дык атрымліваецца дзіўныя рэчы. Я прапаную глядзець на гісторыю не абстрактна, бо асабіста для мяне не існуе абстрактнай навукі гісторыі, а ёсць гісторыя вайны, гісторыя дзяржавы, гісторыя фізікі, гісторыя культуры. Калі чыста эксперыментальна рассячы гісторыю на дзве часткі, адна з якіх гісторыя культуры, а другая — гісторыя бескультур'я, — мы атрымаем даволі нечаканы вынік. Большасць з'яў, фактаў, асоб, датаў, упісаных у падручнікі, звязана з вайной, дыктатам, тыраніяй, разбурэннем, а калі абагульніць — з бескультур'ем. І таму вазьму на сябе адказнасць і зраблю выснову: мы вывучалі ў школе і ў інстытуце на занятках па гісторыі бескультур'е.

Такі ўступ мне спатрэбіўся, каб растлумачыць месца хайку (хоку) спачатку ў японскай культуры, а потым, наколькі гэта магчыма, і ў нашай.

Японская культура была рассечана самурайскім мячом: па адзін бок існавала культура самураяў з іх рытуаламі, турнірамі, хронікамі, гістарычнымі раманамі, параднымі партрэтамі шаноўных асоб; а па другі бок, у процівагу, развівалася духоўна-народная культура з жартамі, песнямі, казкамі. Па адной дарозе ішлі валацугі самураі, узброеныя, жорсткія, сквапныя, і вандроўныя паэты. Яны ішлі па адной дарозе, але неслі рознае: самураі — гвалт і злачынства, паэты — духоўнасць і прасветленасць. У адным палацы жылі імператар (вядома, самурай) і прыдворныя паэты, але тут процілегласці ў поглядах не было. Таму вернемся на пыльныя шляхі. Хайку нарадзіўся з народных жартаў і пэўны час супрацьстаяў самурайскай культуры з яе цалкам закананізаванымі вершамі. Не памылюся, калі скажу, што ў час супрацьстаяння хайку дасягнуў найвышэйшага росквіту. Нездарма першым паэтам Японіі застаецца вандроўны літаратар Мацуа Басё (1644—1694). Бо пазней, паступова і незаўважна, імператарская культура прагліне хайку, кананізуе яе, акадэмізуе. Хайку стане часткай самурайскай культуры, напоўніцца публіцыстычным зместам, згубіць лірычнасць і лёгкасць. Але творчасць Басё застаецца, і ўсе намаганні імперскіх крытыкаў зрабіць з яго самурая марныя. Для Басё сам вобраз самурая быў па-за межамі эстэтычнага. Іншая справа Іса (1763—1827), ён уводзіць у хайку «князя-гордеца», зразумела, адмоўнага:

Как вишни расцвели!
Они с коня согнали
И князя-гордеца
(Пераклад Веры Маркавай).

Але наступны крок зробяць прыдворныя паэты.

Калі ў 1986 годзе вырашалася пытанне, ці ставіць у «Паэтычны слоўнік» у якасці прыкладу мой хайку, дык Вячаслаў Пятровіч Рагойша прапанаваў напісаць хайку пра бюракрата. Я не напісаў, даверыўся інтуітыўнаму пратэсту. Але галоўнае было зроблена, было пастаўлена заданне і нечакана знайшоўся выканаўца—паэт Зянон. Побач з вершам:

Зайшоў у кавярню
няўзнак.
Выйшаў аж мокры асфальт.
Пералётны дождж ык

ён паставіў:

Якія халодныя вочы ў гэтага
бюракрата.
І рука, нібы рыба.
А распытвае пра здароўе

І тым самым скончыў эвалюцыйны працэс вольнага хайку.

На жаль, падрыхтаваны да друку зборнік хайку беларускіх паэтаў не ўбачыў свету. Дзеля жарту можна было б працытаваць урыўкі з рэцэнзіі і рэдактарскага заключэння, але для мяне яны знаходзяцца за межамі эстэтычнага.

Змены ў грамадстве і змены ў хайку, напэўна, набліжаюць той час, калі кніга хайку ўбачыць свет.

ТАНКА

Прынцып адмаўлення ад уласных набыткаў — я не я, і хата не мая — спрацаваў і ў дачыненні да танка. Калі вам няцяжка, разгарніце першы том Максіма Багдановіча (1968 год) і вы ўбачыце, што яго пяцірадкоўі стаяць у раздзеле перакладаў. Для тых, хто не мае двухтомніка, цытую:

Ах, як спявае
Сінявокая птушка
У муках кахання.
Сціхні, птушачка, сціхні,
Каб не тамілася я.

У першым выданні «Паэтычнага слоўніка» (1915 год) Багдановічавы танка падаваліся як пераклады з японскай паэзіі, але не ўдакладнялся імя паэта, якога пераклаў наш класік. Я нават рабіў спробу знайсці аўтара арыгінала, чытаў і перачытваў рускія пераклады танка, але марна. Аўтара я знайшоў у архіве, калі мяне, як рэстаўратара, запрасілі замацаваць пастэлі і малюнкі вугалем. Я пакрываў малюнкі антысептыкам, праца не з прыемных, і ў якасці кампенсацыі папрасіў дазволу пагледзець скрынку з надпісам «М. Багдановіч». У скрынцы, акрамя фотакопій (чытаць з-за благой якасці іх проста немагчыма), была адна газета з артыкулам Змітрака Бядулі. Артыкул быў напісаны да дзесяцігоддзя смерці вялікага паэта. Змітрок Бядуля згадваў, як

Думка чытача

ЦІ ПАТРЭБЕН НАМ ГІСТАРЫЧНЫ ЧАСОПІС

Так ужо павялося, што да нядаўняга часу вывучэнне дарэвалюцыйнай гісторыі было ўдзелам нешматлікіх вучоных-спецыялістаў і энтузіястаў-аматараў. Дзе-нідзе з'яўляліся публікацыі ў нешматлікіх вузка-спецыяльных выданнях, навуковыя манаграфіі выходзілі мізэрнымі тыражамі. Папулярныя выданні па гісторыі былі вялікай рэдкасцю. Ды і не дзіўна. Ці не з першых гадоў Савецкай улады — і чым далей, тым больш — людзей пераконвалі, што да рэвалюцыі гісторыі як бы і не існавала, а так, нейкая «перадгісторыя», не вартая ўвагі...

Сёння савецкія народы зноў вяртаюцца да ўсведамлення сваёй чалавечай годнасці, сваіх духоўных каранёў. Давайце паглядзім, якімі ж сродкамі асвятляецца ў друку гісторыя нашай рэспублікі — Беларусі. Прагледаючы планы выпуску літаратуры на 1990 год, я звярнуў увагу на рэзкае павелічэнне колькасці выданняў краязнаўчай тэматыкі. А як жа ў нас справа з перыядычным друкам? Першым і найгалоўным часопісам у гэтым плане былі «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі». Цяпер у нас шмат нараканняў на Таварыства аховы помнікаў, але часопіс (бюлетэнь) пад яго рэдакцыяй даваў разнастайную інфармацыю, хаця і не заўсёды ў дастатковым аб'ёме. У рэдакцыю маглі прынесці свае артыкулы і масціты вучоны, і пачынаючы аматар. Вось толькі бюлетэнь выходзіў усяго чатыры разы на год, а пасля падаражання паперы ў 1980 годзе яшчэ і «пахудзеў». Да таго ж часопіс быў «шырокага профілю» — у ім асвятляліся ўсе аспекты аховы помнікаў, ды першую і пануючую ролю займалі артыкулы ваенна-патрыятычнага характару і аб працоўнай славе. Але за адсутнасцю большага і гэта быў прамень святла ў «цёмным царстве».

З верасня гэтага года пачаў выходзіць на базе «Помнікаў» новы часопіс «Спадчына». Пакуль нічога канкрэтнага аб ім сказаць не магу, але, відаць, у ім адбудуцца некаторыя істотныя перамены. Па-першае, змяніліся галоўны рэдактар і склад рэдкалегіі, цяпер тут больш нашых знакамітых беларускіх пісьменнікаў, членаў Беларускага фонду культуры (Фонд разам з Таварыствам аховы помнікаў з'яўляецца выдаўцом «Спадчыны»). Па-другое, павялічыўся аб'ём выдання. Як мне сказалі, цяпер часопіс будзе больш працаваць на папулярызацыю гісторыі. Гэта, безумоўна, радасна. Толькі ці знойдзецца ў ім месца для навуковых артыкулаў па гісторыі, асабліва лакальнай. звязанай з канкрэтнымі гарадамі і вёскамі, помнікамі архітэктуры і мастацтва, для краязнаўчых нарысаў?

Дзе яшчэ можна пачытаць аб мінулым? Назаву навуковыя акадэмічны і універсітэцкі часопіс: «Весці Акадэміі навук БССР» (серыя грамадскіх навук) і «Веснік БДУ» (серыя «Гісторыя, філасофія, навуковы камунізм, эканоміка, права»). Але вы паглядзіце на тыраж гэтых выданняў. У першым выпадку гэта каля 500 экземпляраў, а ў другім — менш за 1000, распаўсюджваюцца яны толькі па падпісцы, ды і няшмат у іх адведзена месца для старажытнасці. Асабліва гэта датычыцца «Весніка БДУ», які да таго ж выходзіць усяго тры разы на год.

Ёсць у нас яшчэ адзін навуковы часопіс «Строительстао и архитектура Белоруссии». Аб'яднаўшыся з часопісам «Сельское строительство Белоруссии», ён стаў выдавацца часцей — 6 раз на год. У ім змяшчаюцца цікавыя артыкулы па гісторыі архітэктуры, але гэта бывае не часта, як гаворыць, «цераз раз». Ужо некалькі гадоў выходзіць спецыяльны часопіс «Мастацтва Беларусі». Акрамя асноўных тэм па праблемах сучаснага мастацтва, у ім калі-нікалі друкуюцца і артыкулы аб старажытнай архітэктуры, жывапісе, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, кніжнай графіцы, археалогіі і г. д., багата ілюстраваныя, што дазваляюць магчымасці часопіса. Але гэтага недастаткова, прытым часопіс дарагі — паўтара рубля, што выклікае двaістве адчуванне.

На гэтым практычна спіс навуковых і спецыяльных часопісаў вычэрпваецца. А цяпер хацелася б паглядзець, на якім узроўні была выдавецкая справа ў часы «праклятага мінулага», у царскай Расіі. Я апушчу агляд выданняў, якія выходзілі па-за межамі Паўночна-Заходняга краю,— у Варшаве, Кракаве, Львове, Кіеве, Пецярбурзе, Маскве і ў многіх іншых гарадах, таму што артыкул у гэтым выпадку пагражае ператварыцца ў бібліяграфічны даведнік.

Цэнтрам культурнага і палітычнага жыцця краю была Вільня — былая сталіца Вялікага княства Літоўскага, дзе і выходзіла большасць перыядычных выданняў. Так гістарычна склалася, што носьбітамі культуры тут была польская і апалячаная мясцовая беларуска-літоўская інтэлігенцыя, таму ў першай палове XIX стагоддзя тутэйшыя кнігі, часопісы і газеты выходзілі за невялікім выключэннем на польскай мове. Наступ рускай мовы пачаўся пасля задушэння паўстання 1863—64 гадоў па загаду графа М. Мураўёва, віленскага генерал-губернатара, і прадоўжыўся яго паслядоўнікамі (Патапавым і інш.) Сярод польскіх навуковых і грамадска-палітычных часопісаў і газет таго часу можна назваць «Дзённік Віленьскі» (1805—06, 1815—30), «Дзее добрачыннасьці» (1820—24), «Атэнэум» (1841—51), «Кур'ер Літэвскі» (1764—1840, аднавіўся ў 1905), «Кур'ер Віленьскі» (1841—65, аднавіўся ў 1910), «Жыце ілюстрованэ» (1907—09) і інш. Тут друкаваліся разнастайныя даследаванні і нарысы па гісторыі, дыярыушы і іншыя літаратурныя творы гістарычнага зместу, а таксама краязнаўчыя матэрыялы, тэксты старажытных грамат і ўрыўкі з летапісаў.

У пачатку XX стагоддзя выдавецкая дзейнасць на поль-

яны з Багдановічам жылі ў Мінску і як той у сшытак збіраў паэтычныя формы. Бядуля апісаў якраз той момант, калі Багдановіч займаўся японскімі вершамі. Я зрабіў выпіску з артыкула, і ў выніку другое выданне «Паэтычнага слоўніка» замацавала за Максімам Багдановічам званне першаадкрывальніка беларускага танка.

На жаль, амаль семдзесят гадоў ніхто з беларускіх паэтаў не распрацоўваў пачатую Багдановічам працу. Прычыну бачу ў тым жа непрыняцці. У якасці прыкладу можа служыць танка Уладзіміра Сцяпана:

Высока ў небе
Птушкі ляцяць
на поўдзень.
Чуе іх крыкі,
Хістаецца зжоўклы ліст...
Хутка і ён паляціць.

Пасля публікацыі верша ў газеце «Літаратура і мастацтва» з высокіх трыбун і са старонак выданняў на пяцірадкоўе абрынулася столькі крытыкі, колькі нават графаманскія аповесці і раманы не бачылі. Але ў гэтай крытычнай кананадзе былі і станоўчыя якасці. Маладыя паэты адчулі, што іх чакае, калі не ісці традыцыйным шляхам; адчулі, убачылі і не адступіліся.

РУБАІ

Зялёны край. Знаёмы кут.
Мне б назаўжды застацца
тут,
Каб не было на свеце іншых
Дарог, шуканняў і пакут.

Не ведаю, як для вас, а для мяне ў гэтым выдатным рубаі Яўгеніі Янішчыц адгукнулася класічнае коласаўскае:

Мой родны кут, як ты мне
мілы,
Забыць цябе не маю сілы.

Але адгукнулася на іншым эмацыянальным узроўні. Знакамітыя радкі з «Новай зямлі» знітаваны ў мяне з пэўнай гісторыяй. Перакладчык беларускай паэзіі на рускую мову Фёдар Яфімаў казаў, што не ведае рускага паэта, які змог бы перакласці гэтыя радкі і захаваць іх выразнасць, вобразнасць і сілу. Я пагадзіўся, бо ў кожнай паэзіі ёсць творы неперакладныя, ёсць вобразы, якія не маюць адэкватнасці ні ў адной з іншамоўных паэзій, за іх кошт і існуе паэзія пэўнага народа на пэўнай мове. Дзякуючы коласаўскаму вобразу жыве беларуская паэзія. Можа змяніцца форма, словы, але застаецца вобраз, застаецца дух.

Яшчэ мяне ўражвае ў рубаі Яўгеніі Янішчыц медытатыўнасць, заглыбленасць у сябе, філасафічнасць. Знойдзены Коласам вобраз набывае ў рубаі нечаканы драматычны фінал. І як сумна, што і гэты шлях не знайшоў паслядоўнікаў.

ГРЭГЕРЫЯ

«...Грэгерыя — дзічка, выпадковасць, выпадак. Грэгерыя адважная і разам з тым баязлівая.

Грэгерыя — гэта парыў вызначыць невызначальнае, схапіць тое, што знікае. Так ускрыкваюць, калі сутыкаюцца, раптоўна, рэчы і душы. і не трэба рабіць гэтыя ўскрыкі больш паэтычнымі, чым яны ёсць.

Грэгерыя не агульнае месца, не пэўная ісціна. Грэгерыя не афарызм, пыхлівы, які не дапусціць пярэчанняў.

Грэгерыя — гэта неабходная змена пункту назірання. Грэгерыя нечакана змяняе ракурс і ловіць абрысы вечнага свету, які нараджаецца ў кожным імгненні».

Так знаёміў чытачоў з грэгерыяй яе «вынаходнік»— іспанскі літаратар Рамон Гомес дэ ла Серна. Ён параўноўваў грэгерыі з хайку і касыдаю. Ён даў свету новую літаратурную форму, у якой аб'ядналіся Усход і Захад. Адзінае, у чым я не пагаджаюся з вынаходнікам, дык гэта тое, што грэгерыя — празаічны жанр. Для мяне грэгерыя — верш. Паглядзіце самі:

Хоку — паэтычная
тэлеграма,
Камяні ўмеюць чакаць.
Таполя — зялёныя матылі
на галінах.
Лакатары шукаюць бога.

Заходніх і ўсходніх паслядоўнікаў Рамона Гомеса дэ ла Серны я, на вялікі жаль, не ведаю. А вось нашага беларускага «грэгерыянца» я добра ведаў. Мастак Валянцін Дзялендзік пісаў грэгеры, пісаў ён іх для сябе, зрэдку паказваў сябрам.

Пасля публікацыі ў часопісе «Крыніца» майго дакументальнага апавядання «Мінскі авангард» у рэдакцыю завітаў Андрэй Радзівонаў—Валянцінаў аднакурснік па інстытуце, і даў мне вялікі агульны сшытак, спрэс спісаны акуратным почыркам. Гэта быў дзённік. Я чытаў і перачытваў запісы, нібыта вяртаўся ў часы нашага з Валянцінам сяброўства, якое перарвала ягоная трагічная смерць. Сярод цытат з Сервантэса і Германа Гесэ, сярод кароткіх апавяданняў «З цыкла «Лікі сонца» і дакументальных нататак былі «парассыпаны» грэгеры. Я выбраў іх, перапісаў на каталогавыя карткі і паказаў сябрам-паэтам. Аднадушнасці ў меркаваннях не было, але ўсе пагаджаліся, што грэгеры варты публікавання.

Услухайцеся:

Маці ўсё строчыць і строчыць на швейнай машынцы, нібыта хоча некуды з'ехаць.

Адчуваеце, як змяніўся ракурс, як у аскепку адбіўся цэлы свет? Ці яшчэ:

Зачыніце ціры! Яны невыносныя для сляпых.

Зразумела, што не адразу, не праз дзве грэгеры можна зразумець законы паэтычнага свету Валянціна Дзялендзіка, але і праз гэтыя вершы можна адчуць існасць гэтага свету.

Грэгерыя — гульня, забаўка, звон пацеркаў — «чыстая» метафара.

У адрозненне ад квантэмы, грэгерыя «жывапісная», а не «гукапісная», яна відавочная, зрокавая, фактурная, а не музычная ці эфемерная.

У грэгеры неабходна іронія, а не гумар і сарказм, бо жарт — зусім іншая форма гульні.

У артыкуле рускай паэткі Веры Маркавай «Доўгая дарога кароткай песні» ёсць такія словы: «Кароткі верш (усяго некалькі слоў) здатны стаць магутным кандэнсатарам думкі і пачуцця. Кожны верш — маленькая паэма. Яна кліча ўдумацца, адчуць, адчыніць унутраны зрок і ўнутраны слых. Чуйныя чытачы — сатворцы паэзіі». Гэтымі словамі і хацелася б скончыць мае нататкі пра беларускую мініяцюру.

скай мове аднавілася яшчэ больш бурнымі тэмпамі. З'явіліся новыя навуковыя часопісы гісторыка-культурнага зместу: «Рочнік Товажыства Пшыяцюл Наук в Вільне» (з 1908), «Літва і Русь» (1912—13), а таксама шмат грамадска-палітычных выданняў, якія не адставалі ад навуковых па асвятленні гісторыі і краязнаўства на сваіх старонках. У гэты ж час у газетах і часопісах пачалі друкаваць фотаілюстрацыі, часцяком краязнаўчага характару, што істотна ўзбагаціла іх. Некаторыя з іх прадоўжылі жыццё пасля 1-й сусветнай вайны ў 1920—30-я гады на тэрыторыі тагачаснай Польшчы. З новых выданняў таго часу найбольш цікавыя: «Атэнэум Віленьске» (1923—39), «Зьрудла моцы» (1927—31), «Працэ і матэр'ялы справоздавчэ Сэкцыі Гістор'і Штукі» (1935—39) і іншыя. Акрамя таго, перыядычна выходзіла неймаверная колькасць разнастайных календароў, што змяшчалі гісторыка-краязнаўчую інфармацыю, фотаздымкі і малюнкі з адлюстраваннем помнікаў старажытнасці, гістарычных падзей і асоб.

З 2-й паловы XIX стагоддзя рэзка ўзрасла колькасць выданняў на рускай мове. Большасць з іх вылучала імкненне асвятляць не толькі грамадска-палітычнае жыццё наваколля, але і даваць матэрыялы аб мінулым. У Вільні гэта былі «Виленский вестник» (1841—1916), «Виленские губернские ведомости» (1838—1916), «Литовские епархиальные ведомости» (1863—1916) і многія іншыя. Акрамя таго, Археаграфічная камісія ў Вільні выдавала зборнікі гістарычных дакументаў. У пачатку XX стагоддзя сталі выходзіць выданні і на беларускай мове: «Наша Ніва» (1906—15), «Беларускі каляндар» (1911—16) і іншыя.

Таксама перыядычныя выданні выходзілі і ў іншых губернскіх гарадах: Мінску, Віцебску, Гродне і Магілёве. Гэта былі ў першую чаргу губернскія і епархіяльныя ведамасці і «Памятные книжки».

У 1920—30-я гады на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў ваяводскіх і павятовых цэнтрах выходзіла вялікая колькасць перыёдыкі на польскай, беларускай, рускай, яўрэйскай мовах. Найбольш цікавыя з іх (на польскай мове: «Земя Лідзка» (Ліда, 1935—39), «Земя Дзісеньска» (Глыбокае, 1931), «Земя Піньска» (Брэст, з 1926), «Крэсы ілюстрованэ» (Брэст, з 1924), «Краёзнавство» (Гродна, з 1936) і шмат іншых. Застаецца толькі шкадаваць, што гэтыя выданні, якія змяшчалі шмат цікавай інфармацыі,— вялікая бібліяграфічная рэдкасць. Іх амаль няма нават у нашых буйнейшых бібліятэках — імя Леніна і акадэмічнай. Застаецца адзначыць, што за 120 год знаходжання Беларусі і Вільні ў складзе Расійскай імперыі, а таксама за 20 год Заходняй Беларусі і Віленскага краю ў складзе Польшчы пабачылі свет болей за 500 (!) найменняў разнастайных перыядычных выданняў, і ў большасці з іх адводзілася значнае месца гісторыка-краязнаўчай і культурнай тэматыцы.

Ужо даўно наспела неабходнасць стварэння новых часопісаў у Беларусі — гістарычнага, краязнаўчага, архіўнага. Тут хацелася б заўважыць, што ў беларускіх архівістаў было ўжо сваё выданне, але яно спыніла існаванне, чаму — незразумела. Няўжо ў нашай архіўнай справе ўсё ў парадку і няма чаго вывучаць? Можна яшчэ ўспомніць тэматычныя зборнікі гістарычных дакументаў, якія былі падрыхтаваны ў савецкі час беларускімі архівістамі. Але я хачу пажадаць, каб іх тэматыка ў будучым была шырэйшай, а таксама няблага было б пачаць выдаваць пэўныя архіўныя фонды, напрыклад, кнігі гродскіх і земскіх павятовых судоў XVI—XVIII стст., якія з'яўляюцца каштоўнымі гістарычнымі крыніцамі па вывучэнні жыцця, побыту і культуры беларускага народа,— як гэта пачала рабіць у свой час Віленская Археаграфічная камісія.

Нарэшце, хацелася б яшчэ пажадаць рэдакцыям часопісаў і газет часцей друкаваць на сваіх старонках матэрыялы па нашай старажытнай гісторыі і культуры, і не толькі агульнадзяржаўнага, палітычнага і праблемнага характару, але і лакальнага — аб гарадах і вёсках, аб помніках архітэктуры, аб мясцінах, звязаных са славутымі асобамі, каб кожны чалавек, мясцовы жыхар ці прыезджы, ведаў, дзе ён жыве, па якіх вуліцах ходзіць, якія будынкі бачыць. Каб наша гісторыя не была чымсьці далёкім і невядомым, пакрытым пылам архівасховішч, а прадаўжала жыць разам з намі, у навучанне нашчадкам.

Г. БРЭГЕР.

г. Мінск.

Нашы госці

З далёкага штата Карнатак

Трыццаць аўтараў, пяцьдзесят шэсць вершаў уключыў перакладчык Будданна Хінгамірэ ў «Анталогію беларускай паэзіі», якая выйшла ў 1985 годзе на мове каннада ў індыйскім штаце Карнатак. І вось нядаўна паэт, крытык і перакладчык Будданна Хінгамірэ наведаў Мінск як госць Саюза пісьменнікаў БССР. Я папрасіў яго расказаць пра гэтае выданне.

— Анталогія адкрываецца творамі Янкі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча, а заканчваецца вершам Ніны Мацяш, — сказаў перакладчык.

— Ваша анталогія — яшчэ адзін доказ таго, што беларуская літаратура выходзіць на размову з усім светам. Я збіраю калекцыю кніг беларускіх аўтараў, выпушчаных за мяжой. Маю цяпер каля трохсот такіх выданняў. Здаецца ўжо можна і не здзіўляцца выхаду чарговай нашай кнігі за мяжой. І ўсё ж мяне не пакідае прыемнае здзіўленне: дзе тая Беларусь і дзе той штат Карнатак, а дайшла туды наша паэзія!

— Ваш паэт Максім Танк сказаў, што ў свеце не толькі квітнеюць кветкі, але і ўсюды жыве паэзія. Што да практычнага боку справы, то я меў ужо вопыт перакладчыцкай працы над класічнай і сучаснай паэзіяй, выдаў у сваім перакладзе кнігу паэзіі Пушкіна, за якую пазней мне была прысуджана прэмія імя Джавахарлала Неру. Выдаў таксама зборнік твораў Шаўчэнкі, пераклаў паасобныя творы Лесі Украінкі, Аведіка Ісаакяна... Трынаццаць год назад прачытаў анталогію беларускай паэзіі, выпушчаную на англійскай мове ў Маскве. Ваша паэзія літаральна захапіла мяне. Яна зямная, у ёй многа фальклорных элементаў. А ў нас нават ёсць «фальклорныя» паэты. Пасля знаёмства з анталогіяй я напісаў у Саюз пісьменнікаў Беларусі, каб мне памаглі матэрыяламі, вершаваннямі, публікацыямі. Атрымаў асабліва поўнае ўяўленне пра Янку Купалу і Якуба Коласа. Я выкладаю мову каннада ў Карнатакскім універсітэце, займаюся там навукова-даследчыцкай дзейнасцю. Апрача хіндзі і санскрыта, ведаю англійскую мову, вывучыў самастойна рускую. Усё гэта дапамагло мне прыступіцца да перакладу беларускай паэзіі. Атрымліваю часопіс «Нёман», а цяпер вось вязу з сабой падарунак — двухтомны беларуска-рускі слоўнік. Буду спрабаваць перакладаць беларускую паэзію з арыгінала. Дарэчы, я напісаў у свой час рэцэнзію на раман Івана Шамякіна «Снежныя зімы», яна апублікавана ва універсітэцкім часопісе «Карнатак Бхараці» зз 1982 год.

— Аўтар прадмовы да анталогіі доктар Дхаван выказаў надзею, што гэта кніга ўзрушыць розумы і сэрцы вашых маладых паэтаў, яны будуць натхнёны тым шляхам, які прайшоў беларускі народ, Беларусь. Як сустрэты быў выпуск анталогіі вашымі чытачамі?

— Вельмі добра, асабліва маладым чытачом, студэнтамі. Я гэта адчуваю па студэнцкай аўдыторыі, перад якой пастаянна выступаю. У нас часта заходзіць гаворка аб беларускай паэзіі.

— Назавіце, калі ласка, некалькі імёнаў вашых паэтаў, у прыватнасці, класікаў.

— Самы вялікі наш паэт — Пампа. Першы. Жыў у дзесятым стагоддзі. Наогул літаратура на мове каннада вельмі багатая, пра яе можна многа, бясконца гаварыць. Тут жа я хачу назваць яшчэ толькі адно імя — паэта дванаццатага стагоддзя Басавэнны. Ён прапаведваў у сваёй творчасці роўнасць, грамадскую справядлівасць.

Доктар Будданна Хінгамірэ сустрэўся з групай беларускіх паэтаў, чые творы ўключаны ў анталогію. З вялікім запалам чытаў ім свае пераклады. З цікавасцю ўслухоўваліся Максім Танк, Сяргей Грахоўскі, Анатоль Вярцінскі, Алесь Разанаў, Мікола Арочка ў гучанне сваіх вершаў на далёкай, незнаёмай мове. Па рытміцы, па строфіцы яны неўзабаве пачалі адгадваць назвы вершаў: «Хай будзе святло», «Дубовы ліст», «Дзівак-чалавек», «Мова»... (Дзеля поўнай інфармацыі пералічу імёны і іншых аўтараў анталогіі, якія тут яшчэ не называліся: Уладзімір Дубоўка, Пятрусь Броўка, Сяргей Дзяргай, Анатоль Астрэйка, Аляксей Русецкі, Васіль Вітка, Аркадзь Куляшоў, Эдзі Агняцвет, Мікола Сурначоў, Пімен Панчанка, Алесь Бачыла, Аркадзь Марціновіч, Аляксей Пысін, Еўдакія Лось, Ніл Гілевіч, Іван Калеснік, Рыгор Барадулін, Данута Бічэль-Загнетава, Анатоль Грачанікаў, Вольга Іпатава, Яўгенія Янішчыц).

На пытанне аб творчых планах на далейшае госць адказаў:

— Мая першачарговая задача — перакладаць беларускіх сучасных паэтаў. Я хачу выдаць анталогію паэзіі Савецкага Саюза. Ёсць і звышзадача — зрабіць анталогію паэзіі свету. Я ўжо выдаў анталогію балгарскай паэзіі. Усё зробленае — толькі прыступка да маёй звышмары, звышзадачы.

Пажадаем Будданне Хінгамірэ поспехаў на нялёгкай перакладчыцкай ніве, у вырашэнні ім усіх яго планаў, задач, у тым ліку і— звышзадачы.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Віктар ШНІП

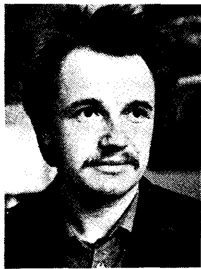

З кнігі «Шляхам ветру»

●

Адгулі, адшумелі дажджы-навальніцы
І амыліся травы ў зжаўцелых лугах.
Як з чужыны, вярнуўся дамоў са сталіцы,
Гул машын не сціхае ў душы і вушах.

Мой пагодак рагоча з мяне, як з дурнога,
Што дзіўлюся з сарокі на плоце гнілым.
Нашу роднасць закрэслілі ў полі дарогі,
І ніхто не заплача па светлым былым.

Я да студні іду — ні вядра, ні вадзіцы.
Тут памыйную яму зрабілі даўно.
Ну якой тут культурай прад светам хваліцца?
Што было, дык цяпер і таго не відно.

Кажаш, клуб па вясне збудавалі і школу.
Для каго збудавалі, скажы, для каго?
Для старых і для п'яніц? Зірні, брат, наўкола
І скажы, для чаго мы жывём, для чаго?

Для чаго асушылі раку і балоты,
Скарчавалі лясы, зруйнавалі курган?
Як галота была, дык і зараз галота,
Хоць і хваліцца кожны: «Жыву, нібы пан!»

Наш народ не гультай, давялі да гультайства,
Адвучылі любіць і зямлю і свой хлеб.
І не дзіўна, што толькі хто стане начальствам,
Дык адразу, глядзіш, той аглух і аслеп...

Мой пагодак рагоча з мяне, як з дурнога:
— Ты філосафам стаў у казённых дамах?
Што яму адкажу? Як ні дзіўна — нічога,
Нават слёз ён не ўбачыць у сумных вачах.

●

Даўно няма між нас святых,
Святых бяздарна мы іграем.
Храм узарвалі залаты,
Па сёння золата збіраем.

Работы шмат і шмат гразі,
Ды больш прыгожых абяцанняў.
І колькі лозунг ні насі,
Ад лозунга жыць лепш не стане.

Віктар КАРАМАЗАЎ

І крыж, і поўня

Закончыў твор пра выдатнага беларускага жывапісца В. К. Бялыніцкага-Бірулю, жанр якога вызначыў так: эскізы, эцюды і споведзь Духу, альбо — Аповесць-эсэ жыцця жывапісца і паляўнічага. Адшуканыя ў архівах успаміны, лісты, спробы мастака пісаць прозу і вершы далі магчымасць весці апавяданне ад двух асоб — ад аўтара і ад героя. Герой твора становіцца як бы сааўтарам.

Прапануем чытачам «ЛіМа» старонкі з аповесці.

Аўтар.

АД АГЕНЬЧЫКА, які трымаў у руках, Вітольд Каятанавіч запаліў свечкі на кандэлябры, што стаяў на туалетным Любашыным століку побач са шкатулкай, сваю свечку паставіў на камін, сеў перад ім, халодным, у крэсла і яшчэ раз прачытаў жахлівы ліст з бальнічнай няволі. Потым, паклаўшы яго на столік, адкінуў века шкатулкі, дастаў з яе пачак лістоў. Зверху пазнаў ліст, напісаны ім даўно, яшчэ ў дваццаць першым годзе, у адзін з пагодлівых дзён вясны, у сакавіку, ранічкай у майстэрні.

Дарагая Любаша!

Я ў захапленні ад сённяшняга сну. Стары гарусаўскі дом, твой пакойчык, у правым кутку ад святла блішчаць лампады, старэнькія іконы, праз шчыліну занавескі глядзіць неба веснавой ночы, а ля твайго ложка мілая, бясконца добрая твая нянечка спявае: «баюшкі-баю, жыве барын на краю...» Я вярнуўся з палявання. Ты ўжо ўлеглася спаць. Я заходжу развітацца з табою на ноч, як рабіў заўсёды, нават калі ты ўжо спала. Я лічыў сваім шчаслівым абавязкам гэта зрабіць: прыйсці і паглядзець, як спіш. «Баюшкі-баю, баюшкі-баю»,—гучыць усё цішэй. На дыбачках, каб цябе не пабудзіць, пакідаю пакой, а ў сэрцы столькі ціхай радасці! Увесь сэнс жыцця быў у табе адной, усе нягоды, увесь смутак перакрываліся радасцю, што ты ў мяне ёсць. Як цяпер, памятаю кожны год, кожны месяц у тваім жыцці. Памятаю восеньскі дзень, апалае ля балкона жоўтае лісце ліп і цябе, як ты ў карычневым палітончыку маленькімі грабелькамі збіраеш лісце ў кучу, а ў ясным небе сумна крычаць жураўы, і сэрца поўніцца радасцю, якую нельга выказаць. Я тады быў маладым мастаком, у мяне было ўсё наперадзе, і я шмат даў бы, каб вярнуць хоць год таго жыцця, той надзеі, веры ў сэнс існавання, зноў глядзець на цябе, песціць цябе, зноў што-небудзь прыносіць табе з палявання. Памятаю, як позняй восенню я знайшоў у лесе некалькі малінавых ягадак, што выпадкова засталіся ў дзікім малінніку. Я іх асцярожна паклаў у пустыя гільзы патранташа, каб данесці, не змяўшы. Якая гэта была для мяне радасць! Я ніколі гэтак не радаваўся пасля, калі насіў табе дарагія цацкі. Жыццё развучыла радавацца. Яно не літуе ні правых, ні вінаватых. Насуперак нашай волі, нашаму розуму нас вядуць невядомыя сілы і мы падначальваемся ім. Фатум? Я глыбока веру, што гэта — так

Ён апусціў рукі з лістом на калені. Чаму — фатум? Што значыць: жыццё не літуе ні правых, ні вінаватых? І што за невядомыя сілы, якім падначальваемся? Ён заўсёды вучыў дачку быць моцнай, не паддавацца злым сілам, а тут? Шукае апраўдання? Якога? У чым апраўдвацца перад дачкою?

Гэта быў толькі адзін унутраны голас — голас адваката. А быў яшчэ другі, таксама яго, унутраны — пракурора ці суддзі, які цэліў не ў брыво, а ў вока: дзе Вольга Іванаўна, маці тваёй дачкі?

Зрабілася холадна, няўтульна, жахліва. Вольга Іванаўна памерла сорак гадоў назад ад сухотаў. Хто застрахаваны? Ці ёсць такі — хоць адзін? Памерла ў сваім доме — у Маскве, у Варатнікоўскім завулку. Люба была пры ёй. А ён — пры ёй? Чаму развяліся? Хто вінаваты? Любіў жанчын? Была Ніна, Любашына бонна, якая жыла з імі, у іх доме? Як жа ты?..

Мая мілая, бясцэнная мая! Так хочацца, каб ты мяне зразумела, каб была да мяне бліжэй

Каб дачка зразумела і апраўдала? Але яшчэ тады — ці магла яна цябе зразумець, калі ты адпіхнуў ад сябе яе маці? Ці не тады паміж бацькам і дачкою свет раскалоўся? Не, не! — запратэставаў голас адваката. — Люба мяне любіла і любіць. Я не пазбаўляў яе маці. Яна гэта ведае. Вольга Іванаўна сама пайшла. Не вытрымала — шмат жанчын акружала мужа? Гэта — так. Але ён не хаваўся. Яны былі ў іх у доме, за сталом. Рэўнасць? О, гэта — жах! Але ці магла Люба ў той час іх зразумець? Колькі ёй было? Гадкоў дванаццаць? І яна таксама любіла Ніну Аляксандраўну. Пасля смерці Вольгі Іванаўны любіла яе як маці. Нядоўга? Так — праз колькі год памерла Ніна Аляксандраўна. Таксама ад сухотаў. Чаму ўсе — ад сухотаў, першая і другая? Што за хвароба? Кажуць, сухоты — ад душэўных пакут? Але жылі заўсёды цікава, у дастатку. Пакуты душы бываюць і ў дастатку? Зрэшты, чаму калі не лічыш сябе вінаватым, просіш дачку, каб яна цябе зразумела? Дапускаеш, што можа не зразумець? Магла не зразумець?

Аб гэтым яшчэ ніколі не думаў з жорсткасцю да самога сябе, заўсёды даваў права гаварыць аднаму адвакату. Але цяпер пракурор няўмольны, пераканаць і абвергнуць яго ўсё цяжэй. Лягчэй проста не чуць. Заткнуць вушы? Зрабіць выгляд, што не чуе? Не, лепей чытаць ліст да Любашы, свой ліст з далёкага часу, чытаць і чытаць, не адрываючыся, не даючы сабе думаць.

Пасля Сібіры ты яшчэ да мяне не вярнулася. Ты мяне любіш, я гэта ведаю, любіш не менш, як раней, але мы з табою ўсё далей і далей адно ад аднаго. Паміж намі нейкая сцяна. Я імкнуся да цябе, але ты далёкая, і зноў, убачыўшы цябе, я, нібы смоўж, хаваюся ў сваю шкарлупіну

Так, гэта пачалося з Сібіры, дзе дачка была ў гастрольных паездках з трупай МХАТа. Але колькі добрых лістоў яна прыслала адтуль! Заўсёды, дзе б ні была на гастролях, пісала, з кожнага горада, пісала часта. Адкрывала свет, краіну, жыццё ёй адкрывалася, была шчаслівая ад паездак, набіралася радасці, аптымізму, вопыту і, як яму здавалася, глыбокага дарослага пачуцця. Тыя лісты ўсе ў шкатулцы. З Адэсы, Днепрапятроўска, Нова-Мікалаеўска, Харкава, Омска, Растова-на-Доне, Свярдлоўска.

Пачаў выкладаць іх на стол. Вось — з Харкава: «Вельмі я без цябе, татачка, сумую. Рада я, што працуеш у Яснай Паляне, у прыродзе, якую так любіш». А вось — са Свярдлоўска: «Мілы мой татачка! Два дні не пісала табе і адчуваю вулікую душэўную патрэбу сказаць хоць некалькі слоў. Не за гарамі жнівень, а з ім і «Чайка», наша мілае возера, ты, мой дарагі і любімы». І з Адэсы. Усюды пра яго і пра «Чайку», пра мару сустрэцца, пра яго карціны ў мясцовых музеях, галерэях. Ходзіць па музеях і шукае карціны — у кожным горадзе. Вось — яшчэ ліст з Харкава: «Была ў мастацкім музеі, бачыла тваю карціну «Асенняе сонца». Цудоўная, адна з маіх любімых (памятаю яе з маленства), а вісіць не на месцы. Разгаварылася з загадчыкам музея, прасіла перавесіць. Паабяцаў. Над тваёй карцінай жахлівая работа Бурлюка. А ярлычок — Канстанцін Каятанавіч Бялыніцкі-Біруля. Я сказала, што ты ўсё жыццё насіў імя Вітольда. Не паверылі. Давялося паклясціся, што я твая дачка, роднenькая».

Не, Любаша яго любіла, як і ён яе. А *сцяна паміж імі пасля* сібірскіх гастроляў — упершыню. І ён у шкарлупіну хаваўся ўпершыню. Перажываў? А трэба ўсё зразумець. Жыццё ў тэатры складанае. Трэба паважаць яе права на думку, учынак, пачуццё. Ён гэтак рабіў? Ці заўсёды?

Хацеў бы пражыць вячэрнюю зару сваю з табою разам, не замінаючы табе, не пярэчачы ні ў чым. Не хачу даваць парады, не прэтэндую на свой уплыў. Я вельмі цябе паважаю і лічу, што як чалавек ты склалася. Але не забірай у мяне маю апошнюю радасць быць побач з табою. Ты не падыходзіш да мяне, а я ўсё веру, што ты да мяне вернешся, і твой ссівелы татачка, твой сябра, не малады мастак — стары акадэмік, зноў прынясе табе з лесу малінавыя ягадкі ў гільзах, а яго Любанька вялікімі грабелькамі, як калісьці маленькімі, будзе збіраць сухое лісцейка ў садзе «Чайкі»

Мая дарагая! Гэты ліст напісаны па загаду сэрца. Яго напісалі ціхія слёзы радасці, успаміны пражытага. Яшчэ раз — я глыбока шчаслівы, што ты запоўніла маё жыццё

Апошняя фраза прымусіла задумацца. Запоўніла жыццё? Так, гэта — праўда. Асабліва пасля смерці Вольгі Іванаўны — хто, як не Люба? Дзе той ліст?.. А не трэба шукаць — памятаў: «Беражы сябе, мілы, ведай, што мы з табою ў жыцці адзінокія, і ўсе, хто вакол нас, толькі да таго часу, пакуль нам з табой добра». Гэта яна пісала ў ліпені 1947 года, калі свечка на магіле маці даўно згарэла, роўна за год да сваёй свечачкі. Гэту кроўнасць, адну адзіную нітачку кроўнасці ў акіяне далёка не вечных сяброў, прыхільнікаў, нейкіх сваякоў, яна адчувала востра, балюча. Усё разумела. Нават Алена Аляксееўна, яго трэцяя, апошняя, жонка, якая была побач, не залічвалася ёю ў круг кроўнасці. І гэтыя пачуцці былі яго пачуццямі, пра якія ён не хацеў думаць, якія жылі ў ім таемна, але жылі. Алена Аляксееўна была побач, але ці былі ў яго да яе пачуцці, якія ён меў да Любінай мамы, Вольгі Іванаўны? Люба яднала адно з маці, усе астатнія жанчыны побач з ім былі ёй чужыя. Яна яго разумела не толькі як дачка — бацьку, але як жанчына, як мастак мастака. Інтуіцыяй, нервамі. І ў яго заўсёды было адчуванне, што яна яго разумее лепш за ўсіх іншых. Нават калі была маленькая. У ёй да яго жыла не проста любоў, але бязмежная вера, упэўненасць у яго сіле і праваце.

Калі шукаў загадку Левітана, хіба не шукаў загадку самога сябе? Калі спасцігаў узаемаадносіны Левітана з Турчанінавымі, дачкой і маці, Люлю і Ганнай Мікалаеўнай, адчуваў драму настаўніка, хіба не прадчуваў у ёй сваю драму? І хто гэта ведаў, як не Люба. Ні самыя блізкія сябры, ні жонка не ведалі — ведала Люба. Адкуль?

Яркая зорка згарае хутчэй, як цьмяная. Каб не згарэць дачасна, трэба гарэць, можа, не так ярка? Моцны агонь у сасудзе спальвае сасуд. Але хто пагасіць агонь, калі гэта агонь душы? Ці ёсць гэтая сіла? Жыццё Левітана пацвердзіла, што сілы гэтай *няма*. Ён сам тут не сіла. Ён геній, які павінен згарэць у сваім агні. Яго талент — пакуты. Тут — і зямны крыж і поўня ў небе. Моцнае пачуццё патрабуе моцнага здароўя — гармонія зместу і формы. Іначай — катастрофа? Але Левітан быў не лепшым чынам, як дар прыроды, сканструяваны мозгам прыроды, каб катастрофы не адбылося. І калі ён, Біруля, гэта зразумеў, адчуў, які магутны агонь можа гарэць у кволым сасудзе, тады зразумеў і свой лёс. Яго сасуд, можа, быў мацнейшы, агонь у ім, магчыма, слабейшы, але гэта мала што мяняла ў сэнсе выніку, лёсу, бо ўсё роўна не вяло да адпаведнасці паміж зместам і формаю, агнём і сасудам. Гэта лёс кожнага сапраўднага мастака. Нават калі ён — не геній. Калі проста талент. Бо і звычайны талент — талент згарання. І ці не таму, усё гэта прадчуваючы, а можа, і ведаючы, ён некалі быў страшэнна ўражаны слязьмі Талстога, пра якія яму расказаў Маравеў? Тады ўразіла не слабасць Талстога, а яго сіла — сіла пачуццяў. А з кім ён падзяліўся гэтымі сваімі думкамі? У сэнсе самаадчування, свайго адбітку ў люстэрку жыцця мастака? Ні з кім, акрамя Любы. Яна ўжо была актрысай тэатра і зразумела яго трывогу. Гэтую трывогу яна зразумела як блізкую небяспеку, як лёс сям'і.

Не, яна ніколі не папракнула бацьку за нейкі нібыта легкадумны крок. Ведала, што розум і мэтазгоднасць — не ўся мера жыцця ў мастацтве, што

Ахвота панскага жыцця,
Ды ўсе не могуць быць панамі.
Шукаем золата, смяцця
Не бачым нават пад нагамі.

Дваццаты век, ты век — калек,
Сусвету дымная дарога.
З каго смяешся, чалавек?
Далёка смех з сябе самога.

І што казаць? Каму казаць?
Усе разумныя сягоння.
Наш лёс — пякучая сляза,
Ляжыць у д'ябла на далоні.

А мы будуем гарады,
Як быццам рай зямны ствараем.
Даўно няма між нас святых,
Святых бяздарна мы іграем.

●

Люблю вакзала тлумны Вавілон.
Хвастамі чэргі стомлена віхляюць,
Таксісты ловяць нас, нібы варон,
І як здабычу, у таксі піхаюць.
З вакзала праз мурзатае акно
Гляджу на двор, дзе ў тупіку вагоны.
Там, за вагонам, дзядзька п'е віно
І на мяне глядзіць, як на шпіёна.
А мой сусед, малодзенькі салдат,
Храпе-сапе, дарогаю стамлёны.
Пад пахаю трымае дыпламат,
Нібыта ў ім вар'яцкія мільёны.
Мазутай, хлоркай пахнуць скразнякі,
І шамацяць навінамі газеты.
На хатулях вясковыя жанкі
Ядуць з буфета стылыя катлеты.
Мы ўсе тут богу верым аднаму —
Дакладнаму, як бюракрат, раскладу.
То радуемся добраму яму,
А то праклёны шлём яму, як гаду.
Сягоння я сюды прыйшоў дарма —
Няма білетаў — навіна не нова.
І горад мне, як вольная турма,
Якую сам я выбраў пажыццёва.
Ды ўсё ж люблю вакзала Вавілон,
Дзе чэргі злосна, стомлена віхляюць,
Таксісты ловяць нас, нібы варон,
І, як здабычу, у таксі піхаюць...

●

А ў горадзе дымна, што ў пекле, і цесна,
Начамі пакутна ад тлуму заснуць.
Хто дурня валяе — для тых гэта смешна,
Хто ў поце працуе — салгаць не дадуць.

Іду па праспекце, нібы па базары —
Усё прадаецца — рубля не хавай.
Цыганкі свае прапануюць тавары,
Жанчыны-спакусы: «Ты нас заўважай!»

На ўсіх паглядаюць з вітрын манекены,
Такія страшныя, што страшна зірнуць.
Будынін даўно фарбаваныя сцены
Душы навяваюць самоту адну.

Працуюць кафэ, рэстараны і бары,
Заходзьце, калі растаўсцеў кашалёк.
А так — застаецца пра гулі памарыць,
Папіць у кіёску бярозавы сок.

Вярнуся дахаты і ўсё прыгадаю.
Як вулей, дзе трутняў хапае, гудзе
Наш горад. Я з трутнем сябе параўнаю,
А з пчоламі — нашых вясковых людзей.

А заўтра ізноўку, нібы па базары,
Пайду па праспекце з жабрацкай душой.
І буду пра нешта таемнае марыць,
І буду смяяцца над марай такой.

ёсць яшчэ мера — апантанасць душы і сэрца. І таму з трывогай у кожным лісце пыталася ў бацькі пра здароўе, настрой, сон, працу, пісала яму, калі разлучаліся, ледзь не кожны дзень і кожны дзень чакала голасу ад яго, быццам усё гэта магло адвесці немінучыя непрыемнасці і бяду. Яна была адзінай жанчынай, якая ўсё адчувала, прадчувала. Іншай такой ён не ведаў. І таму любіў сваю Любу не толькі як дачку, але як адзіную сабе па духу жанчыну.

Думаючы пра ўсё гэта, працягваў перабіраць лісты ў шкатулцы, пакуль не выхапіў з яе, як апёкшыся, ліст са знаёмым выразным, буйнымі літарамі, почыркам. Ад Станіслава Жукоўскага? Адкуль тут гэты ліст? Атрымаўшы з Варшавы, нікому яго не паказваў, хаваў у сваім стале. Праўда, ад Любашы сакрэтаў не было, як і ў яе ад яго, і хоць не ў першы дзень, але і гэты ліст чытаў ёй сам, стараючыся голасам, асцярожнымі каментарыямі згладзіць уражанне, якое дачка магла мець ад шчырай споведзі Станіслава. Нейкія радкі не прачытаў, прапусціў, думаючы, што яна пра іх не дазнаецца. «Ліст, які ты напісаў мне, можа напісаць толькі закаханы чалавек...» Гэта — чытаў. І чытаў далей: «Я лічу, што чалавек, калі ён кахае, можа ўзняцца да неверагодных вышыняў духу, да якіх толькі ўздымаецца чалавек у творчасці і глыбіні пачуцця». Любаша заўсёды з асалодаю слухала і чытала тэмпераментныя, поўныя шчырага пачуцця лісты Жукоўскага. Яны мелі шмат агульнага ў характарах. Абое любілі прыгожае жыццё, выхаванасць, далікатнасць. Таму дачка і заўважыла ліст на бацькавым стале, паклала яго разам з усімі лістамі ў сваю шкатулку. Як жа, ліст ад Жукоўскага! Хіба магла дапусціць, каб валяўся? І што было ад яе, дарослай, хаваць? «Гэтае месца ліста не чытай маладым закаханым — ім яшчэ не зразумець і яны мяне асудзяць, назавуць цынікам». Любу, пэўна, меў на ўвазе, кажучы пра маладых закаханых. Але што за месца ў лісце? Тое, што пасля слоў пра вышыні духу?

«Твой ліст выдае цябе — ты закаханы. Цудоўна! На метрыку махні рукой. Ты малады душою і вастрынёй пачуццяў. Усходнія мудрацы, якіх я лічу лепшымі за шчырасць і логіку, кажуць, што чалавек да глыбокай старасці павінен жыць усімі функцыямі душы і цела. Што да мяне, то я стараюся трымацца гэтай парады. Жыву толькі для жанчын, да работы натхняюся з думкаю аб прыгожай жанчыне. Калі ж не будзе гэтага допінгу, тады ці варта жыць? Як выдатна ты сказаў у сваім лісце: «Сэрца не слухае, што гаворыць халодны розум». І гэта так! Хай сэрца не слухае. Мы, мастакі, да канца дзён сваіх павінны быць паэтамі і палоннымі жаночай прыгажосці! Аднак я не раю табе **занадта** даваць сэрцу волю — не рызыкуй, небяспечна перайсці мяжу, за якой пачынаюцца ўсе спадарожнікі закаханага — рэўнасць, падазронасць, а там і высочванне, сыск, — тады пачнуцца церні кахання, на гэта пойдзе ўся энергія нерваў. Успомні, як ты ў сініх акулярах, у футры ганяўся на ліхачы? Як бы не паўтарылася гэтакая неабходнасць? Ніколі не засяроджвай пачуцці на адной жанчыне — трэба мець рэзерв. Ён будзе паратункам: страціш адну — застанецца другая, і пакут меней. Пачуцці павінны раздвойвацца. А кахаць можна адразу дзвюх жанчын».

Вітольд Каятанавіч усміхнуўся, паклаў ліст на калена, адкінуўся спіною на спінку крэсла і са светлай усмешкай глядзеў на агеньчык свечкі, якая стаяла перад ім. Дружа Станіслаў! Вось гэтакім ён быў амаль заўсёды. Рыцар жыцця, весялосці, прыгажосці, сваёй і жаночай, рашучы, адкрыты, гуляка і рызыкант, але разам з тым які каларытны жывапісец, са сваім мастацкім густам і тварам. Насустрач любой бядзе ішоў і ў жыцці, і ў мастацтве. Успомнілася прыкрая гісторыя, з-за якой яго ледзь не пазбавілі звання акадэміка жывапісу. Згарача пляснуў па твары Эфроса. Пры людзях. А за што? Эфрос, мастацкі крытык, выступіў аднойчы ў «Театральном обозрении» з артыкулам «Дзве выстаўкі». Пахваліў, як падхалім, Каровіна і несправядліва пакрытыкаваў Жукоўскага. Такога Станіслаў, вядома, не мог дараваць. І вось тады ўвесь сыр-бор разгарэўся. Астравухаў, Юон, Крымаў былі катэгарычна за вывад Жукоўскага з членаў Акадэміі, пагразілі сваім выхадам з Акадэміі, калі ў ёй застанецца Жукоўскі. Што было! Умяшаўся Ілья Яфімавіч Рэпін. «Ах, мілы, ну навошта вам пакідаць таварыства?— іранічна ўсклікнуў ён у адрас Астравухава. — Жукоўскі сам сябе пакараў сваім учынкам. Такі чалавек — гарачы!..» Вёў перамовы міратворчыя і ён, Вітольд Каятанавіч, па просьбе Рэпіна. Гусар? Усе мы былі гусарамі! А ўсё ж гарачы тэмперамент, свой гусарскі характар Станіслаў уклаў не толькі ў аплявуху Эфросу. Уклаў гэты свой агонь і ў жывапісныя карціны. Гэта ж яго кроў заўсёды тэмпераментна палае ў яго пейзажах. Яшчэ Паленаў гэта заўважыў, за гэта палюбіў Станіслава. І ён быў добрым вучнем Паленава, вартым настаўніка. Узяў ад яго тэхніку, а душа — свая. Кроў — свая. Гэта заўважала і крытыка. Эфросу хацелася зняважыць Станіслава? Але пісалі іншыя, пісаў вядомы мастацкі крытык Кін: «Вялікі майстар святла і паветра. Жукоўскі наўрад ці мае сёння канкурэнта ў іх перадачы. Яго пэндзаль багаты і ўпэўнены. Жукоўскі — майстар і паэт». А хто лепш за яго пісаў «дваранскія гнёзды»? Тут ён — кароль!..

Вітольд Каятанавіч паднёс ліст да агеньчыка свечкі:

«Я навучыўся не губляць галаву ў каханні. Цяпер у мяне дзве прыгажуні, абедзве жонкі графаў».

Вось тое месца, якое Жукоўскі не раіў чытаць маладым. Але яго любіў перачытваць Вітольд Каятанавіч.

«Адна з іх бландзінка з блакітнымі вачамі, другая з чорнымі бліскучымі, як чорны брыльянт (калі пажадаеш, прышлю фотаздымкі), высокая культура душы і цела. Люблю абедзвюх. Чарнавокая — такой арыгінальнай, з трагічным налётам, прыгажосці, што я з асалодаю кожны раз гляджу на яе, назіраю жэсты — яна актрыса аперэткі і цяпер жонка графа М. А другая, жонка графа К., бландзінка з блакітнымі вачамі, цудоўным тварам і не менш цудоўнай фігурай — паліць мяне агнём. Бачыш, мой дарагі сябра, як трэба жыць: каб воўк быў сыты і авечкі цэлыя. Кахай, але не траць розуму».

Вітольд Каятанавіч успомніў, як рагатаў, чытаючы ліст першы раз. Было гэта ў трыццаць трэцім годзе, летам. Ён тады збіраўся ехаць у Запаляр'е, пісаць поўнач, і пісаў наваколле «Чайкі». Падвесяліў Станіслаў на дарогу. У яго, поўнага жыцця і энергіі, заўсёды сур'ёз быў замешаны з жартамі. Вядома, пра свае захапленні жанчынамі ён пісаў праўду, як і гаварыў заўсёды праўду, праўды не баяўся, але ў высновах часам цяжка было зразумець: дзе тая праўда, дзе наіў, дзе жарт? Вучыў, як жыць: «каб воўк быў сыты і авечкі цэлыя». Жартуе ці хітруе? Сам гэтак не жыў, не хітраваў. А ў лісце? Пажартаваў?

У тым годзе, калі пісаўся гэты ліст, ім стукнула па шэсцьдзесят. Старыя? Як хто. Станіслава старасць не брала. І з ліста хіба дасі яму шэсцьдзесят каў?

«Паненак нам пара ўжо забыць. Гэта не жанчыны, а хлапчукі ў штанах, да таго ж яны не хочуць і не ўмеюць глядзець за сваім целам, і ад іх пахне потам і цыбуляй. Нам з табою, эстэтам-мастакам, патрэбна культурная прыгажосць, і ўсіх паненак трэба пакінуць розным там студэнцікам».

Што ж, колькі б у гэтым лісце, як і ў іх жыцці, ні было іроніі, жарту, гульні, яны не былі глухімі і сляпымі да жанчын, ханжамі.

Ці шмат знайшлі ў гусарстве? Ці шмат згубілі? Калі па вялікім рахунку — застануцца карціны. Кожны чалавек вольны глядзець на іх крытычна. Але кожны, хто будзе глядзець на карціны Жукоўскага і Бірулі, не папракне аўтараў у бяздушнасці, адсутнасці пачуцця, болю ці радасці, пакут ці шчаслівага азарэння. У іх пейзажах — сэрца, кроў, слёзы. І за гэта людзі даруюць усё іх гусарства. І памылкі жыцця.

Вітольд Каятанавіч устаў з крэсла. Свечка дагарала.

Ну а ці даравала Люба? — раптам пачуў голас свайго пракурора. — Дачка?..

Любаша? А хіба ў яе было хоць калі-небудзь адчуванне, што яму, бацьку, яна павінна нешта дараваць ці не дараваць? Яна, здаецца, пра гэта ніколі не думала. Нават у апошнім лісце: «Па-ранейшаму з бязмежнай любоўю да цябе, з бязмежнай сваёй пакутай — твая дачка». Апошні радок апошняга ліста. «...з бязмежнай любоўю да цябе...»

Люба яго любіла і разумела такім, якім ён быў. У яе было ягонае ранімае сэрца. Яна была актрыса, усё жыццё пражыла сярод мастакоў і акцёраў. Яна разумела, што нягоднік выдатна сыграе на сцэне нягодніка, скупы — скупога, лгун — лгуна. Гэты закон мастацтва жыве і ў жывапісе. Мастак піша пейзаж не фарбамі, а пакутамі. Гэта даказаў Левітан. Хоць ён — не першы і не апошні гэта даказваў.

Паэзія — не тое самае? Пушкін, Цютчаў, Міцкевіч?

Творчыя страсці Талстога, яго мастацкія вобразы — хіба не жыццё Талстога? А пакуты Дастаеўскага? Хіба не яны стваралі творы людскіх пакут?

Кепскі чалавек таксама можа напісаць добры радок? Глухім сэрцам можна пісаць музыку? Хто гэта кажа?... Крывадушнікі і хлусы!

І Біруля — не выключэнне. Хочаш спасцігнуць таямніцы Левітана? Але для гэтага — зведай пакуты Левітана. Хочаш пісаць карціны ранімай музыкі? Жыві зраненай музыкай. Пакляўся ўсё жыццё пісаць срабрыста-перламутравым тонам твару сваёй каханай Зосі? Дык кахай, кахай як тады, як семнаццацігадовы. Ці не сам сябе асудзіў на гэтае каханне да скону?

Але... як ты, стары мастак, можаш гаварыць пра маладое каханне, калі чуеш крык дачкі з псіхіятрычнай бальніцы, крык дарагой табе Любашы? — раптам зноў пачуў голас пракурора.

Ён устаў з крэсла і сціскаючы ў руках лісты, падышоў да акна. Недзе ў небе высока, у разрыве воблакаў, стаяла поўня, шыбкі блішчэлі жамчужна-фасфарасцыруючым святлом. Лісты вываліліся з рук на падлогу. Ён гэта не пачуў. Ён закрыў далонямі твар і стаяў, як молячыся свайму богу, потым упёрся рукамі ў аконнае шкло, нібы хацеў яго праламаць у тую, не ў гэтую, што ў пакоі, а ў тую бясконцую ноч. Далоні ляжалі на шкле — малыя, нібы жаночыя, падобныя на Любашыны.

Ён ускрыкнуў і адарваў далоні ад акна.

Ах, Станіслаў!.. Дружа!.. Гусарылі разам, але ці тое ты гаворыш?.. Былі жанчыны, але жамчужна-срабрыстае святло, Зосіна святло, паліць душу ўсё жыццё... Як жа так, Станіслаў?.. Гэта — здрада ці вернасць?.. І, можа, гэтае святло—крыж на ўсіх маіх карцінах?.. Крыж не смерці — жыцця! Крыж — лёс. Я нікому ніколі не гаварыў пра Зосю, я нёс яе ў сэрцы таемна ад усіх. Нават табе ўсяго не сказаў пра яе. Але гэтае маё каханне і ты ці не бачыў на кожнай маёй карціне? Усе бачаць. Ты не быў на маім апошнім творчым вечары ў Акадэміі? Так, ты ўжо не мог быць побач са мной. Сорак сёмы год, ранняя вясна, сакавік. Якраз перад цудоўнай паездкай па нашай роднай з табой Беларусі. Дык я табе скажу, што там, на вечары, пачуў ад Сашы Герасімава. Я даслоўна запамятаў яго словы: «...усё жыццё ўглядаючыся ў пейзажы Вітольда Каятанавіча, бачыў, як у іх ніколі не страчваецца пачуццё да прыроды. Ён яе піша так пяшчотна, як можа пісаць толькі васемнаццацігадовы юнак, закаханы ў сваю цудоўную дзяўчыну». А між тым Герасімаў нічога не ведаў пра маю вечна семнаццацігадовую Зосю!.. Вось табе і гусарства, дарагі дружа Станіслаў!..

Супакоіўшыся, Вітольд Каятанавіч прайшоў праз пакой дачкі на цёмную начную лесвіцу, якая вяла ў майстэрню, у пакой насупраць майстэрні, дзе стаяў ложак, на якім ён спаў. На лесвіцу ўзышоў асцярожна, каб у цемені не зачапіцца за прыступку. Але, узяўшыся за парэнчу, зрабіўшы першы крок, спыніўся.

У сваім аграмадным пустым доме адчуў поўную адзіноту, і дом, які так любіў, упершыню здаўся чужым.

«Даруй, што ў жыцці прынесла табе шмат пакут. Павер, гэта — не мая воля...».

Люба?.. Я чую цябе. Але чым магу памагчы?..

Ён схапіўся за галаву, грудзьмі прыціснуўся да парэнчаў лесвіцы, і толькі парэнчы ўтрымалі. Усе яе словы сядзелі ў галаве жывым болем, свідравалі мозг. Не мог ні працаваць, ні спаць. Не мог жыць у «Чайцы», калі яна пакутавала там, у бальніцы. Ехаць у Маскву? А што — Масква? Калі ён не можа вырваць яе з пакут?

«...татачка, вазьмі мяне адсюль! Чуеш мяне?.. Дзеля ўсяго святога!.. У мяне быў вельмі моцны прыступ хваробы. Два, больш як два тыдні адольвалі галюцынацыі, і якія!.. Сваё знаходжанне ў буйным шостым аддзяленні амаль не памятаю. Памятаю агульны фон, на якім мой хворы мозг вышываў мудрагелістыя карункі. А як я верыла табе, што ты ніколі ўжо не адвязеш мяне ў бальніцу. Як я табе верыла!..»

Яе далёкі крык вырваў з ягоных грудзей стогн, ён ударыўся галавой аб парэнчу, балюча выцяўся — і тады ўсхапіўся.

Ногі саступілі з прыступкі лесвіцы, і ён рукамі намацаў дзверы, якія вялі ў гасціны пакой. Каля выхаду з гасцінай на тэрасу, ля вешалкі, намацаў у поцемках капялюш, знайшоў кіёчак ля дзвярэй. Паліто? Ці якую б куртку? Плашч? Дзе яны? А куды апранацца? Ноччу — куды? Цягнік на Маскву ідзе раніцай, а яшчэ поўнач?..

І тады, як завагаўся, зноў пачуў яе голас:

«Ведаю, што ўсе мае малітвы да цябе не дойдуць так, як трэба, бо той, хто не пабываў у гэтых сценах, ніколі да канца не зразумее мае пакуты. Даруй мне. Гэта я апошні раз клічу да сябе цябе, тваё сэрца. Не дакрычуся — скаруся перад сваім лёсам...»

Ён зрабіў рашучы крок да дзвярэй, яны перад ім расхінуліся, і ён выйшаў на тэрасу.

Над садам, над домам, над Удомляй, над станцыяй Троіца, з якой паязды ішлі на Маскву, высока ў небе ззяў поўны дыск месяца. Калісьці вельмі любіў поўню. Яна абяцала поўніцу жыцця, поўніцу славы жывапісца, поўніцу шчасця. Цяпер, убачыўшы яе, падумаў аб тым, што вось і збываецца яго даўняе жаданне зразумець таямніцу Левітана—на поўніцу прыйшлі свае пакуты.

«ЛіМ» паведамляе

ЗАГУЧАЛА «АНТАЛОГІЯ»

У музычным жыцці рэспублікі адбылася значная падзея. Хорам Дзяржтэлерадыё БССР пад кіраўніцтвам народнага артыста БССР прафесара Віктара Роўды закончана вялікая праца над агучваннем двухтомніка «Анталогія беларускіх народных песень» пад рэдакцыяй Рыгора Шырмы.

Напярэдадні новага года ў Доме радыё ва ўрачыстай абстаноўцы была адзначана гэтая падзея. На цырымоніі прысутнічалі старшыня Дзяржкамітэта БССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні Г. Бураўкін, мастацкі кіраўнік Акадэмічнага народнага хору БССР М. Дрынеўскі, галоўны дырыжор Акадэмічнага народнага аркестра імя І. Жыновіча М. Казінец, прадстаўнікі Акадэміі навук БССР, Саюза кампазітараў Беларусі, сродкаў масавай інфармацыі.

Карпатлівая праца над агучваннем двухтомніка доўжылася амаль чвэрць стагоддзя. Яна пачалася ў 1965 г., з прыходам у хор В. Роўды. І вось цяпер 213 беларускіх народных песень, што складаюць «Анталогію», папоўнілі фонды рэспубліканскага радыё. І яны не проста захоўваюцца. Гэтыя песні жывуць. Яны гучаць па радыё, з тэлевізійных экранаў, у канцэртных праграмах не толькі на Беларусі, але і далёка за яе межамі.

Г. ФІЛІПАВА.

НАМ ЗАСТАЛАСЯ СПАДЧЫНА

У сярэдняй школе № 2 горада Глыбокае адкрыўся літаратурна-мастацкі музей, экспанаты якога расказваюць пра жыццё і творчасць Алеся Дубровіча, Янкі Пачопкі, Паўліны Мядзёлкі, Еўдакіі Лось, пра дзейнасць глыбоцкіх літаратараў. Ён дапаўняе музей Ігната Буйніцкага ў Празароках, Язэпа Драздовіча — у Падсвіллі. Разам узятыя яны ствараюць своеасаблівы летапіс літаратурна-мастацкага жыцця ў раёне.

На адкрыцці музея прысутнічалі дочкі паэта-антыфашыста А. Дубровіча Яўгенія Аляксееўна і Алена Аляксееўна, дачка паэта-агранома Я. Пачопкі Валянціна Іванаўна. Сваімі ўспамінамі пра Е. Лось падзялілася жыхарка Глыбокага Я. Хромава, якая вучылася з паэтэсай у мясцовым педагагічным вучылішчы.

Першую экскурсію правяла па музеі настаўніца роднай мовы і літаратуры Т. Шылёнак. А затым у актавай зале адбыліся «Беларускія вячоркі», у якіх прынялі ўдзел настаўнікі, вучні, члены літаб'яднання «Далягляды» пры рэдакцыі раённай газеты «Шлях перамогі».

А. ЖЫГУНОЎ.

АБ'ЯЎЛЕНЫ КОНКУРС

Гродзенскае абласное аддзяленне Беларускага фонду культуры і абласное аддзяленне Саюза мастакоў БССР праводзяць конкурс на лепшы твор, прысвечаны жыццю і творчасці выдатнага беларускага пісьменніка Ф. Багушэвіча. Прымаюцца як вучэбныя, так і самастойныя работы (пейзажы, інтэр'еры, партрэты, ілюстрацыі да твораў пісьменніка і г. д.) у тэхніцы жывапісу, графікі, скульптуры.

Прэміяваныя работы пераходзяць ва ўласнасць аддзялення БФК. Імі будзе папоўнены музей Ф. Багушэвіча ў Кушлянах і фонд Гродзенскай карціннай галерэі.

Устаноўлены наступныя прэміі — адна першая (1 000 рублёў), дзве другія (па 500 рублёў), тры трэція (па 300 рублёў), чатыры заахвочвальныя (па 25 рублёў).

Апошні тэрмін падачы работ на конкурс — 30 красавіка 1990 года. Па ўсіх пытаннях, звязаных з правядзеннем конкурсу і выстаўкі твораў, якая адкрыецца ў канцы мая 1990 года, звяртацца на адрас: Гродна, вул. Свярдлова. Тэл. 44-40-40.

Тэатр

СТУДЫЙНЫЯ КАЛЯДЫ

Нататкі з Першага беларускага фестывалю тэатраў-студый

БЕЛАРУСКІХ тэатральных святаў пабольшала — на цэлы фестываль!

Радасць — першае пачуццё, якое павінна было б узнікаць з падобнае нагоды. Радасць узнікае, але неяк няпэўна, абачліва...

...Нейкая не тэатральная зала Палаца культуры прафсаюзаў, дзе ладзіліся амаль усе спектаклі.

...Неяк не па-дзелавому абмяркоўвалася ўбачанае — спіной акцёрскай да спіны крытыка — у кавярні Дома мастацтваў.

...Нейкі не фестывальны быў глядач, што не пытаўся лішняга білеціка, і лётам ляцеў па сваё футра якраз пад фінальнае асэнсаванне паказанага.

...Ніяк не спаборніцкі ўзровень большасці прапанаваных спектакляў.

У маім калядным мяху — адна нездаволенасць: залай, абмеркаваннямі, гледачом, крытыкай, узроўнем шмат якіх спектакляў... З узроўню, бадай, і пачну.

У замілаванні ад уласнае рацыі не раз пісала: мастацтва не зважае на сацыяльнае становішча сваіх стваральнікаў. Хоць сабе яны з гарышча, хоць са склепа, хоць з мінскай прапіскай, хоць бяспашпартныя, хоць з БДТМІ, хоць пры МВА. Ды гэта — мастацтва!

А якім найменнем ахрысціць такое з'явішча на сцэне, як, да прыкладу, «Змова» Г. Марчука ў рэжысуры М. Коласа (тэатр-студыя «Верасень» з Мазыра)? Ці «На шляху сумлення» С. Лушнікова ў рэжысуры М. Манохіна (тэатр-студыя «На вароце» з Мінска)? У першым выпадку яшчэ можна гаварыць пра высакароднасць людскіх памкненняў захаваць у Мазыры тэатр (які існуе, між іншым, з 1913 года і пастаноўкаю «Раскіданага гнязда» Янкі Купалы ў 1967 годзе не тое што родную Беларусь — тагачасную Маскву ўразіў). А выпадак другі? Калі сваёю сцэнічнаю «слёзавыціскалкаю» акцёры беларускага кіно заваявалі тэатральную славу ў вёсцы Вераб'і ці ў мястэчку Пузыры, дык навошта дэманстраваць яе сталічным крытыкам? Спектакль «Верасня» яшчэ можна далікатна пазначыць цэтлікам «наіўны тэатр», што зведаў і не перабольшвае свае магчымасці, хоць, кажуць, і ён за сваю гасразліковую наіўнасць падахвоціўся браць грошы. А разлічвацца — гледачам. І за прыблізнае акцёрскае існаванне ў прыблізных сцэнічных абставінах, і за кволыя, дзесьці на мяжы аматарства п'есы, і за тое, што ў такіх умовах тэатр не жыве.

Але вось драматургія нязвыклая і ўжо тым цікавая — «Дзынь» Я. Харытонава, якую студыйцы з Бабруйска, аб'яднаныя рэжысурай і кіраўніцтвам А. Шобіна ў тэатр-студыю «Альтэрнатыва», увасобілі ў аднайменны спектакль. Праўда, так і не здолеўшы «прабіцца» скрозь тэкст драматурга. Тэкст, трэба заўважыць, адметны: можна ўспрымаць і як непрыдатны для сцэны, і як «запраграмаваны» на нечаканыя тэатральныя эфекты. Падобную драматургію можна ставіць, маючы на ўвазе таямніцу самога тэатра, патаемнасць жыцця, пакрыёмасць мастацтва, куды не трэба лезці з прасталінейнай побытавай логікай.

Спектакль бабруйскага тэатра-студыі «Альтэрнатыва» атрымаўся,— прабачце, мо так мне здалося? — балбатлівым, мітуслівым, не вырашаным па-рэжысёрску, не сыграным па-акцёрску. Гэткае выкананне ў застойную часіну менавалі самадзейным. Ёсць рызыка, што за перабудовай яго назавуць студыйным. Па бальшыні сваёй глядач не чытае тэатразнаўчай літаратуры і веры дае ўласным вачам, якія наўрад ці ўгледзяць у «Альтэрнатыве» альтэрнатыву нацыянальным тэатрам, сталічным тэатрам-студыям і нават датацыйнаму нядбайству мясцовага тэатра імя В. Дуніна-Марцінкевіча.

Адкрылі фестываль госці з Ленінграда — тэатр-студыя «Гун-га», пра якую я даведалася наступнае: арганізоўваюцца маладыя людзі да фестываляў і святаў, сталай дзейнасці ў горадзе не вядуць, а «экзатычная» назва тлумачыцца ўсяго толькі прозвішчам С. Гагуна і падкрэслівае, так бы мовіць, аўтарства спектакляў. «Жарты ў смокінгах» услед за «жартаўнікамі» прыехала здымаць ленінградская тэлепраграма «Пятае кола», надаўшы цырымоніі адкрыцця фестывалю ўрачыстасці. «Пятае кола» наведала таксама Курапаты, завітала ў Раўбіцкі музей народнай творчасці — паздымаць калядны «рыштунак», а ўжо калядкі давялося спяваць госцю з Малдавіі, акцёру Кішынёўскага ТЮГа. Цікава, што па-беларуску на фестывалі амаль нічога не гучала (жарт ягоных заснавальнікаў і арганізатараў?).

Ну, ды вернемся да «Жартаў» ленінградскіх. Выявілася: яны не існуюць у якой-небудзь раз і назаўсёды вызначанай форме, а нараджаюцца імправізацыйна, хоць і трымаюцца пэўнага зададзенага шэрагу падзей на сцэне. Пластычныя эцюды гунгаўскай суполкі знітоўваюцца ў тое відовішча, сутнасць якога трапна вызначыў Франсуа Рабле (хоць пісаў зусім не з тэатральнае нагоды): з нічога ўтварыць нешта, каб гэтае нешта зноўку ператварыць у нішто. «Нічога» — гэта шэраг маўклівых фізічных дзеянняў, якія выбудоўваюцца ў «нешта», у неадназначную мадэль чалавечых дачыненняў. Студыйцы доўга вар'іруюць позы персанажаў, дамагаюцца разнастайнасці глядацкіх асацыяцый — ад самых звыклых, «кухонных» да самых нечакана інтымных. Асацыяцыі ў сваю чаргу надаюць акцёрскім дзеянням пэўнай метафарычнасці. Акцёры пры гэтым балансуюць на мяжы ўмоўнасці, шаржу, жарту і нават абывацельскага ўяўлення пра дазволенае і недазволенае. І — не абражаюць ґусты і пачуцці гледачоў.

Неагрэсіўная экстравагантнасць ленінградцаў выдае на сапраўдны тэатральны пошук, гэткае мастацтва дзеля мастацтва, без якога нармальны інстытут тэатра проста не існуе. Маю, аднак, дадаць мінскую лыжачку дзёгцю ў ленінградскі кадобчык мёду. Калі ў чалавеку існуюць шляхі, па якіх ходзіць мастацтва, дык мастацтва «Гун-га» ўва мне іх чамусьці абмінула. У абход пайшло, ці што...

Добрыя словы можна сказаць і на адрас гасцей з Кіева, але прынцыповай навізны ў іх спектаклях не было. Яны зроблены ў рэчышчы звыклага, добра знаёмага тэатра. Увогуле пасля ленінградцаў на «Студыйных калядах» не надарылася нечаканасцяў. Мінскія аматары студыйных сустрэч ужо мелі магчымасць шмат што пабачыць і ацаніць. На спектакль гурта У. Матросава «У чаканні Гадо» можна было дзівіцца (з перапынкамі) яшчэ з 1968 года. Не магу меркаваць, наколькі змяніўся ён з таго часу і ў які бок. На фестывальным паказе мне здалося, што ўсе вартасці, якія прысутнічаюць на сцэне і якія звычайна залежаць ад рэжысёра, можна выявіць ужо ў п'есе С. Бекета, якога У. Матросаў старанна, добрасумленна перачытаў. Не болей. На першых хвілінах дзеяння адчуваецца прысутнасць асаблівай атмасферы (вялікі плюс рэжысёру і выканаўцам). Ды «прысутнасцю» яна, бадай, і абмяжоўваецца, «удзелу» ў спектаклі не бярэ...

Ёсць, аднак, у відовішчы нейкае «тэатральнае рэчыва», якое часам уздзейнічае на аўдыторыю магічна. Бекет падае мадэлі чалавечых дачыненняў і сацыяльных стасункаў; з яго цудоўнага тэксту гледачы могуць самі выявіць падтэкст, дасціпны і філасофскі. Узяць хоць бы размовы Уладзіміра (В. Шушкевіч) і Эстрагона-Дзідзі (В. Саладзілаў). Адзін, напрыклад, прапануе раскаяцца, а другі падшуквае, у чым бы («у тым, што нарадзіліся на белы свет?»), а потым робіць выснову («давай нічога не будзем рабіць, так спакайней»)... Абсурд Бекета вельмі добра праецыруецца на нашу рэчаіснасць, лепей сказаць — на мінуўшчыну і цяперщчыну. Ці не тут сакрэт папулярнасці авангарду ў нашай краіне, якой за сённяшнім скрутным часам няма як пільнавацца вытанчаных тэатральных вышукаў... Абсурд Бекета... Абсурд?

Мне больш даспадобы вызначэнне Эжэна Іянеска «тэатр парадоксу». Парадаксальныя драмы чалавечага інтэлекту разыгрываюцца ледзь не на кожным кроку, для беларускага гледача іх эстэтызуе тэатр-студыя «На плошчы Перамогі». Ён браў удзеў у «Студыйных калядах» са спектаклем «Картатэка» Т. Ружэвіча. Наш спраўны чытач, відаць, згадае нядаўнюю лімаўскую рэцэнзію на гэты твор. Можна дадаць, што выканаўца галоўнай ролі І. Сцяпанаў паранейшаму на шляху да поспеху, а залішне падрабязная рэжысёрская пабудова спектакля гэты шлях не скарачае. Затое нельга аспрэчыць наступнае: адметнасць рэжысёрскага мыслення Р. Таліпава і акцёрскае шчыраванне ў ролях робяць спектакль цэльным, раскутым, багатым на асацыяцыі, у лепшым сэнсе **тэатральным.**

Да фантазіі гледача, да яго здольнасці асацыіраваць, да яго жадання разумець звернуты і спектакль рэжысёра В. Баркоўскага «Ілюзіён» паводле твора латышскага драматурга У. Сегліньша «Куток» (тэатр-студыя «Дзе-Я»). Падкрэсліваю —паводле, бо саўдзел Сегліньша абмяжоўваецца некалькімі маналогамі вядучых дзейных асоб. Невядучыя дзейныя асобы — параджэнне рэжысёра — здольныя вучні пад наставай тэлевізійнай пачвары (паасобныя рэплікі: «Не подводите меня, не подводите страну», «Вы должны меня слушаться», «Я не отвлекаю вас от проблем» напрасткі выдаюць, скажам, доктара Кашпіроўскага). Вучням пакінута некалькі інстынктаў і некалькі жаданняў. Яны, па сутнасці, паслухмяны статак і раз'ятраная зграя ў напрактыкаваных руках. Спектакль выяўляе, што можна ачмурыць, адурніць, агламэздаць, нарэшце, абгабляваць індывідуума і з самых найлепшых памкненняў. Здымаючы боль. Адымаючы мінулае. Адмаўляючы сучаснае.

Сегліньш у п'есе, Баркоўскі ў спектаклі абараняюць права чалавека на «выраз твару неагульны», на ўласны строй адзення і асаблівы лад мыслення. Побытавую п'есу рэжысёр ператварае сама меней у дзейства касмічнага маштабу (праявы добрага і нядобрага зазвычай не ведаюць межаў). Я, праўда, не аматар апакаліпсічных і хаўтурных матываў, але... Лепшы акцёр тэатра жаху, напэўна, цар старажытных Мікенаў Агамемнан, які, ахвяруючы багіні дачку Іфігенію, затуліў твар... Што было на ягоным твары, чытацкае, глядацкае і слухацкае ўяўленне дамалюе лепей за мастака і рэжысёра. За стагоддзі існавання тэатр зведаў і іншыя, больш моцныя, аднак далікатныя формы звароту да ўразлівасці гледача. Увасабленне жахаў на сённяшняй цывілізаванай сцэне міжво-

«У чаканні Гадо» С. Бекета. Гурт У. Матросава.

«Жарты ў смокінгах». Тэатр-студыя «Гун-га».

Фота А. СПРЫНЧАНА.

лі патыхае паталогіяй. Хваробай. Чарнобыльскаю бядой. Ды не асэнсаванай па-філасофску, а ледзь не фізічна «раскатанай» па масніцах сцэны... Але гэта між іншым. Як кажуць па-руску, к слову.

Дарэчы, пра слова. Пра тэатр чытальніцтва, памножаны на добры драматычны гарт. Пра монаспектакль «Выгнанне ў рай» рэжысёра В. Тарнаўскайтэ. У ім я таксама не заўважыла абавязковага рэжысёрскага кляйна на фізічных руках, душэўных зрухах і маналогах гераіні Г. Дзягілевай. Дакладней, герояў, бо Г. Дзягілева ўзнаўляе іх цэлы шэраг. Апавядальная інтанацыя актрысы — трыкроць трапная знаходка: па-першае, цяжка было б перажыць паўтары гадзіны сцэнічнага часу ва ўсіх умоўнасцях архаізаванага тэатра з хорам і героем; па-другое, апавядальны лад падтрымлівае на сцэне дзейства, традыцыі якога добра-такі страчаны; па-трэцяе, апавядальнасць ператварае зададзенасць сюжэта ў нязмушаную плынь падзей. Як сціплы чалавек, мусолячы пальцам па складах, ператварае ўзнёслы трагічны летапіс у хатняю чытанку...

Верагодна, гераіня спектакля Рагнеда яшчэ ў п'есе не ўзнаўлялася менавіта як асоба гістарычная. Паводле стваральнікаў спектакля, Рагнеда ўвасабляе цэлую эпоху беларускай гісторыі ў сваіх перакананнях, памкненнях, учынках, лёсе. Тры зрэбныя апраткі зменіць яна адну за адною, і яны абазначаць не толькі юнацтва, гвалтоўнае замуства і послух... Апраткі белую, чырвоную і чорную (спракавечныя колеры беларускіх арнаментаў), сімволіка якіх добра знаёмая кожнаму гістарычна-свядомаму чалавеку. У фінале яе чорнае манаскае рыззё выдасць не толькі жалобу пасля хрышчэння «вогнем і мечам», але і адвечную жалобу па сваім спакутаваным народзе, па яго бядотнай зямлі...

Матывы страты нацыянальнай свядомасці, гістарычнай няпэўнасці, неакрэсленасці бліжэйшай будучыні, выродлівага чакання лепшай долі, нарэшце, не покліч, не стогн, але выразна пачуты аўдыторыяй шэпт Рагнеды: «Сляпыя... сляпцы... сляпыя...»,— усё гэта звернута да глядацкага розуму і разумення; мо свой гістарычны шлях беларусам наканавана спазнаць праз лёс сваёй пакутніцы-князёўны...

У спектаклі В. Тарнаўскайтэ няма звыклага гукавога афармлення. Голас Г. Дзягілевай стварае ўсе дзівосы гукавога шэрагу, робіць відовішча асабліва далікатным, трапяткім, прыцягальным. (Работу над спектаклем, праўда, ніяк нельга лічыць скончанаю).

«Выгнанне ў рай», дэбют драматурга Н. Рапы,— уся вартая беларускамоўная драматургія фестывалю (з розных прычын тэатр-студыя «Дзе-Я» не паказаў «Роспачы» паводле У. Караткевіча), і важна адзначыць у ёй добрае беларускае слова, бліскучае і пераканаўчае ў вуснах Г. Дзягілевай. Тут сама напрошваецца гаворка аб тым, ці можа дзеяч беларускай культуры ўнікаць нацыянальнае мовы, бо фестываль падкрэсліў і вылучыў гэтую малапаважаную рысу беларускай рэчаіснасці...

Зрэшты, гэта тэма для доўгае гутаркі, а мой калядны мех паўнюткі ўжо. Як выявілася, тут не адна нездаволенасць. Ды гэтае пачуццё абяцае больш за іншыя.

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

P. S. Першае месца і прыз за рэжысуру шаноўнае журы аддало спектаклю гурта У. Матросава «У чаканні Гадо»; другое месца ўзяла «Картатэка» тэатра-студыі «На плошчы Перамогі»; трэцім быў спектакль «Ілюзіён» тэатра-студыі «Дзе-Я». Лепшай мужчынскай роляй прызнана роля Уладзіміра са спектакля «У чаканні Гадо» ў выкананні В. Шушкевіча, лепшай жаночай — работа Г. Дзягілевай у спектаклі «Выгнанне ў рай».

Ж. Л.

Музыка

«ПРЫСЛУХАЙЦЕСЯ І ПАЛЮБІЦЕ...»

Пяць дзён з Сяргеем Пракоф'евым

ВЫДАТНАЯ ідэя —напярэдадні 100-годдзя з дня нараджэння С. Пракоф'ева, якое ў 1991 годзе будзе адзначаць увесь свет, правесці ў Мінску фестываль пад назвай «Пяць дзён з Сяргеем Пракоф'евым». Кожны вечар — сустрэчы з ягонай музыкай у тэатры, а ўдзень — навуковыя паведамленні, успаміны, абмен вопытам і зноў музыка, лірычная і дасціпная, драматычная і ўзвышаная музыка Пракоф'ева.

Гэты невялікі фестываль быў з велізарнай любоўю падрыхтаваны Дзяржаўным тэатрам оперы і балета, Саюзам тэатральных дзеячаў БССР супольна з часопісам «Советская музыка» і СТД СССР. Я ўпэўненая, што нават чалавек, абыякавы да творчасці Пракоф'ева, зазірнуўшы ў фестывальную гасцёўню, зацікавіўся асобай гэтага кампазітара і ягонай творчасцю.

Цікава было слухаць дзеячаў тэатра, спевакоў, музыказнаўцаў і тэатральных крытыкаў, якія прыехалі з розных гарадоў краіны, каб падзяліцца сваёй радасцю ад сустрэч з творамі Пракоф'ева, сваім болем за сённяшняе ўсё яшчэ неразуменне гэтага геніяльнага творцы як шырокай публікай, так і музыкантамі. І як цудоўна, што сёння мы маем магчымасць бачыць і чуць у беларускім оперным «Вайну і мір», «Рамэа і Джульету», што мы першымі ў краіне пазнаёміліся з пракоф'еўскай ранняй операй «Маддалена».

Усе гэтыя пяць дзён не пакідала адчуванне свята, няхай гэта і гучыць банальна. І было яно не толькі ад сустрэч з музыкай Пракоф'ева, але і ад сустрэч з вядомымі інтэрпрэтатарамі яе. Я маю на ўвазе, перш за ўсё, выдатнага сучаснага рэжысёра Б. Пакроўскага, чыё выступленне лічу праграмным на гэтым фестывалі (і якое яшчэ прыгадаю), спевака С. Якавенку, які ўдумліва і далікатна працуе з музыкай Пракоф'ева, актыўна яе прапагандуе. Наогул, я назвала б яго спеваком-асветнікам, настолькі па-падзвіжніцку ставіцца ён да да сваёй місіі — як мага шырэй знаёміць і слухачоў, і найбольш спевакоў не толькі з музыкай Пракоф'ева, але і з сучаснай музыкай наогул.

Пад час аднаго з «круглых сталоў» фестывалю Сяргей Якавенка выказаў свой погляд на музыку С. Пракоф'ева і яе інтэрпрэтацыю:

— Пракоф'еў—гэта геніяльны выдумшчык і фантазёр у адрозненне ад Шастаковіча, якога я лічу геніяльным пакутнікам. Што ж датычыцца інтэрпрэтацыі Пракоф'ева, дык, мне здаецца, тут галоўнае—музычны інтэлект выканаўцы, з вышыні якога можна спасцігнуць пракоф'еўскую геніяльнасць. Мне здаецца, Пракоф'еў толькі пачынае заваёўваць слухача, ён намнога абагнаў свой час, як кожны геній. Зараз масы да яго падцягваюцца. І калі людзі ўсё ж не разумеюць Пракоф'ева, то ўжо хаця б саромеюцца сказаць, што гэта дрэнная музыка. Раней не саромеліся і крытыкавалі яго: усе, як заўсёды, вельмі добра разбіраюцца і ў музыцы і ў сельскай гаспадарцы. Людзі не хочуць зразумець, што геніяльны творца апярэджвае свой час. І трэба быць спачатку хаця б сціплым у сваіх меркаваннях.

Ну, а я ўпэўнены, што Пракоф'еў з цягам часу будзе заваёўваць слухача. Што датычыцца канкрэтна спевакоў, то гэта даволі адсталае ў масе сваёй звяно музыкантаў—паводле аб'ектыўных прычын. Ваканіст пазней пачынае сустракацца з музыкай, да таго ж, ён лічыць, што голас—гэта нешта такое самароднае, самагоднае і трэба яму служыць, як служыць скупы рыцар свайму багаццю. Наогул, гэта заганны пункт гледжання. Калі ты ўжо сустрэўся з музыкай пазней ды на табе ляжыць велізарная адказнасць—табе прырода дала голас!—дык працуй як мага болей, болей за іншых, каб хутчэй увайсці на роўных у суполку сапраўдных музыкантаў. Думаю, калі чалавек гэтак будзе разважаць, Пракоф'еў зробіцца для яго любімым кампазітарам, і ўсе тэхналагічныя складанасці, якія, на першы погляд, трапляюцца ў Пракоф'ева, ніяк не перашкодзяць той радасці, таму шчасцю, якое ты зведаеш, калі гэтая вялікая музыка цябе запоўніць і (няхай гэта не здасца залішне самаўпэненым), калі ты з ёю і яе творцам гаворыш на роўных.

Удзельнічала ў гутарцы і аўтар шматлікіх даследаванняў творчасці Пракоф'ева доктар мастацтвазнаўства прафесар Марына Сабініна:

— Кажуць, цяжкі Пракоф'еў, не пявучы. Няпраўда. Проста наша слыхавае разуменне адстала. У нас жа лепшыя замежныя оперы XX стагоддзя не ішлі, а ў іх куды менш меладыі. Дарэчы, Пракоф'еў самы вялікі меладыст нашага стагоддзя, проста трэба прывыкнуць да ягонай музыкі і ацаніць незвычайнае багацце і прыгажосць яго новай кантылены. І спевакі ў яе з цяжкасцю ўваходзяць толькі спачатку, а потым, калі ўвойдуць, захапляюцца. Заклікаю ўсіх: таварышы, прыслухайцеся і палюбіце пракоф'еўскую музыку і вы зробіцеся багацейшымі, багацейшымі духоўна!

Што ўтойваць, мы дзесяцігоддзямі падрывалі прэстыж оперы, падрывалі давер да найвялікшых, сусветных дасягненняў савецкага опернага мастацтва. Успомніце, што рабілася ў 1948 годзе. Дык што ж цяпер дзівіцца, калі за гэтае паўстагоддзе опера страціла публіку!

Не ўсе, не кожны абавязаны любіць оперу і сімфанічную музыку. але паважаць яе абавязаны. Паглядзіце, у Чэхаславакіі. ГДР: там для чалавека пайсці ў оперны тэатр — падзея, ён урачыста апранаецца, там дзеці з глыбокай пашанай слухаюць пяцігадзінны спектакль «Парсіфаль» Г. Вагнера. Дарэчы, опера ідзе цалкам. А ў нас... Геніяльную оперу Пракоф'ева «Вайна і мір» дырыжор з крывёй сэрца «рэжа нажніцамі», каб неяк «увапхнуць» яе ў адзін вечар (кампазітар пісаў яе з разлікам на двухвечаровы паказ)— і то няма публікі! Мінск—велізарны горад, культурны горад, і мне было журботна і крыўдна. крыўдна за тэатр, які з любоўю паставіў гэтую оперу. Дырыжор Г. Праватораў цудоўна правёў музыку, акцёры многія вельмі добра сябе паказалі, ну а Э. Гейдэбрэхт—наогул выключны мастак.

І ўсё ж я рада. што ў Мінску адбыўся гэты невялікі фестываль, прысвечаны Пракоф'еву. Гэты фестываль важны не толькі для пастаноўшчыкаў, выканаўцаў, а і для ўсіх, хто ведае і любіць Пракоф'ева. Можа быць, мы ўсе разам з дапамогай сродкаў масавай камунікацыі—радыё, тэлебачання, зможам хоць крышачку паспрыяць, каб людзі павярнуліся тварам да оперы, пастараліся яе пачуць. Наша культура сёння бедная, рэштнавыя сродкі губяць яе, а опера ніколі і нідзе ні на якім самафінансаванні і гасразліку не жыла і жыць не можа.

Кампазітар, які адкрыў новыя шляхі ў музыцы XX стагоддзя, сказаў сваё слова і быў пачуты ў складаным шматгалоссі часу, і сёння застаецца для нас пуцяводнай зоркай у пошуках і стварэнні мастацтва сапраўднага і значнага, шчырага і сумленнага. Сяргей Пракоф'еў для нас сёння — гэта і арыенцір у стварэнні сябе як асобы высокадухоўнай і адукаванай. Пра гэта разважаў на фестывалі Барыс Пакроўскі.

— Для нашага старога пакалення ў нейкай ступені ёсць Сяргей Сяргеевіч, з яго зусім асаблівымі чалавечымі рысамі. А ёсць і геніяльны кампазітар, які знаходзіцца ў шэрагу дасягненняў чалавецтва, і, у прыватнасці, дасягненняў мастацтва музычнага, а перад усім опернага. Гэта з'ява, якая ёсць і якая існуе без нас, часам побач з намі, часам у нас саміх. І як мы скарыстаем гэта багацце, залежыць ад кожнага з нас. І не трэба плакаць па тым, што ў нас нізкая культура. Я думаю, што мы нават і не ўяўляем сабе, наколькі яна нізкая: часам яна да такой ступені бывае нізкай, што нават не верыш у яе існаванне. Скажу проста: патрэбы ў мастацтве наша грамадства не мае, а мастацтва ж з'яўляецца адной з важных частак культуры. Што такое ёсць культура—гэта, мне здаецца, не ўсе разумеюць. Адукаваны чалавек думае, што ён культурны, ды ў гэтым ён можа якраз памыляцца.

Буду шчыры: я лічу, што пытанне Пракоф'ева—гэта пытанне эліты. Я лічу, што эліта павінна існаваць у грамадстве. Я лічу, што слова «элітарнасць», якое раптам зрабілася непрыстойным,—гэта вялікае непаразуменне, па сутнасці—тое самае невуцтва. Я лічу, што людзі, якім бог даў права, магчымасць і патрэбу ўспрымаць мастацтва—гэта ёсць эліта, інакш кажучы, людзі, адабраныя богам, прыродай, выхаваннем, бацькамі, сваім уласным стаўленнем да сябе. Я думаю, калі чалавек хоча пражыць жыццё шчасліва, дык ён пачынае рабіць з сябе чалавека элітарнага—для таго, каб можна было чытаць Дастаеўскага, разумець Пастэрнака і свет Пракоф'ева і Шастаковіча і атрымліваць асалоду ад самасцвярджэння.

Нацыянальная варожасць і іншыя ўсялякія праявы нашага тэмпераменту ў апошні час—гэта ёсць, нарэшце, адкрытая праява нашай «культуры», ці бескультур'я, невуцтва, варварства. Варвар—гэта не толькі той, хто ўчыняе забастоўку, забівае суседа. Варвар і той, хто думае, што Пракоф'еў—гэта не тое. што наперадзе, да чаго трэба ісці, а лічыць, што гэта тое, без чаго можна абысціся. І тут нам крыўдаваць няма на каго, бо такіх людзей большасць. Яны ўсюды і заўсёды, яны—у дырэкцыі, яны—у адміністрацыі, і мы нічога не пераробім, калі будзем разлічваць на тое, што нехта нешта павінен зрабіць. Разумееце, гэта ўсё датычыцца і Пракоф'ева. Пракоф'еў ёсць тое, што ідзе, як казаў Ленін, трошкі наперадзе народа, ён казаў: трошкі, але абавязкова наперадзе. Пракоф'еў ідзе наперадзе, і гэта ёсць наш свет, і з гэтым нічога нельга зрабіць: гэта адна з запрэжак сучаснага чалавецтва. І калі я не хачу ехаць у гэтай запрэжцы, я так і застаюся пры іншых інтарэсах, інтарэсах, скажам, каўбасы. Але я думаю, што магло б чалавецтва без каўбасы пражыць вякі два, толькі б не страціць такога, як Пракоф'еў таму што гэта больш важна і патрэбна.А каб гэта зразумелі ўсе. нам і трэба працаваць...

Мне здаецца, кожны з нас павінен займацца Пракоф'евым. Шуман сказаў, што кожная эпоха чуе па-рознаму. Я гэта разумею так, што кожная эпоха павінна выбраць сабе лідэра духоўнага. Я не магу сказаць, што Пракоф'еў з'яўляецца адзіным лідэрам духоўным для тых, хто сабраўся на гэты фестываль. Але гэта цудоўна, што наша жыццё такое рознае, супярэчлівае і ў ім ёсць такія розныя людзі, як, напрыклад, Пракоф'еў і Шастаковіч. У іхнім адчуванні свету, геніі прасвятлення мы шукаем сваю прафесію, сваё творчае развіццё. Тэатр павінен развівацца паводле Пракоф'ева, Шастаковіча, паводле Стравінскага абавязкова.

Колькі б я ні сустракаўся са сваімі калегамі па тэатры, я ўвесь час адчуваю, як нешта нас сціскае, нехта нас душыць і будзе душыць, і не толькі гасразлікам, але і начальствам, якое нас ужо душыла і якое засталося на сваіх месцах, але грошай атрымлівае цяпер значна больш, чым раней. Але мы павінны сказаць сабе: усё роўна нас не змогуць задушыць. І мы павінны іграць, і нешта будзем рабіць, каб рабіць. Мы будзем выкручвацца. У Італіі мяне папрасілі паставіць «Любоў да трох апельсінаў», але з абавязковай умовай. Бачыце, Сяргею Сяргеевічу спадабаўся мастак, які некалі ў Чыкага гэты спектакль аформіў. Я пазнаёміўся з яго эскізамі і ўбачыў, што гэта нікуды не варта, гэта поўнае неразуменне Пракоф'ева і поўнае неразуменне Пракоф'евым самога сябе. Але я ведаю, што ў Чыкага ёсць грошы і там жадаюць, каб я ставіў спектакль на італьянскай сцэне. Разумееце, які гвалт! Я павінен узяць старыя дэкарацыі і выкруціцца. І выкруціўся: запрасіў мастака і прапанаваў падыходзіць да старых дэкарацый па-пракоф'еўску, з іроніяй. Яшчэ прыклад. Я ставіў «Вайну і мір», дырыжыраваў С. Самасуд. Самасуд не асмеліўся іграць эпіграф. Я пытаюся: «Чаму?» Ён адказвае: «Закрыюць тут жа, пасля трэцяга такту закрыюць тэатр, таму што там дысанансы. Пачнём са скрыпачак». Вы разумееце, які час? І мы пачалі адразу з «Атраднага», там скрыпачкі іграюць ціха. «А потым ТАМ прывыкнуць»,—сказаў Самасуд, маючы на ўвазе ложу. Гэта што такое? Гэта выкручванне, выкручванне вялікага музычнага дзеяча, якім быў Самасуд.

Мы павінны ставіцца да Пракоф'ева як да з'явы, без якой немагчыма існаваць. На тое, што будзе чарга ў білетную касу, і што дырэктар з радасцю скажа: «Так, так, так, трэба абавязкова паставіць Пракоф'ева», і што міністр культуры прыйдзе на «Вайну і мір» разлічваць не даводзіцца. Наіўна думаць, што ўсё само сабой зменіцца, перабудуецца і нехта скажа: «Трэба даць кубаметр дрэва мастаку, які ставіць оперу Пракоф'ева. Пракоф'ева!» Няма такіх людзей. Адзінае, што я магу параіць,— быць мудрымі і ўпэўненымі, што ўсё роўна Пракоф'еў наперадзе, а мы крочым следам і няма ніякага сэнсу нам адставаць.

Вось Вялікі тэатр едзе на першыя гастролі за мяжу. Павезлі «Вайну і мір», з цяжкасцю, але павезлі. І паставілі ў афішу ў канцы гастроляў. Ну, як заўсёды, ідуць іншыя спектаклі, поспех. А калі прайшла «Вайна і мір», італьянцы ахнулі, толькі і было размоў, што пра «Вайну і мір». Адкрыццё! Другім разам за мяжу павезлі «Сямёна Катко». Нядаўна мне ў Італіі паказалі газетныя водгукі: «Сюрпрыз!», «Цукерка гастроляў і ўсяго нашага жыцця!» Уяперашнія гастролі. Быццам усё нармальна. І пракоф'еўская «Дуэнья» таксама пад канец гастроляў. Італьянцы раты разявілі. «Дуэнья»—геніяльны твор. Непераможны Пракоф'еў! Непераможныя і мы з вамі, пакуль працуем з Пракоф'евым. І канечне, нашай публіцы не падабаецца. артыстам не падабаецца, хочацца, каб было старое, бо як азірнешся—ба, там усе знаёмыя, а наперадзе—невядомасць, няўтульна неяк... Але трэба рухацца наперад, і такія, як Пракоф'еў, ішлі толькі наперад!

«Пяць дзён з Сяргеем Пракоф'евым» у Мінску сталіся прэлюдыяй да шматлікіх мерапрыемстваў юбілейнага пракоф'еўскага 1991 года. Дарэчы, сталіцы Беларусі аказаны высокі гонар. У юбілейны год тут пройдзе І Міжнародны фестываль тэатральнай музыкі Пракоф'ева. Да гэтай даты наш тэатр оперы і балета будзе рыхтаваць пастаноўку якога-небудзь з пракоф'еўскіх твораў, што не ідуць пакуль на мінскай опернай сцэне. Сёння ж слухачы з удзячнасцю ўспамінаюць шчырую атмасферу «пяці дзён», якія для многіх адкрылі Пракоф'ева неспадзяванага і незнаёмага, падарылі новыя сустрэчы з ягонай музыкай.

Таццяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

З паэтычнай пошты

Генадзь ЮШКЕВІЧ

НАЗВЫ

Прысвячаю роднаму краю

У песнях душа,
сказы—памяць жывая,
У назвах—
гісторыя роднага краю.
Адкуль тыя назвы,
гаротныя словы:
Калоднікі, Вязань,
між іх Кайданова.
З якое падзеі,
чаму і калі
Сялібы свае
людзі так нараклі.
Ёсць тут недалёка
Магільнае, Мір.
Адсюль, у свой час,
адпраўлялі ў Сібір.
За волю, за праўду
праходзіў тут шлях.
А ён, як вядома,
пралёг па касцях.
Ды хто ж тыя людзі,
што хлеб тут рабілі,
Дзяцей гадавалі,
свой край баранілі
Ад розных чужынцаў,
сваіх ліхадзеяў,
Пра шчасце глыток
не гублялі надзеі?
Для кары заўсёды
хапала матываў:
Той біўся за праўду,
за родныя нівы,
Той марыў пра роўнасць,
братэрства, свабоду.
Прымаў гэты смерць,
каб жылося народу.
Гайсалі па вёсках
царовы сатрапы.
Гаворка крутая—
пятля ці этапы.
Цягнулі, граблі,
просты люд рабавалі.
І гналі, і гналі,
натоўпамі гналі.
Мо некалі тут
сярод гэтых сцяжынак,
Калоднікі нанач
рабілі прыпынак.
І стала зямля тая
вёскі надзелам,
А памяць—то кветкай,
то коласам спелым.
А думкі пра волю
ўзышлі родным словам.
Сады па вясне—
палыханнем ружовым.
На жаль, па загаду
такое вялося,
Ледзь жыта адскочыць—
жніво пачалося.
Нямала ў гісторыі
змрочных імгненняў:
Калоднікі з новых
ішлі пакаленняў.
А ў Крутагор'і чакала
абнова:
Звон кайданоў—
і пайшло Кайданова.
Шлях крочыў далей.
то праз лес, то праз поле.
А на прысадах
бярозы, таполі.
Вось і крынічка
з сцюдзёнай вадою.
Шчырасць яе
абышлася бядою.
Вязень з калоны
падбег да крыніцы.
Смага душыла
—не далі напіцца.
Жорстка канвой
адарваў ад зямлі.
І над вадой
на штыках узнялі.
Хто ён, імя, і з якога
быў дому?
Як і тады
невядома нікому.
З той даўніны,
як старыя казалі,
Вязанню сумнае
месца празвалі.
Старым гасцінцам
ішлі мае продкі,
Мо закаваны
таксама ў калодкі.
Мабыць, хто з іх
з-пад канвою ўцёк
І ў гэтых мясцінах
заклаў хутарок.
Ісці бальшаком
давялося і мне
Да партызан
у мінулай вайне.
Бачыў на травах
крывавыя росы,
Вёсак агонь,
і людскія пракосы.
Плыў над зямлёй
з той вайны, перакосаў
Звон памінальны
вясковаму лёсу.
Але ізноў
аджыла сенажаць,
Хоць спрабавалі
рабоўняй назваць,
Ці давядзецца
пачуць хоць крыху
Людскасці назвы
на вечным шляху.

ДВА ЛІСТЫ НА АДНУ ТЭМУ

КАБ НЕ ЗГАСЛА НАДЗЕЯ

□

4 ЖНІУНЯ г. г. у «ЛіМе» было надрукавана маё пісьмо, у якім гаварылася пра цяжкае становішча, у якім апынуліся жыхары вёсак Рудня і Ліцвінавічы Кармянскага раёна Гомельскай вобласці ў выніку чарнобыльскай катастрофы. Пасля той публікацыі я і мае аднавяскоўцы неаднойчы звярталіся ў розныя інстанцыі, аж у Вярхоўны Савет БССР, з просьбай прыняць неадкладныя меры па адсяленні людзей з заражанай мясцовасці. Але пэўнага адказу мы дагэтуль не атрымалі.

Ліцвінаўцы папрасілі мяне праз газету прывесці яшчэ некалькі фактаў, якія гавораць аб тым, у якой цяжкай сітуацыі мы апынуліся.

У Ліцвінавіцкай сярэдняй школе імя Лепяшынскага вучацца зараз 360 дзяцей. У мінулым годзе ў 150-ці школьнікаў было выяўлена захворванне шчытападобнай залозы. У многіх дзяцей часта ідзе кроў горлам. На ўрачыстай лінейцы 1 верасня на маіх вачах дзвюм старшакласніцам зрабілася блага.

Скардзяцца на здароўе і дарослыя. А лекаў не хапае — нават па рэцэптах. Многія, напрыклад, пакутуюць ад запалення слізістай, а ў продажы няма нават звычайнай зубной пасты.

У школе дагэтуль не наладжана палепшанае харчаванне дзяцей.

І самае галоўнае — мы не бачым перспектывы. Нам тлумачаць, што жыхары Ліцвінавічаў не трапляюць пад высяленне нават на 3-м этапе урадавай праграмы, бо ўзровень радыяцыі ў нас нібыта замалы — «усяго» 8 кюры на квадратны кіламетр.

Але вось даведка, складзеная спецыялістамі Белгідрамета і спраўджаная ў Кармянскім райвыканкоме. Аналіз проб глебы, праведзены сёлета вясной, даў наступныя лічбы шчыльнасці радыенукліднага забруджання: 12,8; 22,56; 21,33; 45,1 кюры/км (у Карме), 4,5; 3,9; 8,2 (у Рудні), 29,3; 15,0; 21,7; 94,7; 28,4 (у Ліцвінавічах). І гэта толькі па цэзію-137. Была выяўлена значная колькасць цэзія-134, рутэнія-106, а таксама яшчэ 449 розных ізатопаў.

Надзвычай высокая радыяцыя на птушкафабрыцы «Сож», якая знаходзіцца ўсяго за 100-150 метраў ад Ліцвінавічаў — 94,7 кюры на квадратны кіламетр. А працуюць тут, між іншым, побач з дарослымі і вучні 10-х класаў.

Мне ўдалося атрымаць на рукі вынікі далёка не ўсіх аналізаў, у райвыканкоме адмовіліся выдаць даведку па выніках усіх апошніх праверак забруджанасці, спаслаўшыся на нейкую «службовую тайну». Але ж якія могуць быць тайны ад людзей, калі размова ідзе пра іх лёс, лёс іх дзяцей?

У нас яшчэ не згасла іскрынка надзеі. Верым, што наша вёска Ліцвінавічы будзе адселена, і мы яшчэ ўбачым усмешкі на тварах нашых дзяцей.

По даручэнні жыхароў
вёскі Ліцвінавічы —
Л. СЦЕПАНЕНКА.

□

ПАЙШОЎ ужо чацвёрты год, як здарылася чарнобыльская трагедыя. А большасць жыхароў пацярпеўшых раёнаў не ведае, колькі хто набраў «бэраў». Не ведаюць людзі, дзе можна вырошчваць тую або іншую культуру, а дзе — нельга, дзе можна спакойна гуляць дзецям, а дзе гэта небяспечна для іх здароўя.

Насельніцтва здае малако дзяржаве. Яно неаднолькава забруджана радыенуклідамі, а яго зліваюць усё разам, у адну ёмкасць. Чаму ж малаказборшчыкі не карыстаюцца дазіметрычнай апаратурай, каб адразу раздзяляць малако ў залежнасці ад забруджанасці?

Усе як быццам ведаюць, што малако ад асабістых кароў піць нельга, грыбы збіраць нельга, курыныя яйкі есці нельга. Тым не менш, мы і збіраем, і ямо, і п'ём. Трэба прызнаць, што большасць людзей у пытаннях радыяцыйнай бяспекі слаба адукавана. Думаю, неабходна, каб у кожнай гаспадарцы працавалі спецыялісты радыялагічнай службы. Грошы на зарплату ім трэба было б выдзяляць з тых сродкаў, што выдаткаваны для пацярпеўшых раёнаў згодна з праграмай ліквідацыі вынікаў аварыі.

Пакуль ствараецца ўражанне, што раённае кіраўніцтва часта не ведае, куды ў першую чаргу трэба накіроўваць дзяржаўныя сродкі. Напрыклад, у нашым Столінскім раёне значную частку грошай выдаткавалі на будаўніцтва гароднінасховішча ў аграфірме імя Леніна (Беражное). Трэба, каб людзі разумелі сэнс тых мер, што прымаюць адказныя работнікі, адчувалі клопат аб сабе.

М. ШЫЛА.

в. Вікаравічы
Столінскага раёна.

ДЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

НОВЫЯ ДАЛЯГЛЯДЫ «БРАТЭРСТВА»

Чарговы выпуск штогодніка «Братэрства» (галоўны рэдактар Р. Барадулін), як і папярэднія, багаты на матэрыялы, што адлюстроўваюць творчае жыццё розных рэгіёнаў краіны. Пастаянныя раздзелы зборніка ўжо набылі свой твар; скажам, галоўны з іх — «Проза і паэзія».

А. Жук пераклаў аповесць М. Булгакава «Сабачае сэрца», Я. Міклашэўскі — вершы М. Лермантава. А. Мінкін знаёміць з творамі ўкраінскага паэта П. Грабоўскага, Р. Барадулін пераствáрыў па-беларуску паэзію І. Шклярэўскага, В. Жуковіч — вершы народнага паэта Узбекістана Х. Ніязі, У. Сіўчыкаў — паэзію грузіна І. Абашыдзе.

Стала добрай традыцыяй «Братэрства» прадстаўляць найбольш поўна адну з братніх літаратур. На гэты раз вылучаецца вялікая падборка «Слова Латвіі» з уступным словам В. Сёмухі. У перакладах В. Рабкевіча, У. Паўлава, У. Сцяпана, Я. Янішчыц, В. Шніпа, А. Пісьмянкова, С. Законнікава, В. Сёмухі, А. Кавалюк загучалі па-беларуску творы латышскіх пісьменнікаў, прадстаўнікоў розных пакаленняў.

Не пакіне чытача абыякавым творчасць беларускага цыгана В. Калініна — вершы і апавяданні, а таксама запісы фальклору (пераклад У. Папковіча).

У раздзеле «Перазовы» прыадкрываюцца некаторыя старонкі руска-беларускіх сувязей. Друкуецца артыкул Д. Сімановіча аб кантактах беларускіх і смаленскіх літаратараў, шэраг твораў нашых сяброў.

«...І лес без зязюлі...» — так назваў свае ўспаміны пра А. Куляшова К. Ваншэнкін. Гэтыя мемуарныя запісы змешчаны ў раздзеле «Слова любові». Тут жа публікуецца выступленне Р. Ванагаса «Памяць Асвейскай зямлі» (пераклад з літоўскай С. Камара) — вяртанне ў грозныя гады Вялікай Айчыннай вайны.

Сталы чытач знойдзе ў «Братэрстве-89» падборку «Вясёлая сябрына» (шаржы К. Куксо і эпіграмы Савося Авося), «Хроніку перакладных выданняў».

У мінулым выпуску штогоднік прапанаваў чытачам паспаборнічаць у перакладзе на беларускую мову вядомага верша М. Лермантава «Ветразь». Пад рубрыкай «Наш конкурс» друкуюцца пераклады А. Барноўскага, С. Басуматравай, Ю. Кісялеўскага, Я. Міклашэўскага.

С. ВІРЗОЎСКІ.

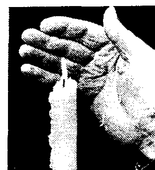

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Набалелая горкая памяць
Нас вяртае ў былыя гады...
С. ГРАХОЎСКІ.

Чым далей ад нас страшны час сталінскіх рэпрэсій, тым больш яскрава скрозь глянец афіцыйнай гісторыі праступае вялікая трагедыя народа.

Па дадзеных нашага друку, у гады сталіншчыны загінула каля 40 мільёнаў чалавек. У Беларусі масавыя рэпрэсіі, звязаныя з культам асобы Сталіна, разгарнуліся ўжо ў 20-ыя гады і не спыняліся да Вялікай Айчыннай вайны, а потым прадаўжаліся ў пасляваенныя гады.

Сімвалам сталінскага генацыду ў Беларусі сталі Курапаты. Але «Курапаты—гэта толькі адна кропля ў моры людской крыві»,— сказаў Васіль Быкаў. І гэта сапраўды так. Я гэта адчуваю асабліва востра, можа, таму, што больш за 30 гадоў збіраю звесткі аб рэпрэсіраваных, аб месцах масавых расстрэлаў і пахаванняў. Мне давялося бачыць «курапаты» і на Таймыры, і на Калыме, і на Салаўках, і ў Забайкаллі, і ў Варкуце, і ў Тайшэце, і іншых мясцінах. Шмат гадоў я збіраю звесткі аб месцах масавых расстрэлаў і пахаванняў у Магілёўскай вобласці. Тут, на Магілёўшчыне, сталінская фабрыка смерці таксама працавала на поўную магутнасць. Вакол Магілёва, як сцвярджаюць старажылы, масавыя расстрэлы ў 30-я — пачатку 40-х гг. праводзіліся каля цяперашняга мясакамбіната (у кар'ерах), каля Аршанскай шашы (у раёне в. Канстанцінаўка), у раёне аўтазавода імя С. М. Кірава, каля Бабруйскай шашы (в. Салтанаўка), па Гомельскай шашы (каля в. Вільчыцы) і іншых мясцінах.

Да вайны ўздоўж Аршанскай шашы рос малады сасоннік. У гэты сасоннік прывозілі і расстрэльвалі людзей. Расстрэлы праводзіліся тут ужо ў 20-я гады, але гэта былі адзінкавыя выпадкі. Пачынаючы з сярэдзіны і да канца 30-ых гадоў яны праводзіліся амаль кожны дзень. Колькасць ям з расстралянымі людзьмі вельмі хутка расла, яны займалі ўсё большую тэрыторыю. Таму месцы расстрэлаў як бы перамяшчаліся ўздоўж Аршанскай шашы ў бок аўтарамонтнага завода (цяпер аўтазавод імя С. М. Кірава), на ўсход. Насупраць мясакамбіната некалі быў могільнік жывёлы саўгаса «Давыдаўка». Потым гэтае месца абнеслі агароджай, паставілі дамок, у якім жыў вартаўнік Міхаіл Міхайлавіч Чыж. Тут, на жывёльным могільніку, і расстрэльвалі людзей. Тут жа і закопвалі ахвяры — побач з дохлай жывёлай.

Намаганнямі актывістаў Магілёўскага абласнога філіяла гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяр сталінізму «Мартыралог Беларусі» былі ўстаноўлены абставіны масавых расстрэлаў, апытаны многія сведкі, па крупінках сабраны вялікі матэрыял. Вось толькі некалькі расказаў відавочцаў тых жудасных падзей.

Магіляўчанін Васіль Міхайлавіч Чыж (1913 года нараджэння, узнагароджаны медалямі «Ветэран працы», «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гг.», цяпер на пенсіі) да вайны жыў у раёне мясакамбіната. Яго бацька М. М. Чыж быў вартаўніком на могільніку жывёлы. Калі на машынах сюды прывозілі расстрэльваць людзей, яму казалі: «Ты, дзед, можаш ісці дадому. У цябе сёння выхадны». Калі вартаўнік прыходзіў дадому рана, яго сын Васіль разумеў, што зноў прывезлі людзей на расстрэл. І ён разам са сваімі сябрамі бег на тое страшнае месца. З жахам глядзелі яны на ўсё, што адбывалася...

Пасля расстрэлаў ямы звычайна толькі ледзь прысыпалі. Васіль Міхайлавіч часта бачыў, як зямля ў паўпрысыпаных ямах варушылася, дыхала, быццам жывая.

Аднойчы В. Чыж з сябрамі бачыў, як у час расстрэлу адзін чалавек кінуўся бегчы да Аршанскай шашы, і яму ўдалося схавацца ў сасонніку.

Спачатку людзей на могільніку жывёлы толькі расстрэльвалі. Потым пачалі і забітых прывозіць на машынах і закопваць тут.

Жыхар Магілёва Яўген Нічыпаравіч Вераб'ёў (1922 года нараджэння, ветэран вайны і працы, у мінулым—токар на аўтазаводзе, цяпер пенсіянер) быў сведкам масавых расстрэлаў, якія праводзіліся на месцы кар'ераў у 1935—1938 гадах. Яўген Нічыпаравіч разам з сябрамі бачыў, як амаль кожны вечар на машынах (часам гэта была цэлая калона — дзесяць машын і больш) прывозілі людзей і расстрэльвалі. У час расстрэлаў чутны былі крыкі, енкі. Месца расстрэлаў было абнесена агароджай.

У час вайны і пасля яе, па словах мясцовых старажылаў, расстрэлы на гэтым месцы не праводзіліся.

Праскоўя Іванаўна Аляксеенка (1908 года нараджэння) жыве ў Магілёве, у раёне мясакамбіната, з дня нараджэння. Яна бачыла, як аднойчы, пад вечар, на месца расстрэлаў прывезлі чалавек трыццаць. Яны капалі ямы. Потым іх паставілі на калені на край ямы і расстралялі.

Аднойчы раніцай, пасля расстрэлаў, Праскоўя Іванаўна ўбачыла яшчэ жывога чалавека, які ляжаў каля ямы. Гэта быў ксёндз. Ён быў у чорным падрасніку, на руцэ ў яго быў чорны ружанец. У ксяндза былі светлыя доўгія валасы. Ён ляжаў на спіне і стагнаў, падымаў рукі ўгору і прасіў, каб яго дабілі.

Другім разам, ноччу, пасля расстрэлаў каля ямы яна бачыла яшчэ аднаго параненага.

Да вайны П. І. Аляксеенка сябравала з сястрой і братам Расцвятаевымі (у 1937 годзе арыштавалі іх бацьку) і разам з імі хадзіла на месца расстрэлаў. У час экзекуцый яны чулі стрэлы, крыкі людзей. Пасля расстрэлаў яны бачылі ямы з трупамі, якія былі збольшага прысыпаны пяском.

Аднойчы пад вечар на месца расстрэлаў выпадкова заехаў на кані Пётр Канстанцінавіч Мельянцоў. У гэты час людзей прывезлі на расстрэл. Мельянцова заўважылі, адкрылі па ім стральбу, паспрабавалі злавіць. Але яму ўдалося выратавацца, схаваўшыся ў лесе.

Мікалай Іванавіч Хацяінцаў (1918 года нараджэння, да вайны працаваў на аўтарамонтным заводзе рабочым, удзельнік вайны, пенсіянер) жыве ў раёне Магілёўскага мясакамбіната з дня нараджэння. Ён таксама бачыў, як у кар'ерах каля Аршанскай шашы праводзіліся расстрэлы. Днём сюды прыходзілі людзі і капалі ямы. Позна ўвечары на машынах прывозілі людзей і забівалі. Былі чутны стрэлы, мяркуючы па гуку—з нагана, і крыкі. Калі раніцай ён з таварышамі прыходзіў на месца расстрэлаў, то бачыў ямы, прысыпаныя вельмі тонкім пластом пяску, а каля іх — кроў, змешаную з зямлёй.

Аднойчы на кар'ер прыйшоў стары з вёскі Лыкава і сказаў, што тут расстраляны яго сын. Ён раскапаў яму, па татуіроўцы на руцэ пазнаў свайго сына, забраў яго і перазахаваў.

Іосіф Сямёнавіч Бяляеў (1918 года нараджэння, да вайны працаваў на сушыльным заводзе, быў у партызанах, пасля вайны працаваў сталяром на

РЭКВІЕМ МАГІЛЁЎСКІХ КАР'ЕРАЎ

мясакамбінаце, цяпер пенсіянер) расказаў, што да вайны ён часта пасвіў кароў у раёне кар'ераў, дзе быў малады сасоннік. Часта па вечарах ён чуў стрэлы. Калі раніцай, яшчэ да ўзыходу сонца (гадзіны ў чатыры) Іосіф Сямёнавіч гнаў кароў у поле, то бачыў свежыя ямы, прысыпаныя пяском. Часта зямля на ямах варушылася, «хадзіла хадуном».

Аднойчы ён убачыў побач з месцам расстрэлаў чалавека, які сядзеў на зямлі ля куста. Гэты чалавек махнуў Іосіфу Сямёнавічу рукой і паклікаў.

Пастух спачатку спалохаўся, а потым усё ж падышоў. Чалавек быў у чорным падрасніку, валасы ў яго былі доўгія, а шыя завязана брудным ручніком ці анучай. Ён цяжка дыхаў. Было відаць, што чалавек зусім слабы. Ён папрасіў піць. Іосіф Сямёнавіч падаў бутэльку малака, якую браў з сабой, але незнаёмец адмовіўся ад малака і сказаў, што хоча вады.

Іосіф Сямёнавіч прынёс яму бутэльку вады, набраў яе ў крыніцы. Незнаёмец схапіў бутэльку абедзвюма рукамі і пачаў прагна піць. Выпіўшы ўсю бутэльку, папрасіў яшчэ. Іосіф Сямёнавіч зноў прынёс вады. Незнаёмец сказаў яму: «Дзякуй табе. Няхай цябе бог ратуе. Я — свяшчэннік». А потым спытаў: «Дзе знаходзіцца вёска Халмы?!» Іосіф Сямёнавіч растлумачыў яму, дзе знаходзіцца тая вёска. Свяшчэннік з вялікай цяжкасцю ўстаў і паволі пайшоў у бок Аршанскай шашы. Іосіф Сямёнавіч здагадаўся, што свяшчэннік нейкім цудам застаўся жывы пасля расстрэлу. Які яго далейшы лёс, Іосіф Сямёнавіч не ведае.

Зінаіда Іванаўна Чамахуд (1916 года нараджэння, працавала дыспетчарам на аўтабазе, цяпер пенсіянерка) пастаянна жыве ў Магілёве. Зінаіда Іванаўна расказала, што ў 1937 годзе, аднойчы ноччу, у дом яе бацькі Івана Патапавіча Баранычнікава прыбег мужчына са звязанымі ззаду вяроўкай рукамі. У роце ў яго быў корак. Гэтаму чалавеку ўдалося збегчы з месца расстрэлу. Іван Патапавіч Баранычнікаў аказаў яму дапамогу, і ён пайшоў. Што было з гэтым няшчасным пасля — невядома.

Васіль Рыгоравіч Нячаеў (1928 года нараджэння, працуе ў РБУ слесарам) расказаў, што ў 1935—1938 гадах на месцы кар'ераў (насупраць цяперашняга мясакамбіната) праводзіліся расстрэлы людзей.

Васіль Нячаеў разам з таварышамі-падлеткамі (Мішам Блашовым і Валодзем Падліпскім) часта бегаў на месца расстрэлаў, хоць бацькі і забаранілі яму хадзіць туды. Ён бачыў свежавыкапаныя ямы, у якіх ляжалі расстраляныя, прыкрытыя хваёвымі лапкамі і толькі крыху прысыпаныя пяском. Васіль Рыгоравіч дагэтуль добра памятае, як у адной з ям убачыў з-пад пяску крыло чорнага скуранога паліто і нагу чалавека.

Аднойчы Нячаеў бег з Валодзем Падліпскім праз сасоннік. Падліпскі хацеў пераскочыць цераз куст, але зачапіўся і ўпаў. «Ідзі хутчэй сюды! Паглядзі, што тут»,— спалохана паклікаў ён Васіля. Калі Васіль падышоў да яго, то ўбачыў каля куста яму, у якой ляжалі расстраляныя, прыкрытыя толькі хвойнымі лапкамі. Прыбегшы дадому, Васіль расказаў пра ўбачанае бацьку. «Гады, хоць бы зямлёй прысыпалі няшчасных людзей»,—з горыччу сказаў бацька.

У час вайны немцы пачалі браць пясок у кар'ерах і выявілі вялікую колькасць чалавечых касцей і чарапоў. Пасля гэтага немцы перасталі браць пясок у кар'ерах.

Паліна Цімафееўна Падлінская (1920 года нараджэння, пенсіянерка) жыве ў раёне мясакамбіната з 1929 года. Да вайны яна працавала ў саўгасе «Давыдаўка», а потым на сушыльным заводзе. Яна расказвала, што вечарамі сюды прывозілі людзей на расстрэл. «Бывала, выйдзеш вечарам у двор і чуеш стрэлы, крыкі людзей»,— успамінае Паліна Цімафееўна. Яна са слязьмі бегла да бацькі і гаварыла: «Тата, зноў людзі крычаць, паслухай».— «Гэта «ворагаў народа» прывезлі»,— адказваў ёй бацька — Цімафей Фацеевіч Падлінскі.

Паліна Цімафееўна разам з сяброўкамі Марыяй Рабачуковай і Надзеяй Янічковай часта хадзіла на месца расстрэлаў. Пасля ўсяго ўбачанага і перажытага Паліна Цімафееўна часта плакала па начах. Цяжкія ўспаміны не пакідаюць яе і цяпер. Паліна Цімафееўна бачыць гэтыя кар'еры кожны дзень. Дом яе стаіць зусім побач —метраў за сто. У 60-я гады П. Ц. Падлінская працавала ў райспажыўсаюзе, разам з іншымі рабочымі яна рабіла колцы для калодзежаў. Пясок для вырабу колцаў бралі з кар'ераў. У пяску, па яе словах, знаходзілі шмат чалавечых касцей і чарапоў, а таксама рэшткі адзення, галёшы, бахілы, разбітыя кубкі, грабянцы, гузікі, кашалькі, манеты, датаваныя 30-мі гадамі, халявы і падэшвы ботаў, чаравікі і г. д.

Многія падлеткі, якія жылі да вайны ў раёне мясакамбіната (В. Д. Гужава, Г. А. Радзіёнаў і інш.), нягледзячы на строгую забарону бацькоў і страх, пастаянна бегалі на месца расстрэлаў. І цяпер, праз больш чым 50 гадоў, яны з хваляваннем і болем успамінаюць тыя страшныя падзеі.

Усе сведкі пацвярджаюць, што ў кар'ерах у час вайны і пасля яе расстрэлы не праводзіліся.

У ліпені 1987 года па патрабаванні грамадскасці ў кар'ерах працавала камісія Кастрычніцкага райвыканкома г. Магілёва. Судова-медыцынскім экспертам у гэтай камісіі быў В. І. Манышаў. Я сустрэлася з Валерыем Іванавічам Манышавым, які працуе судова-медыцынскім экспертам у Бюро судова-медыцынскай экспертызы Магілёўскай вобласці. Валерый Іванавіч расказаў, што раскопкі праводзіліся на скосе кар'ера ўсяго тры дні і толькі ў адным месцы на невялікім участку даўжынёй 5—6 метраў. Пры раскопках было знойдзена мноства касцей і чарапоў. Частка чарапоў добра захавалася, многія — часткова разбураны. Было таксама знойдзена шмат кавалкаў чарапоў. Усяго пры раскопках былі выяўлены чалавечыя астанкі 102 чалавек. Судова-медыцынскі эксперт Манышаў правёў іх падрабязны агляд. Ён знайшоў ва ўсіх чарапах па дзве кулявыя адтуліны: меншая — у патылічнай частцы, а большая адтуліна — у лобнай частцы чэрапа.

Была знойдзена пры раскопках вялікая колькасць добра захаванага гумавага абутку (бахілы, галёшы і г. д.), на якім стаяла маркіроўка фабрык «Чырвоны волат», «Чырвоны трохкутнік». Большасць галёш маркіраваны 1937 годам. Знаходзілі боты з касцямі голені чалавека, падэшвы ботаў, чаравікі, высокія бахілы, кашалькі, рэшткі адзення і іншыя прадметы. Знойдзеныя рэчы сведчаць аб тым, што забітыя — цывільныя людзі. В. І. Манышаў сказаў, што яшчэ ў ліпені 1987 года пасля агляду чалавечых астанкаў і прадметаў ён зрабіў заключэнне, што яны належаць ахвярам рэпрэсій, якія адбываліся ў другой палавіне трыццатых гадоў.

І цяпер, праз два гады, Манышаў яшчэ больш перакананы ў правільнасці свайго заключэння. Ускосным доказам гэтага служаць вынікі расследавання масавага забойства людзей у Курапатах — той жа злачынны почырк.

Выступае сведка злачынстваў В. ЧЫЖ.

Мітынг-рэквіем на краі кар'ера.

Фота М. МІРОНАВА, С. ЖАЛУДОВІЧА.

Жыхарка Магілёва Ніна Іванаўна Абразоўская (1931 года нараджэння, пенсіянерка) расказала, што ў 60-ыя гады яна разам з суседзямі вырашыла пасеяць бульбу насупраць мясакамбіната. Калі зямлю пачалі араць, знайшлі вялікую колькасць касцей, чарапоў з кулявымі адтулінамі, рэшткі адзення і г. д. Яны паведамілі пра гэта мясцовым уладам. Прыехалі ваенныя. Калі бульдозерам знялі верхні пласт зямлі, Ніна Іванаўна з жахам убачыла астанкі людзей, якія ляжалі ў рад — больш за 10 чалавек. Захаваліся крыжы, пярсцёнкі, абутак, рэшткі адзення. Відаць, забітыя былі святарамі.

Калі бульдозерам пачалі капаць глыбей, то знайшлі яшчэ большую колькасць чалавечых астанкаў. Н. Абразоўская расказала, што вайскоўцы пачалі збіраць астанкі і класці іх у труны. Але касцей і чарапоў было так многа, што яны не змясціліся ў труны, прывезеныя вайскоўцамі. Тады ўсе астанкі, што засталіся, паклалі на брызент і павезлі.

Фёдар Яфімавіч Атрошкін (1933 года нараджэння) жыве метраў за дзвесце ад кар'ера. Ён расказаў, што калі распрацоўвалі пясчаныя кар'еры, ускрыліся ямы, набітыя астанкамі людзей. У адным месцы, калі адзін раз капнулі зямлю каўшом экскаватара, высыпалася адразу 18 чарапоў. Фёдар Яфімавіч бачыў у яме, якую толькі ўскрылі, астанкі людзей, складзеныя штабялямі. Калі машыны везлі з кар'ераў пясок,— расказваў ён,— з машын сыпаліся косці. Нават бетонамяшалкі псаваліся з-за таго, што было многа касцей у пяску.

У кар'ерах выкопвалі боты, гумовы абутак са штампамі «Чырвоны волат», «Чырвоны трохкутнік», «Гуматрэст», акуляры, грабянцы, чаравікі, падэшвы ботаў, манеты, рэшткі адзення і г. д. Знаходзілі ў кар'еры залатыя каронкі і пярсцёнкі.

Пра тое, што ў кар'ерах праводзіліся расстрэлы, жыхары Магілёва ведалі даўно.

Яшчэ ў 60-я гады, а потым у 70-я і 80-я пры выпрацоўцы кар'ераў пад пясок тут знаходзілі вялікую колькасць чалавечых касцей, чарапы з кулявымі адтулінамі, абутак, рэшткі адзення і г. д.

П. В. Дзевічынскі працаваў у 70-я гады ў кар'еры на экскаватары. Ён успамінае: «Ляціць глыба, а на ёй — бот. Падэшва адвальваецца, і з бота выпадае чалавечая косць. Бачыць гэта было цяжка». Чалавечыя астанкі знаходзіліся неглыбока, менш за 1 метр. Аднойчы экскаватары знялі верхні пласт зямлі і адкрылі некалькі ям, запоўненых чалавечымі астанкамі (касцямі, чарапамі і г. д.).

Ва ўсіх цывілізаваных краінах свету месцы пахавання людзей — гэта святыя месцы, іх беражна ахоўваюць, шануюць памяць аб тых, хто памёр. А ў Магілёўскіх кар'ерах чалавечыя астанкі ляжалі на працягу некалькіх дзесяткаў гадоў. З гэтага журботнага, святога месца вазілі пясок у перамешку з чалавечымі касцямі на будаўніцтва дамоў і г. д. Красамоўны прыклад духоўнага збяднення грамадства, непавагі да памяці ахвяр рэпрэсій, да памяці нашых дзядоў і прадзедаў.

І яшчэ. Не магу пазбавіцца думкі аб тым, што некаму, відаць, было выгадна ўпарта, на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў, знішчаць сляды злачынстваў сталіншчыны ў Магілёўскіх кар'ерах.

У наш час, калі ідзе аднаўленне справядлівасці, злачынна маўчаць пра самы трагічны перыяд у гісторыі нашага народа. Неабходна ўзнавіць поўную і неўпрыгожаную праўду аб мінулым, дастойна і галосна ўвекавечыць памяць пра ўсе ахвяры сталінскіх рэпрэсій, пра мільёны загубленых і знявечаных жыццяў.

Выратаванне народа — у гістарычнай памяці і праўдзе. Народ, які не помніць свайго мінулага, асуджаны зноў яго перажыць.

P. S. 29 кастрычніка 1989 года на жалобным месцы каля Магілёўскіх кар'ераў адбыўся мітынг-рэквіем. Па ініцыятыве актывістаў абласнога філіяла «Мартыралога Беларусі» тут быў устаноўлены знак у памяць пра ахвяры сталінскіх рэпрэсій — шасціметровы крыж, асвечаны архіепіскапам Магілёўскім і Мсціслаўскім Максімам.

Мітынг-рэквіем адкрыў народны дэпутат СССР С. Габрусеў. Пісьменнік А. Вольскі высыпаў у кар'ер зямлю, прывезеную з Курапат. Потым выступілі відавочцы масавых расстрэлаў — В. М. Чыж, А. С. Чамахуд і іншыя. Былыя вязні сталінскіх лагераў І. Міроненка, В. Чашэй, Я. Халіпаў расказалі аб перажытым, заклікалі зрабіць усё дзеля таго, каб мінулае ніколі не паўтарылася.

На мітынгу выступіў кіраўнік «Талакі» С. Вітушка.

Прысутныя хвілінай маўчання ўшанавалі памяць ахвяр рэпрэсій.

Дзень 29 кастрычніка для магіляўчан стаў днём вяртання памяці, аднаўлення справядлівасці для тых людзей, якіх абылгалі, прынізілі і забілі сталінскія каты. Варта прыгадаць, што 29 кастрычніка 1937 года былі расстраляны нашы землякі з Магілёўшчыны П. Галавач — пісьменнік, першы сакратар ЦК камсамола Беларусі і пісьменнік В. Каваль. У гэты ж дзень расстралялі І. Харыка — пісьменніка, члена-карэспандэнта АН БССР, і пісьменніка А. Вольнага. А колькі яшчэ жыццяў трагічна абарвалася ў гэты дзень?

Тамара РАМАНЬКОВА,
старшыня Магілёўскай абласной філіі гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяр сталінізму «Мартыралог Беларусі».

Позірк у мінулае

Юрый ДРАГУН

Пра уніяцтва і дзяржаўную палітыку

Вядома, што гісторыя хрысціянскай царквы — гэта гісторыя барацьбы двух пачаткаў: драблення (так званы «ерэтычны» рух, вылучэнне розных плыняў пратэстантызму, сект) і імкнення да аб'яднання. Але і ў гэтым імкненні да аб'яднання былі таксама розныя плыні. «Рэлігійны сінкрэтызм», калі пры аб'яднанні павінны былі зліцца вераванні і абрады. «Празелітызм» — аб'яднанне, пры якім адна канфесія падначальвае другую. І «экуменізм», прыхільнікі якога падтрымліваюць ідэю «хрысціянскага плюралізму», а збліжэнне розных напрамкаў хрысціянства адбываецца на аснове ўзаемных уступак. Разглядаючы адносіны паміж рознымі плынямі хрысціянства, трэба ўлічваць велізарную дыялектычную складанасць гэтых адносін, гістарычную зменлівасць палітычных, эканамічных інтарэсаў розных класаў, сацыяльных груп у розных умовах.

У XVI ст. Расійская дзяржава не раз распачынала вайну супраць Вялікага княства Літоўскага і Польшчы з мэтай захопу земляў суседзяў, пашырэння сваёй тэрыторыі. Ідэалагічным абгрунтаваннем палітычных намаганняў расійскіх феадалаў была тэорыя вызвалення зямель, якія былі калісьці падпарадкаваны Кіеву (адсюль і тэрмін «воссоединение» Беларусі з Расіяй, які дажыў да нашага часу і які М. М. Улашчык заўсёды браў у двукоссе), бо Маскоўская дзяржава — гэта працяг Кіеўскай, адбыўся толькі перанос сталіц: з Кіева ва Уладзімір, а потым у Маскву.

Палітычныя намаганні Маскоўскай дзяржавы грунтаваліся на клерыкальнай ідэалагічнай аснове. Згодна тэорыі «Масква — трэці Рым», падпісанне ў 1439 г. Фларэнційскай уніі паміж канстанцінопальскім патрыярхам і Ватыканам, гэта адыход ад «истинного христианства». За гэта ўсходняя царква і была пакарана Богам: галоўны цэнтр — Канстанцінопаль — быў захоплены ў 1453 г. туркамі. Таму рэлігійным цэнтрам стала Масква, якая павінна ўзяць на сябе функцыю аб'яднання ўсіх праваслаўных народаў пад эгідаю рускага цара, вызваліць іх ад каталіцкага прыгнёту. Канцэпцыя «вызвалення заходняй Русі» (пазней «заходняй Расіі») ад прыгнёту палякаў, літоўцаў і каталіцкай царквы, якія хацелі апалячыць і акаталічыць рускі народ заходняй Расіі (гэта значыць, беларусаў і ўкраінцаў), трывала замацавалася ў дарэвалюцыйнай дваранска-буржуазнай і клерыкальнай гістарыяграфіі. Гэтую канцэпцыю прыкмеціў і даў ёй ацэнку Ф. Энгельс. Ён пісаў: «У XVI стагоддзі, калі ў Польшчы панавалі езуіты, праваслаўных прымушалі далучыцца да рымска-каталіцкай царквы. Гэта давала вялікарускім царам жаданую прычыну для пасягання на тэрыторыю былога Літоўскага княства, як на нацыянальную рускую вобласць, прыгнечаную... Польшчай.., другая прычына для ўмяшальніцтва складалася ў тым, каб у якасці абаронцы праваслаўя выступіць на карысць праваслаўных уніятаў, хоць апошнія даўно ўжо змірыліся са сваім становішчам у адносінах да рымска-каталіцкай».

Гісторыя уніі каталіцкай і праваслаўнай цэркваў бярэ пачатак са згаданай ужо так званай Фларэнційскай уніі 1439 г. Штуршком да заключэння яе быў зварот візантыйскага імператара і канстанцінопальскага патрыярха да папы рымскага з прапановай арганізаваць сумесны крыжовы паход хрысціянскіх дзяржаў супраць мусульман-туркаў, якія пагражалі Візантыі з усходу. У заключэнні гэтай уніі была зацікаўлена фларэнційская і венецыянская знаць, якая разлічвала на пашырэнне гандлю на ўсходзе. На саборы, які адбыўся ў Фларэнцыі і дзе быў падпісаны дакумент аб уніі, побач з дзеячамі каталіцкай царквы прымалі ўдзел усходнія патрыярхі і ў тым ліку прадстаўнікі рускай праваслаўнай царквы, — маскоўскі мітрапаліт Ісідар. Але унія не апраўдала надзей.

Саму каталіцкую царкву раздзіралі супярэчнасці: мясцовыя цэрквы патрабавалі аўтаноміі. У праваслаўных краінах адмаўляліся прызнаваць Фларэнційскую унію. Мітрапаліт Ісідар па загаду вялікага князя Маскоўскага быў адлучаны ад кіравання царквой і арыштаваны. (Пазней яму ўдалося ўцячы ў Літву). Такім чынам, Фларэнційская унія існавала толькі на паперы. Але сама ідэя стварэння царкоўнай уніі засталася.

У якім жа становішчы знаходзілася праваслаўная царква Вялікага княства Літоўскага? У XV ст. адносіны паміж Вялікім княствам Літоўскім і Вялікім княствам Маскоўскім былі напружанымі, характарызаваліся ўзаемнымі прэтэнзіямі на пагранічныя землі. У той жа час існавала не зусім звычайная з'ява: праваслаўная царква Літоўскага княства была падпарадкавана маскоўскаму мітрапаліту, які, зразумела, падтрымліваў палітыку «свайго» князя — маскоўскага.

Пытанне аб стварэнні аўтакефальнай (самастойнай, незалежнай ад маскоўскага мітрапаліта) праваслаўнай царквы Вялікага княства Літоўскага ставілася яшчэ ў XIV ст. Так, у 1354 годзе канстанцінопальскі патрыярх зацвердзіў адразу двух мітрапалітаў «на ўсю Рускую зямлю». Мітрапаліт Аляксей быў пастаўлены на Маскоўскае княства, а Раман — на «Літоўскую і Валынскую зямлі». У 1415 г. па ініцыятыве Вялікага князя Літоўскага Вітаўта епіскапы абралі мітрапалітам праваслаўнай царквы Вялікага княства Літоўскага балгарына Грыгорыя Цамблака. Але пасля яго смерці ў 1420 г. Вітаўт прымае ў сябе маскоўскага мітрапаліта Фоція (1422 г.). У 1433 г. канстанцінопальскі патрыярх паставіў мітрапалітам праваслаўнай царквы Вялікага княства Літоўскага смаленскага епіскапа Герасіма. Апошні намагаўся наладзіць зносіны з Рымам, з прыхільнікам каталіцкай «партыі» князем Сігізмундам Кейстутавічам, за што ў 1435 г. быў спалены ў Віцебску па загаду князя Свідрыгайлы, які выступаў як кіраўнік і прыхільнік «партыі» праваслаўных.

У 1458 г. мітрапалітам «Кіеўскім, Літоўскім і ўсёй Ніжняй Расіі» быў пастаўлены Грыгорый, якога прызнаў урад Вялікага княства Літоўскага і праваслаўныя іерархі. З гэтага часу канчаткова падзяліліся праваслаўныя мітраполіі — Маскоўская і Літоўская.

У XV—XVII ст.ст. усю Еўропу, у тым ліку Польшчу і Вялікае княства Літоўскае ахапіла рэфармацыя, гэта значыць рух супраць папскай каталіцкай царквы. Дзеля барацьбы з рэфармацыяй у Польшчы была ўтворана інквізіцыя, якая спачатку знаходзілася ў руках манахаў, а потым — з 1542 г. — епіскапаў. Але інквізіцыя не атрымала шырокага распаўсюджання і была скіравана супраць «ерэсяў» мяшчан. Калі ж пачалі судзіць шляхту, соймавыя паслы на ваяводскіх сойміках атрымалі інструкцыі дамагацца адмены інквізіцыі. *Пасля спрэчак на сейме* 1552 г. інквізіцыя была скасавана, а ў 1562 г. «уничтожена и по имени», — як пісаў вядомы гісторык М. І. Кастамараў.

Гісторыя палітычнага аб'яднання Літвы і Польшчы, пачынаючы з Крэўскай уніі 1385 г., сведчыць аб тым, што яно заўсёды было нераўнапраўным. Пры больш-менш спрыяльных умовах Літва намагалася разарваць пагадненні. Так было і ў XVI ст., калі буйнейшыя феадалы Вялікага княства Літоўскага спрабавалі выкарыстаць рэфармацыйныя ідэі для стварэння цалкам незалежнай дзяржавы, на што звярнуў увагу К. Тарасаў. Каб здзейсніць задуманае, трэба было мець ідэалагічную падтрымку з боку царквы, якая б адрознівалася ад польскай каталіцкай і ўсходнеславянскай праваслаўнай, падпарадкоўвалася б свецкай уладзе і была дзяржаўнай царквой. І таму літоўскія магнаты, а затым шляхта і мяшчане, хоць мэты ў іх *былі розныя, пачалі* пераходзіць у кальвінізм.

«Рэфармацыя, — першая яшчэ сціплая і смутная спроба супрацьдзеяння сярэдневяковую» (Ф. Энгельс), напалохала феадалаў Польшчы і Літвы і іншых краін. Нават некаторыя праваслаўныя магнаты Рэчы Паспалітай пачалі імкнуцца да саюза з каталіцкай царквой, з Рымам, каб папярэдзіць распаўсюджванне гэтага руху, зберагчы адзінства дзяржавы. Так, князь Канстанцін Астрожскі, вядомы ў дваранска-клерыкальнай гістарыяграфіі як «ревнитель православия», стаў шукаць шляхі да аб'яднання праваслаўнай царквы з каталіцкай, каб адзіным фронтам выступіць супраць рэфармацыйнага руху. У чэрвені 1593 г. ён пісаў аднаму епіскапу: «...маючы намер... адправіцца ў тыя краіны, недалёка ад якіх жыве папа рымскі, прапаную парупіцца пра злучэнне цэркваў». Далей князь К. Астрожскі скардзіцца, што «людзі нашай рэлігіі ўпалі маральна, што пануе ў іх лянота і нядбайнасць» і што яны «разбягаюцца па розных сектах». Дарэчы, шчырым «ревнителем православия» К. Астрожскі стаў пасля таго, як ягоныя ўмовы злучэння цэркваў не былі цалкам прыняты каталіцкай царквой.

Рыму, аднак, удалося не толькі спыніць драбленне каталіцкай царквы, але і перайсці ў наступ на пратэстантызм: у XVI ст. пачалася так званая контррэфармацыя. Адным з элементаў правядзення ў *жыццё контррэфармацыі*, на мой погляд, было адраджэнне ідэі Фларэнційскай уніі, якая згуртоўвала вакол Рыма разам з католікамі і праваслаўных, і тым самым умацоўвала пазіцыі каталіцкай царквы. З заключэннем Брэсцкай царкоўнай уніі 1596 г. праваслаўныя — цяпер ужо «праваслаўныя уніяты», *па тэрміналогіі Ф. Энгельса*, — рабіліся ворагамі ўсіх пратэстантаў.

Брэсцкую царкоўную унію, на маю думку, можна ацэньваць як праяву экуменізму, бо яна не прывяла да поўнага зліцця канфесій. Абедзве цэрквы пры аб'яднанні пайшлі на ўзаемныя ўступкі. Праваслаўная царква Рэчы Паспалітай прызнавала ўладу папы рымскага і прыняла сімвал веры ў каталіцкім разуменні. Але яна захавала праваслаўную абраднасць і мову богаслужэння (народную, беларускую). Апрача таго, праваслаўная уніяцкая царква стала дзяржаўнай, побач з каталіцкай, а яе іерархі атрымалі роўныя правы з вярхоўнымі дзеячамі каталіцкай царквы.

Рэч Паспалітая — дзяржава шматнацыянальная. Сярод жыхароў гэтай краіны былі людзі розных веравызнанняў: католікі, праваслаўныя, пратэстанты розных плыняў, мусульмане, іудзеі. Прычым гэта былі шматлікія групы, прадстаўнікі якіх займалі высокія дзяржаўныя пасады.

Аднак поруч з барацьбой паміж рознымі канфесіямі, якая праходзіла ў асноўным у выглядзе жорсткай літаратурнай палемікі, у Рэчы Паспалітай была даволі шырока распаўсюджана верацярпімасць. Менавіта яна згладжвала рэлігійныя супярэчнасці, супрацьдзейнічала ўзнікненню рэлігійных войнаў, якія маглі прывесці да ўмяшання суседніх дзяржаў ва ўнутраныя справы краіны. Ф. Энгельс пісаў: «Польшча заўсёды была надзвычай ліберальная ў рэлігійных пытаннях... Большая частка насельніцтва ўсходніх правінцый належала да праваслаўнай веры, у той час як уласна палякі былі католікамі. Значная частка гэтых праваслаўных у XVI стагоддзі была вымушана прызнаць вярхавенства папы, і яны сталі называцца уніятамі, але многія з іх захавалі ва ўсіх адносінах вернасць сваёй ранейшай рэлігіі... І вось рускі ўрад, які ў *сябе ў краіне не цярпеў ніякай* іншай рэлігіі, акрамя праваслаўнай, і караў вераадступніцтва як злачынства, які заваёўваў чужыя нацыі, далучаючы направа і налева чужыя вобласці і ў той жа час усё мацней *скоўваў рускага прыгоннага*, — гэты самы рускі ўрад хутка абрынуўся на Польшчу ў імя рэлігійнай цярпімасці, таму што Польшча нібыта прыціскала праваслаўных...»

Каб апраўдаць палітыку царызму, звязаную з так званым «воссоединением Западной России», у расійскай клерыкальнай і дваранска-буржуазнай гістарыяграфіі і была выпрацавана палітызаваная канцэпцыя аб страшэннай веранецярпімасці ў Рэчы Паспалітай, аб жудаснай палітыцы апалячвання і акаталічвання ўсіх слаёў насельніцтва Беларусі, аб тым, што гэтым поруч з каталіцкай займалася і уніяцкая царква.

Супраць гэтай канцэпцыі рускай вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі ўпершыню навукова абгрунтавана выступіў у друку Адам Кіркор. Для абгрунтавання сваіх высноў ён прывёў дадзеныя аб уцёках сялян, у асноўным стараабрадцаў з Расіі ў XVII—XVIII ст. з прычыны рэлігійных праследаванняў, падлічыў, колькі дзесяткаў тысяч іх асела ў розных раёнах Беларусі і Літвы. Разглядаючы рэлігійныя пытанні, ён падкрэсліваў, што ў заключэнні царкоўнай уніі былі зацікаўлены не толькі іерархі каталіцкай, але і праваслаўнай царквы, бо перайшоўшы ва уніяцтва яны атрымлівалі роўныя правы з каталіцкім клірам. Змянілася прававое становішча праваслаўнай (ужо уніяцкай) царквы ў дзяржаве, — яна атрымала правы грамадзянства, стала дзяржаўнай, карысталася падтрымкай з боку караля і папы рымскага. У той жа час А. Кіркор падкрэсліваў, што і пасля заключэння уніі адносіны паміж каталіцкай і уніяцкай цэрквамі заўсёды былі напружанымі. *Ён разгледзеў пытанне аб* прыняцці уніі простым народам. Улічваючы, што феадалы былі «патронамі» праваслаўных прыходаў, просты народ прымаў унію неўсвядомлена, па загаду паноў, якія ў большасці ўжо перайшлі ў каталіцтва. Паколькі абраднасць заставалася ранейшай, мова богаслужэння тая самая, то народ не бачыў і не разумеў той перамены, што на чале царквы стаў папа рымскі, а не канстанцінопальскі патрыярх.

На падставе гістарычных, лінгвістычных, археалагічных, этнаграфічных дадзеных А. Кіркор сцвярджаў, што беларусы — гэта не заходняя «ветвь» рускага народа, і не ўсходняя «ветвь» польскага, як гэта трактавалася ў рускай і польскай вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі, а асобная народнасць. Ён даказваў, што існуе не «говор» і не «наречие» рускай ці польскай мовы, а самастойная — беларуская мова.

А. Кіркора падтрымаў рускі гісторык П. Мілюкоў, больш вядомы шырокаму чытачу як лідэр партыі кадэтаў. Ён пісаў, што дагматычныя спрэчкі вяліся сярод вярхоўных уладароў царквы, а просты народ у гэтым нічога не разумеў і нао-

гул не бачыў розніцы паміж уніяцкай і праваслаўнай царквамі. П. Мілюкоў першы з рускіх буржуазных гісторыкаў, які прызнаваў існаванне беларускай народнасці і беларускай мовы. Ён сцвярджаў: «Цяперашняе рассяленне беларусаў амаль цалкам адпавядае сваімі межамі распаўсюджванню крывічоў па нашаму старажытнаму летапісу... Беларуская мова многімі лічылася і да гэтага часу лічыцца адной з вялікарускіх гаворак.., у беларускай мове ёсць такія карэнныя асаблівасці, якія вымушаюць вылучыць яе ў асобную групу, раўнапраўную з вялікарускай і маларускай». Каб не запалохаць чытачоў спасылкай на класавага ворага, лідэра партыі кадэтаў, прывяду словы У. І. Леніна, які пісаў пра Мілюкова, што той быў «одним из наиболее сведущих историков, кое-чему научившимся у исторического материализма».

А. Кіркор лічыў, што базіліяне (уніяцкі манаскі ордэн) многае зрабілі ў справе выхавання і адукацыі беларускага насельніцтва, бо выкладанне ва уніяцкіх школах вялося на беларускай мове. Ён пісаў, што базіліяне былі вельмі адукаванымі і ў адукацыі уніятаў адыгралі такую ж ролю, як езуіты ў адукацыі католікаў. Галоўная выснова А. Кіркора тая, што уніяцкая царква, яе асветніцка-адукацыйная дзейнасць паслабляла каталіцкую агрэсію, зберагала беларускую мову і культуру народа, прадухіліла паланізацыю беларусаў.

Услед за А. Кіркорам і П. Мілюковым на рубяжы XIX і XX стагоддзяў да такой высновы прыйшоў лінгвіст, акадэмік Я. Карскі. Аднак гэтыя галасы заціхлі ў мутнай плыні вялікадзяржаўнай гістарыяграфіі. (Дарэчы, у 1955-56 гг. быў перавыдадзены толькі другі том «Беларусаў» Я. Карскага, а 1-ы і 3-ці так і не апублікавалі, бо там якраз ідзе гаворка аб этнічных продках беларусаў, аб ролі уніяцкіх выданняў у адукацыі беларусаў і г. д., карацей, пра тое, шт не зусім укладваецца ў сучасныя схемы).

Згаданыя погляды А. Кіркора выклікалі шалёную крытыку з боку рускіх вялікадзяржаўнікаў, асабліва з боку прафесара Пецярбургскай духоўнай акадэміі М. Каяловіча (па некаторых звестках, паходзіў з уніяцкага духавенства Гродзенскай губерні). У рэцэнзіі на трэці том «Живописной России» А. Кіркора і ў манаграфіі «История русского самосознания...» ён не знайшоў нічога станоўчага ў рабоце А. Кіркора, абвінавачваў аўтара за тое, што той знайшоў нейкіх беларусаў і г. д. Каб пераканаць чытачоў, што уніяцкая царква чыста каталіцкая, што ў ёй нічога не захавалася ад праваслаўя, у 1884 г. М. Каяловіч пісаў, што паміж вярхамі уніяцкай і каталіцкай царквой не было супярэчнасцяў і непаразуменняў. Але ж раней — у 1873 г. — ён прызнаваў, што «уніяты заўсёды лічылі (праваслаўных. — **Ю. Д.**) сваімі». Больш таго: «Наколькі можна меркаваць па помніках, якія захаваліся, уніяты не прымалі ўдзел у... ганенні праваслаўных» (гэта датычыць Беларусі. — **Ю. Д.**). «Только на Украине, — пісаў М. Каяловіч, — мы бачым, што поруч з фанатыкамі-палякамі стаялі уніяты». Між іншым, у дзвюх манаграфіях, прысвечаных рэлігійным пытанням на Украіне і Беларусі, усе факты барацьбы праваслаўных супраць уніяцкай царквы і уніятаў (па сутнасці казакаў), або уніятаў супраць праваслаўных, М. Каяловіч прыводзіць толькі з гісторыі Украіны, але не з гісторыі Беларусі.

М. Каяловіч так моцна прыляпіў А. Кіркору цэтлік «паланафіла», што ён захаваўся да нашага часу. І хоць некаторыя беларускія гісторыкі, публіцысты, асветнікі з пачатку XX ст. і да сярэдзіны 30-х гадоў падавалі многія пытанні гісторыі Беларусі «па Кіркору», праўда, не згадваючы яго імя, А. Кіркор застаўся паланафілам. Так, напрыклад, А. Цвікевіч лічыў, што газета «Новое время», якую выдаваў А. Кіркор у Пецярбурзе (некаторы час разам з вядомым рускім і украінскім гісторыкам М. Кастамаравым), была «паланафільскай», а А. Кіркора, як і Дуніна-Марцінкевіча, называў «беларусафіл польскай культуры».

Пасля рэвалюцыі 1905—1907 гг. погляды А. Кіркора атрымалі развіццё ў працах дзеячаў беларускага асветніцтва і культуры. У 1909г. Антон Навіна (Луцкевіч) надрукаваў кароткі артыкул «Белоруссы», дзе пісаў, што уніяцкая царква да яе скасавання была аплотам беларускай народнасці, што беларусы-католікі больш паддаюцца ўплыву польскай культуры і ўжываюць «польскі» алфавіт, а беларусы-праваслаўныя карыстаюцца кірыліцай і лягчэй паддаюцца «(вялікa) рускаму» ўплыву. У 1910 г. выйшла з друку «Кароткая гісторыя Беларусі» Власта (В. Ластоўскага). Характэрна, што яна была выдадзена ў двух варыянтах — кірыліцай для праваслаўных і лацінкай для беларусаў-католікаў. «Уніяцкая царква трывала ў Беларусі 243 гады. За гэты час яна перажыла шмат перамен і ў канцы сталася сапраўднай народнай верай», — пісаў В. Ластоўскі. Такія ж погляды на уніяцкую царкву падзяляў і Максім Багдановіч.

У працах А. Цвікевіча, М. Доўнар-Запольскага і наогул усіх беларускіх гісторыкаў у паслярэвалюцыйны час выказвалася думка, што адной з устойлівых рысаў беларускай народнасці была прыналежнасць асобы да уніяцтва, бо беларусы-католікі з цягам часу апалячваліся, а праваслаўныя беларусы русіфікаваліся.

Асобна трэба сказаць аб працах акадэміка М. Нікольскага. Ягоныя погляды на гісторыю уніяцкай царквы, яе ліквідацыю склаліся яшчэ напярэдадні першай сусветнай вайны, калі ён быў сааўтарам шматтомнай «Русской истории с древнейших времён» М. Пакроўскага (аўтар раздзелаў па гісторыі рэлігіі і царквы). У 1932 г. выйшла з друку другое выданне (перагледжанае і дапоўненае) «Истории русской церкви» М. Нікольскага, у прадмове да якога аўтар пісаў, што ў аснову кнігі пакладзены артыкулы па гісторыі рэлігіі і царквы, змешчаныя ў першых трох выданнях «Русской истории с древнейших времён» М. Пакроўскага, што ягоны асноўны пункт гледжання застаўся нязменным.

Пасля смерці М. Пакроўскага (1932 г.) пачалася крытыка ягоных поглядаў, якая была больш падобна на цкаванне нябожчыка. Погляды выдатнага гісторыка-марксіста былі спачатку абвешчаны «антыгістарычнымі», а потым, распаліўшы сябе, крытыканы назвалі іх «антымарксісцкімі», «забыўшы» нават ленінскую характарыстыку М. Пакроўскага як абавязковага дарадчыка і кіраўніка «па пытаннях навуковых, па пытаннях марксізма ўвогуле».

Трэцім выданнем «История русской церкви» М. Нікольскага выйшла ў 1983 годзе. Навуковы рэдактар гэтага выдання М. Гардзіенка піша ў прадмове: «Як гэта ні дзіўна, але факт застаецца фактам: сёння, як і 50 гадоў таму назад, кніга М. Нікольскага па-ранейшаму адзіная марксісцкая манаграфічная праца па гісторыі рускай праваслаўнай царквы». Аднак навуковы рэдактар выкінуў з гэтага марксісцкага выдання раздзел аб ліквідацыі уніяцкай царквы, паколькі ў ім меліся, на думку Гардзіенкі, тэарэтычныя палажэнні, ад якіх М. Нікольскі сам адмовіўся ў 30-я гг. (!?). У той жа час Гардзіенка не назваў ніводнага артыкула М. Нікольскага, у якім бы той адракаўся ад сваіго пункту гледжання. Міжвольна ўзнікае пытанне: калі за 50 гадоў не напісалі новых марксісцкіх работ па гісторыі царквы, дык адкуль узяліся марксісцкія ацэнкі гісторыі уніяцкай царквы Беларусі (1596—1839), адкуль «сучасныя вывады савецкай гістарычнай навукі»?

Якую ж «крамолу» знайшоў Гардзіенка ў кнізе М. Нікольскага? Справа ў тым, што аўтар манаграфіі не прыводзіць фактаў масавых уцёкаў беларускіх сялян у Расію з мэтай «воссоединения с великим русским народом», а прыводзіць адваротныя факты — уцёкаў сялян, у асноўным стараабрадцаў, з Расіі на землі Рэчы Паспалітай. Такім чынам, трашчыць па ўсіх швах тэзіс аб страшэнным прыгнёце праваслаўных з боку каталіцкай і уніяцкай цэркваў. М. Нікольскі прыводзіць шырокавядомыя факты аб першай «выганцы» стараабрадцаў з Веткі і слабод у 1735 г., калі з 40 тысяч стараабрадцаў карная экспедыцыя пад камандаваннем палкоўніка Сыціна змагла злавіць 14 тысяч і прымусова супрaвадзіць іх у Расію. У 1764 годзе, ужо пры Кацярыне II, была зроблена другая «выганка» стараабрадцаў з Веткі, пасля якой іх калонія была канчаткова спустошана. У кнізе М. Нікольскага не адлюстравана дзейнасць уніяцкай царквы ў справе акаталічвання і апалячвання, не паказана і «вялікая радасць» беларусаў-уніятаў ад «воссоединения» з рускай праваслаўнай царквой. А што ж ёсць у кнізе М. Нікольскага? М. Нікольскі паказаў усю «кухню» добраахвотна-прымусовага «воссоединения западно-русских униатов» з рускай праваслаўнай царквой. Вось гэта, на маю думку, і не падабаецца Гардзіенку, бо не ўкладваецца ў канцэпцыю аб страшэнным нацыянальна-рэлігійным прыгнёце беларусаў у час знаходжання іх у складзе Рэчы Паспалітай, аб барацьбе беларускага народа за «воссоединение» з Расіяй.

Між іншым, пункт гледжання М. Нікольскага на ліквідацыю уніяцкай царквы не быў арыгінальным. Такія ж думкі выказвалі яшчэ ў XIX ст. некаторыя рэвалюцыянеры-дэмакраты. Яны лічылі, што зліквідаванне уніяцкай царквы і метады гэтага зліквідавання ёсць гвалт над беларускім народам. А. Герцэн у 1858 г. змясціў у «Колоколе» артыкул «Секущее православие», у якім пісаў, што цар Мікалай I «з набожнай лютасцю ўсякаў уніятаў у праваслаўе», а мітрапаліта Іосіфа Сямашку (былога уніята), які старанна рэалізоўваў «уз'яднанне заходнерускіх уніятаў» з рускай праваслаўнай царквой, называў «Юдам ва Хрысце».

У нашай гістарычнай літаратуры склаўся ўстойлівы погляд, што ў XVI—XVII стст. у Вялікім княстве Літоўскім апалячванне і акаталічванне праваслаўных украінскіх і беларускіх феадалаў праводзілася бадай што прымусова. Ёсць абгрунтаванні быццам бы марксісцкія: рост антыфеадальнай барацьбы народных мас змушаў да больш цеснага аб'яднання, класавыя інтарэсы бралі верх над этнічнымі: таму праваслаўныя феадалы пераходзілі ў каталіцтва і такім чынам аўтаматычна апалячваліся. Аднак апалячванне ахапіла і літоўскіх феадалаў-католікаў. Звернемся да Ф. Энгельса. У рабоце «Внешняя политика русского царизма» ён пісаў, што з Люблінскай уніі 1569 г., вынікам якой было аб'яднанне Вялікага княства Літоўскага і Польшчы ў адну дзяржаву — Рэч Паспалітую, «вследствие более высокого уровня цивилизации Польши», магнаты і шляхта Беларусі і Украіны «сильно ополячились...»

Г. Пляханаў бачыў і іншую прычыну апалячвання вышэйшага саслоўя. «Грамадска-палітычныя парадкі, якія перамаглі ў Маскве, — пісаў ён, — забілі ўсякую спагаду да яе з боку вышэйшага саслоўя адзінаплеменнай Літоўскай Русі і тым самым штурхнулі гэта саслоўе ў абдымкі Польшчы, якая была класічнай дзяржавай шляхецкіх вольнасцяў». І далей: «...былое імкненне гэтага класа да Масквы саступіла месца яго адхіленню ад яе значна раней, чым здзейснілася яго апалячванне».

З апалячваннем асноўнай часткі літоўскіх, беларускіх і украінскіх магнатаў і шляхты ў Вялікім княстве Літоўскім паступова пачала распаўсюджвацца і польская мова, якая стала мовай адукаваных свецкіх колаў. І ў беларускай мове, якой карысталіся ў асноўным прадстаўнікі ніжэйшых слаёў насельніцтва, паступова пачалася замена кірылічнага шрыфту на лацінскі. К. Маркс і Ф. Энгельс падкрэслівалі, што славяне «каталікі ўжываюць лацінскі алфавіт, паборцы праваслаўнай царквы пішуць кірыліцай, якая ўжываецца ў рускай і старaславянскай, ці царкоўнаславянскай мовах». Літаратура праваслаўнай царквы па сутнасці нічым не адрознівалася ад уніяцкай ні па зместу, ні па мове, ні па алфавіту. Царкоўнаславянскую мову ведалі толькі найбольш адукаваныя прадстаўнікі кліра, аб чым сведчаць шматлікія факты. Прыгадаю некаторыя. У 1722 годзе друкарня Супрасльскага манастыра (уніяцкага) выдала «Лексікон». Як піша Г. Галенчанка, «прычынай выдання з'яўлялася пагалоўнае невуцтва уніяцкіх царкоўнікаў у царкоўнаславянскай мове, якія «яко сотный иерей едва славенский разумеет, неведяй, что чтёт». Не хапала і друкароў, якія б добра ведалі царкоўнаславянскую мову. Тым больш не ведаў яе просты народ. Але адукаваныя вярхі праваслаўнай царквы не лічыліся з тым і працягвалі дундукавата пісаць свае палемічныя творы на царкоўнаславянскай мове. Каб пашырыць кола сваіх чытачоў, перакладалі свае працы на польскую мову, ужыванне якой паступова распаўсюджвалася сярод адукаванага грамадства. Гэта адносіцца да некаторых палемічных твораў С. Зізанія, накіраваных супраць каталіцтва і уніі. З той жа прычыны М. Сматрыцкі выдаў свой вядомы «Фрынас» на польскай мове ды яшчэ і гатыцкім шрыфтам.

Ф. Энгельс пісаў, што духавенства распадалася на два зусім розныя класы. Арыстакратычны клас складала духоўная феадальная іерархія... Плебейская частка духавенства складалася з вясковых і гарадскіх святароў. Яны стаялі па-за феадальнай іерархіяй царквы і не мелі долі ў яе багаццях. Гэтай катэгорыі духавенства «былі дастаткова блізкія ўмовы жыцця масы...» І таму яна падтрымлівала патрабаванні ніжэйшых слаёў насельніцтва, падкрэсліваў Ф. Энгельс. Разумеючы, што ніжэйшае духавенства і просты народ не валодалі царкоўнаславянскай мовай, кіраўніцтва і праваслаўнай, і уніяцкай цэркваў вымушана было выдаваць літаратуру на «народнай» мове. Таму ў некаторых выданнях маюцца заўвагі, што кніга «з грецкого и словенского на русский язык преложёна» (1637 г.). Другі варыянт: «Преведенное от еллинского на словенский и паки на простейший язык со исправлением» (1643).

У гістарычнай літаратуры (падручніках, манаграфіях, артыкулах) людзі навукі ніколі не забываюць прыгадаць чытачу прозвішча полацкага уніяцкага архіепіскапа Іасафата Кунцэвіча (забіты ў 1623 годзе ў Віцебску праваслаўнымі жыхарамі горада), які гвалтоўна заганяў беларусаў у унію. Уніяцкую ж царкву, як вядома, сучасныя беларускія гісторыкі лічаць важным інструментам апалячвання і акаталічвання беларусаў. Як жа можна растлумачыць той факт, што гэты гвалтоўнік ва Уставе прасвітарам прыгадваў аб неабходнасці ўжывання народнай мовы пры багаслужэнні? І ў XVIII ст. полацкія уніяцкія епіскапы пасылалі цыркуляры, у якіх прадпісвалася звяртацца «са словам божым» на «зразумелай мове». Уніяты выдавалі «на мясцовай мове» брашуры і асобныя лісты рэлігійнага зместу. Сярод іх меліся творы, якія насілі прыкметы духоўнай паэзіі. Прыгадаю, што ў XVIII ст. царкоўная літаратура — праваслаўная і уніяцкая — яшчэ друкавалася кірыліцай, якая ў беларускай мове ўжо не ўжывалася. А ў канцы XVIII ст. уніяты распаўсюджвалі друкаваныя на беларускай мове лацінскім шрыфтам рэлігійныя песні.

З цягам часу і каталіцкая царква змяніла тактыку, прыстасоўвалася да рэальнасці. Яшчэ ў XVI ст. вядомы дзеяч каталіцкай царквы Антоній Пассевін падрыхтаваў некалькі Катэхізісаў на «западнорусском языке» і раіў выдаваць на гэтай мове розныя дагматычныя і палемічныя творы. У Полацкай калегіі выкладалі «западнорусский язык», а ўпраўленне Магілёўскай каталіцкай мітраполіі ў 1794 годзе прадпісвала, каб пропаведзі вяліся «на народнай мове».

У канцы 20-х гг. кіраваць развіццём гістарычнай навукі сталі ў асноўным людзі, якія скончылі навуковыя ўстановы рознага тыпу ўжо ў савецкі час. Яны лічылі сябе марксістамі і займаліся пытаннямі, якія ў дарэвалюцыйны час амаль што не вывучаліся: гісторыя рэвалюцыйнага руху, грамадскай думкі пераважна канца XIX і пачатку XX ст. Пытанні сярэднявечча, рэлігійныя адносіны, палітычная гісторыя гэтых часоў заставаліся манаполіяй ў асноўным беспартыйнай часткі гісторыкаў, навуковая дзейнасць якіх началася яшчэ да рэвалюцыі. Таму маладое пакаленне гісторыкаў, б'ючы «наццэмаў», перагледзела існуючыя канцэпцыі па прынцыпу «ўсё наадварот» толькі па пытаннях рэвалюцыйнага і народнага руху. Так, напрыклад, акадэмік Шчарбакоў пісаў у 1934 г., што «наццэмы» апусціліся да такой нізасці, што нават ідэолага беларускай і польскай шляхты Кастуся Каліноўскага лічылі рэвалюцыянерам-дэмакратам. У той жа час, пытанні паходжання беларускага народа, першага дзяржаўнага аб'яднання беларускай народнасці, ацэнкі дзейнасці уніяцкай царквы і іншыя яны не кранaлі і не пераглядалі, бо гэтыя пытанні наогул не вывучаліся. Таму многія погляды «наццэмаў» перайшлі па спадчыне ў агульную канцэпцыю будучых «ворагаў народа». Гэта яскрава прагледжваецца ў рабоце таго ж Шчарбакова, які пісаў, што ліквідаванне уніяцкай царквы ў 1839 годзе — гэта акт насілля над беларускім народам, здзейснены царскім урадам з русіфікатарскай мэтай.

Пасля другой «чысткі» беларускай інтэлігенцыі ў другой палове 30-х гадоў, больш жорсткай і крывавай, зноў пачалося шматанне беларускай гісторыі. Усе ранейшыя канцэпцыі былі татальна перагледжаны ўсё па тым жа прынцыпу «ўсё наадварот». Але што маглі стварыць нешматлікія, цудам пазбегшыя турмы ці смерці, запалоханыя перагляцальнікі? Яны звярнуліся да канцэпцый, якія былі ў свой час перагледжаны, — з арсеналу дарэвалюцыйнай вялікадзяржаўнай дваранска-буржуазнай гістарыяграфіі.

Перагляцзеўшы канцэпцыю гісторыі Беларусі (я маю на ўвазе ў асноўным гісторыю сярэднявечча. — **Ю. Д.**), гісторыкі хуценька падвялі пад яе філасофскую базу, абвясціўшы яе марксісцкай. А ў тых умовах — ва ўмовах канфармізму — гэта накладала «табу» на перагляд гэтай канцэпцыі, якая ў 40-я і пачатку 50-х гадоў была пашырана, дапоўнена, «падшліфавана» Б. Грэкавым, Б. Рыбаковым і «іжэ з імі» і вылілася ў тэзісы «300 лет воссоединения Украины с Россией», «одобренные ЦК КПСС». Пасляваеннае пакаленне беларускіх гісторыкаў было вымушана толькі падбіраць «факцікі» з розных дарэвалюцыйных зборнікаў дакументаў, тэндэнцыйна складзеных, накшталт Актаў Віленскай археаграфічнай камісіі і іншых, і змяшчаць іх у гатовыя соты.

Музам на пацеху

Мікола ЯНЧАНКА

ПАМФЛЕТЫ - БАЙКІ

Пра пісаную торбу

Носяцца, як дурні з пісанай торбай.

(З народнага).

Кацілася торба
З высокага горба.
Торба з застоем,
Пісаная затое.
Дурні—
Да торбы той,
Выкінулі застой
І самі
(Дурням закон не пісаны)
Носяцца з торбай пісанай:
«Ну і торба!
Росніс які!
Хутчэй у торбу,
У торбу, браткі».
І ўсе амаль
Падаліся ў торбу
І пакаціліся
З высокага горба,
Па каменнях,
Карэннях...
З паскарэннем.

Пра пазіцыю

Калі яшчэ ў абдымках траў
Рака дыміць-туманіцца,
Пастух на пашу статак гнаў
Праменнай
Летняй раніцай.
Не мог адрозніць чалавек
Ад правага
Няправага
І без разбору
Пугай сек
То левага,
То правага.
То гнаў
Са скорасцю ракет,
То ціхім крокам пешага,
І даставалася як след
Апошняму
І першаму.
Скаціна—
Далей ад граха—
Хто ў лес,
Хто ў лозы ніцыя.

Бяда,
Калі і ў пастуха
Няма сваёй пазіцыі.

На павадку

— Дзень добры, Жук!
— А, добры дзень,
Барбос!
Што звесіў нос,
Са смуткам у паглядзе?
Ты ж, чуў я,
На падрадзе.
Цяпер табе,
Як кажуць, воля,
Даступны лес,
Даступна поле,
Гуляй у лузе
Ці ў садзе.
Ты ж на падрадзе!
— Ды на падрадзе...
Знялі ланцуг,
А радасці не маю:
На павадку ж
Мяне трымаюць.
Лягчэй,
Мякчэй,
Але не туліць,
А шыю муліць.

Танцаваць ад печы

Дзед вучыў мяне каваць
І больш тонкім рэчам:
«Калі будзеш танцаваць,
Пачынай ад печы.
Танцаваць—
Не дровы сеч...»—
І заканчваў складна:
«Ў кожнай справе трэба печ
Вызначыць дакладна...»
І ў любым пытанні ў нас,
Важным,
Актуальным,
Печ шукайце.
Ёсць яна
І ў нацыянальным.
Печ,
Скажу я вам,
Не меч,
Далікатны сродак,
Называюць
Тую печ
Воляю народа.
Дык не клічце,
Людцы,
Рацы,
А склікайце Веча.
Будзем сёння танцаваць,
Будзем справы вырашаць
Ад печы.

Ахвяра прынцыпу

Ягоны прынцып
Можна рыфмаваць:
«Трымаць
І не пушчаць!»
І гэты прынцып
Ён праводзіў яра
І сам аднойчы стаў
Яго ахвярай.
Дакладней,
Раз яму прыперла ...аць,
Ды, верны прынцыпу ,
«Трымаць
І не пушчаць!»,
Пачаў трываць...
І што ж?
Свой прынцып споўніў?
Не...
Уласныя штаны напоўніў.

АДВАКАТ

Я што хачу сказаць, таварышы! Я — за публічнасць і перабудову! Раней мяне б на гэтую трыбуну нічым не прывабілі. А чаму, думаеце? Тады ж у нас ніякай публічнасці не было. Слова не давалі сказаць! А сёння я на гэтай трыбуне па ўласнай ініцыятыве, так сказаць, ніхто мяне за язык не цягне. І ніхто мне не будзе дыктаваць, што і як сказаць! Вы разумееце мяне?

Бліжэй да справы?.. Можна і бліжэй. Я ўсё скажу, хопіць, дамаўчаліся на сваю галаву! Вось тут папярэдні прамоўца прапанаваў Леаніду Максімавічу вымову аб'явіць. Я рашуча супраць, таварышы! Ды Канабрыцкаму ж няма роўных у нашай установе. Лепшы работнік! З такіх людзей прыклад трэба браць, а вы яму вымову. Незамянімы чалавек і работнік таксама. А што, здараецца, Максімавіч дзянёк-другі на рабоце адсутнічае, дык гэта зразумець трэба. Мала прычын бывае ці што? Па сямейных абставінах, напрыклад, ці захварэе чалавек.

Ды і перабудову трэба далікатна праводзіць, таварышы! Да кожнага чалавека індывідуальны падыход патрэбен. Не ўсе ж могуць так адразу: увечары падрыхтаваўся, ранкам перабудаваўся!

Дайце нам тэрмін, мы апраўдаем! А Канабрыцкі раней за ўсіх нас перабудоўвацца пачаў, калі яшчэ ніхто не ведаў, што гэта такое.

Установа ў нас маленькая, таварышы, можна сказаць, адна сям'я, дык навошта нам адзін аднаму настрой псаваць? Каб потым зусім на працу ісці не хацелася? Адкуль тады прадукцыйнасць працы возьмецца, калі ў людзей настрой дрэнны будзе?

Я, напрыклад, веру Леаніду Максімавічу больш, чым сабе. Ён ніколі не падвядзе, заўсёды дапаможа, з якім пытаннем да яго б ні звярнуўся. І да зарплаты трояк пазычыць, калі ў яго ёсць, канечне, і кампанію заўсёды падтрымае. Адным словам, свой чалавек у калектыве. З кім жа мы застанёмся, таварышы, калі такімі кваліфікаванымі кадрамі раскідвацца пачнём!

Што значыць, колькі можна прагульваць?.. Ды не прагульшчык ён ніякі! Хіба ніхто не заўважыў, што ў яго паводзінах таксама змены адбываліся? Бывала, па два дні Максімавіча на працы не бачылі, а зараз толькі па дзянёчку да выхадных прыплюсоўвае.

Хто там сказаў, што я недалёка ад Канабрыцкага адкаціўся, і да мяне чарга дойдзе?.. Слова сказаць не даюць! Паспрабуй выступі ў абарону таварыша, табе адразу ж твае пазалеташнія грашкі ўспомняць! А ў каго іх няма?.. Маўляў, не выступай, Пацёмкін, у самога рыльца ў пушку? Дык якая ж гэта публічнасць, таварышы?.. А нарэшце перабудовы, гэта мы—за! Заўсёды гатовы.

Таіса КАЗЛОЎСКАЯ.

Марат БАСКІН

«Кніжнік»

Сярод сяброў ён кніжнікам лічыўся:
Усё чытаў ён, мае пагляд свой:
— Там вельмі бедны змест, тут хібы мовы!
Ды толькі кніжнік, апрача прадмовы,
Нічога не чытаў у кніжцы той!

Флюгер

Ён адчуваў перабудову,
І меў заўсёды творык новы.
Ён не друкуе «са стала»,
Ён выдае іх «на-гара»!
Ад часу ён не адстае—
І выдае ўсё, выдае.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Ёсць шмат спосабаў ачарніць — зняславіць, зганьбіць, асарамаціць, запляміць, ашальмаваць, выставіць на пасмешышча, кінуць цень. І толькі адзін спосаб абяліць— зняўшы скуру.

☐

Я—аптыміст. Такое бязладдзе, як наша, можа адолець толькі такі лад, як наш.

☐

Тэхніка бяспекі. «Увага, наверсе працуюць!» — папярэджваў плакат прахожых. Клапаціліся пра тых, што наверсе.

☐

«Джардана Бруна быў спалены не таму, што зямля круціцца, а таму, што ўведаў гэта дачасна»,—апраўдваліся інквізітары.

☐

Прыгожыя даюць цяпер імёны, ды зводзяцца Рыгоры і Сымоны. І прозвішчы шляхетныя пайшлі, змянілі націсі Казлы і Кісялі. Учора мне званіла Дарка Жаба, цяпер, прабачце, Дорацi Жабо.

☐

І між карлікаў павінны быць акселераты. Акселераты-карлікі.

☐

«У Мінску добрае надвор'е»,— паведаміла маскоўскае радыё. «Кепскае», — перадало беларускае. Спраўджваючы прагнозы, над адной палавінай Мінска свяціла сонейка, над другой імжыў дождж.

☐

Чаму нязручна ехаць спіною да руху? Бо едзеш уперад, глядзіш назад і бачыш, як іншыя і едуць і глядзяць уперад.

☐

«Пустое месца», — сказалі пра дзірку, а яна пакрыўдзілася: «Хіба ў мяне няма краёў?»

З 8 ПА 14 СТУДЗЕНЯ

9 студзеня. 19.25
«ТРАНСПЛАНТАЦЫЯ ДУШЫ»
Прэм'ера дакументальнага фільма БТ. Рэжысёр Л. Гедравічус.
Стужка прысвечана рэжысёру-кінадакументалісту І. Калоўскаму.

9 студзеня. 21.30
ЛІРА
Мастацка-публіцыстычная праграма.

12 студзеня. 19.25
«ДЗВІНА»
Літаратурна-мастацкі часопіс з Віцебска.
Абмеркаванне праекта Закона аб мовах у БССР. Новыя вершы А. Салтука. Выстава мастака А. Мемуса. Знаёмства з артысткай коласаўскага тэатра В. Багданавай.

13 студзеня. 11.15
УСПАМІНЫ ПРА СЯБРА
Міхалай Гарулёў у расказах сучаснікаў.

13 студзеня. 14.50
МЕТРАНОМ
Музычна-публіцыстычная праграма з удзелам дзетчаў навукі, рэлігіі і мастацтва. Вядучая—народная артыстка СССР Святлана Данілюк.

13 студзеня. 17.55
РАДАВОД
Паводле беларускага народнага календара 13 студзеня святкуецца «шчодры вечар», альбо проста «шчодрык». Гледачы ўбачаць, як праходзяць каляды, як «шчадруюць» на Палессі.

13 студзеня. 19.50
«Я ПАХОДЖУ З БЕЛАРУСАЎ...»
Пра скульптара Міхася Духамёнка, які жыве і працуе ў Таліне.

13 студзеня, 23.00
СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ
Інфармацыйна-музычная праграма.

14 студзеня. 17.40
ВЕЧАРЫНА
Творчасць паэта Анатоля Сыса. Паэтычны вечар у Доме літаратара.

14 студзеня. 19.20 і 22.00
ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЮ
Тэлевізійны фестываль беларускай песні. 1-я і 2-я часткі.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 10101 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.